

ANKARA ULUSLARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ

ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES

June/Haziran 2021 | Volume/Sayı 7

ULUSLARARASI HAKEMLİ DERGİ

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları
Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

AUSBD / AIJSS
ANKARA INTERNATIONAL JOURNAL OF SOCIAL SCIENCES
ALTI AYDA BİR ÇIKAR/PERIODICAL PUBLISHED EVERY SIX MONTHS

Cilt/Volume: 4 Sayı/Number: 7 Yaz/Summer 2021
e-ISSN: 2651-3064

AUSBD – Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi, Yaz ve Kış olmak üzere yılda iki sayı olarak yayımlanan uluslararası hakemli bir dergidir.

AIJSS – Ankara International Journal of Social Sciences is a double blind peer-reviewed international journal published twice a year Summer and Winter.

SAHİBİ / OWNER

USDAD

Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği
International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

YÖNETİM MERKEZİ / MANAGEMENT CENTER

Meşrutiyet Cad. Bayındır-2 Sok. No: 54/16 Çankaya

6420 Ankara - TÜRKİYE

Tel: + (90)312 211 0281-82

Elmek / Email: ausbdergi@gmail.com

Genel Ağ / Web: <http://usdad.org/#>

KAPAK TASARIM/COVER DESIGN BY

Muhammed KARAKAŞ

© Uluslararası Sosyal Bilimler Programları Değerlendirme ve Akreditasyon Derneği

©International Association of Social Sciences Programs Evaluation and Accreditation

ANKARA-2021

YAYIN YÖNETMENİ / EDITOR IN CHIEF

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAYIN KURULU / EDITORIAL BOARD

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

ALAN YAYIN YÖNETMENİ / FIELD EDITOR

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Sayim TÜRKMAN Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

YABANCI DİL YAYIN YÖNETMENİ / FOREIGN LANGUAGE EDITOR

İngilizce / English

Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI
Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN
Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

KİTAP İNCELEME YAYIN YÖNETMENİ / BOOK REVIEW EDITOR

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

SAYFA DÜZENİ YAYIN YÖNETMENİ / LAYOUT EDITOR

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

SORUMLU YAZI İŞLERİ MÜDÜRÜ / GENERAL MANAGER

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

YAZI İŞLERİ / EDITORIAL ASSISTANCE

Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL

BİLİM VE DANIŞMA KURULU / SCIENCE AND ADVISORY BOARD

- Prof. Dr. H. Mustafa ERAVCI-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Sıtkı BİLGİN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa TURAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Mustafa EKİNCİKLİ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Hülya TAŞ-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Neşe ÖZDEN-Ankara Üniversitesi
- Prof. Dr. Hasan MERT-Ege Üniversitesi
- Prof. Dr. Alaaddin YALÇINKAYA- Karadeniz Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Fuat KEYMAN-Sabancı Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Derviş KILIÇNKAYA-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Nuri YAVUZ-Artvin Çoruh Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Seyfettin EROL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksandr Sotniçeno-St. Petersburg Devlet Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet GÜNEŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Necdet HAYTA-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ŞAHİNGÖZ-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Selma YEL-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Yakup Mahmutov-Azerbaycan Milli İlimler Akademisi
- Prof. Dr. Ali AKAR-Muğla Sıtkı Koçman Üniversitesi
- Prof. Dr. Ahmet KANKAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Hüseyin ÇINAR-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Kenan OLGUN-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Şamil YÜKSEL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. M. Vedat GÜRBÜZ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Prof. Dr. Ziya ÖNİŞ-Koç Üniversitesi
- Prof. Dr. Maria Pia Pedani-Venedik Ca' Foscari University
- Prof. Dr. Yusuf SARINAY-TOBB ETÜ
- Prof. Dr. Zafer TOPRAK-Boğaziçi Üniversitesi
- Prof. Dr. Tayyar ARI-Uludağ Üniversitesi
- Prof. Dr. Fatma ACUN-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Mehmet ÖZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Yunus KOÇ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Tufan GÜNDÜZ-Hacettepe Üniversitesi
- Prof. Dr. Ömer TURAN-Orta Doğu Teknik Üniversitesi
- Prof. Dr. Erhan AFYONCU-Milli Savunma Üniversitesi
- Prof. Dr. Salim KOCA-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Fırat PURTAŞ-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Prof. Dr. Refik TURAN-Gazi Üniversitesi
- Prof. Dr. Nedim İPEK-Ondokuz Mayıs Üniversitesi
- Prof. Dr. Cezmi ERASLAN-İstanbul Üniversitesi
- Prof. Dr. Rositsa GRADEVA-Bulgaristan Amerikan Üniversitesi
- Prof. Dr. Orlin SABEV-Bulgar Bilimler Akademisi Sofya
- Doç. Dr. Esma ÖZ KİRİŞ-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Doç. Dr. Ömer METİN-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Nuray ÖZDEMİR-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Şennur ŞENEL-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Esma REYHAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Alper ALP-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Aleksander Fotic-Belgrad University
- Doç. Dr. Nasrullah UZMAN-Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Tatjana KATIĆ-Belgrad Tarih Enstitüsü
- Doç. Dr. Emine ERDOĞAN ÖZÜNLÜ-Hacettepe Üniversitesi
- Dr. Öğr. Üyesi Abdullah ÖZDAĞ-Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi
- Doç. Dr. Üyesi Arda BAŞ-Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi
- Doç. Dr. Üyesi Tekin ÖNAL-Ankara Yıldırım Beyazıt Üniversitesi
- Dr. Ökkeş NARİNÇ-Tekirdağ Namık Kemal Üniversitesi

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

ARAŞTIRMA / İNCELEME-RESEARCH

Girayalp KARAKUŞ	1-11
18. Yüzyıl Aydınlanma Felsefesinin Tarihi Politik Depremi/History of 18th Century Enlightenment Philosophy Political Earthquake	
Özlem AKGÜN	13-46
Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu/ Belief, Rules And Practices At The Transition Period In Ercis (Van) And The Women's Case In This Context	
Mehmet Erkan KILLIOĞLU	47-65
Türkiye-İsrail Çevresel (Hayalet) Paktı/Turkish-Israeli Peripheral (Phantom) Pact	
İlker USTA	67-73
Sürdürülebilirlik Anlayışı Odağında Doğayla Bütünleşik Bir Hayat Felsefesi Olarak Ahşapsevverlik/ Woodloverness As a Life Philosophy Integrated With Nature In The Focus of The Concept of Sustainability	
Burak İŞÇİMEN	75-83
Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü'nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri/“Gastro Diplomacy” As a Tool of Public Diplomacy: Yunus Emre Institute's Activities In The Field of Gastro Diplomacy	
Seyhan MIZRAK	85-100
Reiner Schürmann'ın Meister Eckhart'ta 'Salıverme Kritiği'/Reiner Schürmann At Meister Ecchart 'Release Critical'	
YAYIN İLKELERİ	101-102

18. YÜZYIL AYDINLANMA FELSEFESİNİN TARİHİ POLİTİK DEPREMİ

*Girayalp KARAKUŞ**

Özet

Sosyalizm, milliyetçilik ve kapitalizm hiç şüphesiz aydınlanma çağının ürünüdür. Rönesans ve reform hareketleriyle skolastik düşünceden kendini arındıran Batı dünyası özgür düşüncenin etkisiyle felsefe, sosyoloji ve teori üretmede kendi sınırlarını aşmıştır. Hatta ülkemizdeki muhafazakârların tersine Batı dünyasındaki muhafazakârlar ülkelerinde yenileşmenin ve modernleşmenin savunuculuğunu yapmışlardır. (İngiltere'deki Tory Partisi'ni istisna bırakırsak). Zira bizim ülkemizdeki muhafazakârlar yenileşmeye her zaman mesafeli yaklaşmış ayrıca teori üretmede ürkek davranmışlardır. İngiltere'deki muhafazakârlar daha çok aristokrat kesimin çıkarlarını savunurken bizde farklı şekilde bu durum tezahür etmiştir.

Çalışmamızın amacı aydınlanma çağındaki felsefi düşünüş tarzlarını ortaya koyabilmektir. Dönemin filozoflarını ve eski çağ filozoflarından örnekler vererek diyalektik hipotezler kurulmaya çalışıldı. Yerli ve yabancı yazarlardan faydalanılarak tezlerimiz güçlendirildi.

Anahtar Kelimeler: Marx, Engels, Smith, Liberalizm, Rönesans

HISTORY OF 18TH CENTURY ENLIGHTENMENT PHILOSOPHY POLITICAL EARTHQUAKE

Abstract

Socialism, nationalism and capitalism are undoubtedly the product of the age of enlightenment. The Western world, which purged itself of Scholastic thought through the Renaissance and reform movements, has exceeded its limits in producing philosophy, sociology and theory under the influence of Free Thought. Conservatives in the Western world, unlike conservatives in our country, have advocated for innovation and modernization in their countries (The Tory Party in Britain is the exception). Indeed, conservatives in our country have always been distant to innovation, and have abstained in generating theories. In our country, this situation has manifested differently while the Conservatives in England are mostly defending the interests of the aristocratic segment.

The aim of our study is to demonstrate the philosophical ways of thinking in the age of enlightenment. Dialectical hypotheses were tried to be established by giving examples from philosophers of the period and philosophers of the ancient era. Our theses have been strengthened by using the sources of local and foreign authors.

Key Words: Marx, Engels, Smith, Liberalism, Renaissance

* Dr. Öğr. Üyesi, Amasya Üniversitesi, Fen-Edebiyat Fakültesi Tarih Bölümü, e-mail: girayalp71@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-6240-5490>

Giriş

B. Russel, liberalizmle Marksizm'in felsefi olarak büyük ölçüde ayrılmış olmadığını ama politik bölünmenin kesin olduğunu¹ söyler. 18. yüzyıl felsefesine Aydınlanma felsefesi adı verilir. Felsefe tarihçileri Birinci Aydınlanma felsefesinin İ. Ö. 5. yüzyılda Antik Çağ döneminde gerçekleştiğini kabul ederler. Burada istenen şey insanın kendisini ve hayatın anlam ve düzenini aydınlatmaktır. Orta Çağ'ın çözülmeye başlaması Renaissance ile 15.yüzyılın ortalarından itibaren sorulan sorular insan varlığının anlamı ve dünyadaki yeri, 18.yüzyıl itibariyle geniş kapsamlı yanıtlar felsefi düşünce boyutunda Batı dünyasının kültür yapısı üzerinde etkisi kesin ve sert olmuştur. Aydınlanma nedir? sorusuna "*Aydınlanma, insanın düşünme ve değerlendirmede din ve geleneklere bağlı kalmaktan kurtulup kendi akli, kendi görgüleri ile hayatını aydınlatmaya girişme çabaları*" diyebiliriz.² Tanzimat'tan beri Türkiye'nin devrim prosesinde aydınlanma düşüncesinin payı vardır. Fransız Devrimi bir bakıma bu düşüncelerin politik-sosyal alana uygulanmasından doğmuştur.³ Her iki aydınlanma da dinden bağımsızdır. Akli bilginin ölçüsü olarak almışlardır. Bilme insanı bir zorunluluktur. İnsanın hayatta kalabilmesi için bilmesi gerekiyordu. İnsanlaşma, akıl ve bilme ile gerçekleşir. Bilme süreci duyuyla başlar, düşüncede harmanlanır, pratikte gerçekleştirilir.

Felsefenin ilk adı bilgeliği.⁴ Antik Çağ felsefesinde bilgelik akla uygun davranmaktır. Sokrates bu terimi kendini tanımak anlamında kullanmıştır. Bilgelik, Bilginin niteliği olduğuna göre aynı zamanda ahlaklılığı ve örnek insan olmayı da içerir. Bilginin kaynağı ve sınırı, sınırsızlığı nedir? İnsanın ulaşabileceği varlığını sürdürme aracı olarak insan akli yeterli mi sorusu değerlendirilmiş bir çok felsefi düşünüş akımları ortaya çıkmıştır. İnsan doğayı hazır bulmuştur ama bilgiyi doğa içinde gizlenmiş buldu. İnsan akli fiziksel, kimyasal deneysel çalışmalarla bilgiyi ortaya çıkarması insani faaliyete dayanmaktadır. İnsanın düşünce tasarımlarını aşan bilgi tamamlanmamış bir süreç olarak kalacaktır. Evren ve doğa sonsuzdur. Dolayısıyla bilgi de sonsuzdur. Bu sorunlara cevap ise akli önceleyen felsefi düşünüş formatlarıyla elde edebilecek bir şey değildir.⁵

Aydınlanma felsefesinin, insanın eşit ve özgür olması ilkelerinden hareketle akli araçlaştıran doktrinleştirdiği klasik kapitalist liberalizm ve Marksist sosyalizm düşünce dünyasının alt yapısını oluşturdu. Daha birçok felsefi fikir hareketinin beslediği kaynak oldu. Aynı zamanda Aydınlanmacı felsefi akımın düşünürleri klasik kapitalist liberal ekonominin öncü kuramcıları oldular.⁶

Orta Çağ Hıristiyan Avrupa'sı kilisenin öğretilerini değişmez doğrular ve evrensel bir kültür yapısı içinde toplamış, Avrupa'nın büyük bir kısmını büyük birlik içinde tek devlet gücüne ulaştırmıştı. Kilise babalarının bu gücü Cemil Meriç'in sözleriyle ifade etmek istersek, "*Bu kilise Marx'ın dini afyon olarak nitelendirilişinin kaynağını oluşturan kilise tipidir. Bu kilise tahtın cinayet ortağı, muzdarip ve öfkeli kalabalıkları tevekküle zorlayan bir konumdadır.*"⁷ Hıristiyanlığın ana-inançlarının sarsılmaya başlamasıyla 14. yüzyılda Antik çağ eserlerine karşı yoğun bir ilgi başladı. Bu süreçte antik çağ filozoflarının yapıtları incelenir ve yorumlanır. İşte Hümanizm deyimini antik literatür (yazılı yapıtların) üzerine yapılan çalışmalara verilen addır.⁸

Hümanizma, yeni bir hayat duygusu, dinden bağımsız bir kültür kurmak ve felsefeyle temellendirmek isteğidir. Rönesans'ın ilk belirtileri hümanizmadır. İlk olarak İtalya'da gelişmiştir. Büyük birlik içinde hareket eden Ortaçağ Hıristiyan Avrupa'sı yeni gelişmelerle ayrı ayrı ulusal devletlerin ortaya çıkmaya başladığı görülmüştür. Kilisenin dinsel egemenliğini sarsan kültürel ve ekonomik gelişmeler kilisenin maddi gücünü sarsacak boyuttaki sosyal kaymalar feodalizmin sonunu getirecektir. Orta Çağın Avrupa insanını statik yapı içinde yeri bellidir. İnsan içinde doğduğu çevre içinde aynı sosyal çevre içinde kalır. Sınıflara bölünmüş durağan sosyal yapıyla şekillenmişti. Ortaçağ'da tek tek uluslar evrensel ortaçağ devletinin birer üyesi gibi idiler. Renaissance, ulus bilincini

¹ Bertrand Russel, *Batı Felsefesi Tarihi: Yeni Çağ(ı)*, çev.Muammer Sencer, Say Yayın, İstanbul, 2000, s.151. Ayrıca konu için Amin Maalouf, *Empedokles'in Dostları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021. Bakılabilir.

² Macit Gökberk, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961, s. 325. (Türk Dil Kurumu başkanlığı yapmıştır) Ayrıca konu için Francis Bacon, *Yeni Atlantis*, Karbon Kitaplar, İstanbul, 2020. bakılabilir.

³A.g.e. s.325.

⁴ Konu için Martin Heidegger, *Nedir Bu Felsefe*, Logos Yayınları, İstanbul, 1990. bakılabilir.

⁵ Farklı bir bakış açısından Bkz. Hans Heinz Holz, *Yansımanın Diyalektiği*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2016.

⁶ Felsefi sorunsallara farklı bir perspektiften bakabilmek için Bkz. Georges Politzer, *Felsefenin Temel İlkeleri*, ABC Yayınları, Ankara, 2015.

⁷ Cemil Meriç, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993, s. 143.

⁸ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s.188.

ortaya çıkarmıştır.⁹ Bu bilinç İtalya’da doğmuş ve Avrupa ülkelerine yayılmıştır. İtalya, Roma İmparatorluğunun anayurdu olmasıyla antik çağ kültürünün de düğümlendiği yerdir. Ortaçağ kültürünün de ağırlık merkezinin bulunduğu yerdir. Ortaçağ düzeni sarsılmaya başlayınca İtalya topraklarında unutulmamış antik görüşler hemen gün ışığına çıkmaya başlamıştır. Bu sıralarda ülke herbiri bağımsız olan birçok şehir devletlerine bölünmüştü. Antik Yunan polislerini (Şehir Devletleri) andıran siyasal-sosyal yapıyı yeniden kurmuşlardır.¹⁰ Hümanistlerin başlattığı insan doğasının özü ve yapısı gibi konular Rönesans döneminde de sürmüş 18.yüzyıl Aydınlanması olarak adlandırılan süreç ile devam etmiştir.

Ortaçağ Hıristiyan Avrupası, servet biriktirmeyi kınayan, aşırı tüketimi tasvip etmeyen inanç coğrafyasıdır. Reformist din adamlarının servet biriktirmek ve zenginliği imanın şartları arasında sayan yorumların da etkisiyle siyasal-ekonomik boyutlu egemenlik inşa süreci başlatacaktır. Bu konjonktürel durum felsefi düşünce sistemi içinde iktisat biliminin gelişmesine kaynaklık edecektir. Refah ve saadetin maddi kaynaktan beslendiğini ve genelleştirilen insan fitratının bencil olduğu varsayımı felsefi bir zemine oturtuldu. İnsan tabiatı konusunda bu yargıların yanlış olduğunu; bencilliğin ve diğergamlığın kısmen kültürel, kısmen ferdin ahlaki tercihlerine bağlı olduğunu bir yandan dinler öte yandan antropolojiyle insanlık tarihi kanıtıyor¹¹ Orta çağın skolastik kilise felsefesinin tevekkeli, kadercil, temel ilkeleri ve toplumun bütün katmanlarında hissedilen otoritesi önünde diz çökmek aforoz olmaktan daha ehveni-şer görülür durumdaydı. İnsanın doğuştan gelen hakların eşitliğinden bahseden yeni düşüncelerin cazipliği zenginleşmiş üst sınıfların aristokrat tabakanın koruyuculuğunu üstlendiği sanatçılar, düşünürler ve aydınların başlattığı düşünceler Avrupa ülkelerinde yavaş işleyen bir sürede etkisini gösterecektir. Aydınlanma felsefesinin ortaya koyduğu ilkeler evrensel değerler olarak lanse edilmesi kültürel özcülüğün başka bir yönüdür. Evrensellik kadim dinlerin yazılı metinlerinde eşit hak ve cezadan bahseder. Tek Tanrıci dinlerin evrenselci niteliğiyle öne çıkar.¹² Aydınlanma felsefesinin en açık şekliyle yansıttığı mülkiyetin kutsallığı, kapitalist devrimler olarak tarihe geçen Fransız devrimi (1789), Amerikan Devrimi (1776) maddelerinde görülür. Bu devrimlerde insan olmanın şartları arasında mülkiyetin kutsallığı gelir. Bu dönem kapitalist ekonomik sistemin tamda gelişme aşamasında olduğu için mülkiyetçiliğe dokunulmaz kutsallık kazandırılır. Sanayileşme döneminde kapitalist sistemin egemenliğinin tüm birimleriyle inşa olduğu süreç yaşanacaktır. Sınıflaşmış işçi emeğinin sömürüye dönüşmesi sonucunda aksiyon ve reaksiyon tepkiyi ortaya çıkması kaçınılmaz olacaktır. 17 ve 18. yüzyıl itibariyle Aydınlanma felsefi düşüncesinin açtığı yoldan gelişme kaydeden devlet kapitalizmi veya merkantilizm, kanunlar ne derece az ve basit olursa o kadar iyidir anlayışıyla hareket ediyordu. İnsanların kendi akılları ve vicdanlarına göre hareketlerinde serbest bırakılmalıydı. İşte buradan hareketle siyaset felsefesi iktisat doktrininde “*Bırakınız yapsınlar, bırakınız geçsinler*” diye meşhur olan kural ortaya atılmıştır.¹³ Bu kural daha sonra devlet nüfuzunu asgariye indiren sekter bir liberalizmin bayrağı haline gelecektir.¹⁴

Aydınlanma, merkantilizm ve Fizyokrasi kapitalist liberalizme yönelen doğrusal bir çizgi takip eder. Kapitalist liberalizmi ters-yüz eden Marksist felsefe bu dönemin akımı olarak ortaya çıkar. Marksizm, kapitalizme özgü üretim yasalarının eleştirisi ve işçi-emek tezi üzerine oturduğu argümanları bolca kullanacaktır. Marksist sosyalistler kapitalizmi eleştirmeye o kadar yoğunlaşacaklardır ki kapitalizmin aksayan yönlerini ıslah etmek için sistemin gönüllü ideologları gibi çalışacaklardır. İşçi hareketinin yükselişe geçtiği dönemde kapitalist sistemden pay aldıkça işçi hareketi yön değiştirmiştir.¹⁵

On dokuzuncu yüzyılda ortaya çıkan sistem karşıtı örgütlenmeler ise esas olarak, dinsel değil politiktir- yani “bu dünyanın” yapıları üzerine odaklanıyordu.¹⁶ On dokuzuncu yüzyıl boyunca başlıca iki çeşit sistem karşıtı hareket ortaya çıktı: “Toplumsal hareket” ve “ulusal hareket” denilen hareketler. Bunlar arasındaki fark sorunu tanımlamalarında yatmaktadır. Toplumsal hareket baskıyı işverenlerin

⁹A.g.e. s.189-190.

¹⁰A.g.e, s. 190.

¹¹ Bayram Koca (derleyen) *Türkiye de İslam ve Sol*, Vivo Yayınevi, İstanbul, 2014 s. 15.

¹² Konu için bkz. Michael Peterson-William Hasker ve diğerleri, *Din Felsefesi*, Küre Yayınları, İstanbul, 2018.

¹³ Aydın Yalçın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ayyıldız Matbası, Ankara, 1976, s. 153.

¹⁴A.g.e. s. 153.

¹⁵ İdeolojilerin nasıl ortaya çıktığı ile ilgili Bkz. Maurice Cornforth, *Bilgi Teorisi*, Maya Yayınları, İstanbul, 1975.

¹⁶ Arrghi, Hopkins, *Wallerstein, Sistem Karşıtı Hareketler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015 s. 36.

ücretliler, burjuvazinin proletarya üzerinde üzerindeki baskı olarak tanımlıyordu. Adaletin kapitalizmin yerini sosyalizmin almasıyla gerçekleştirilebileceğini düşünülüyordu. Öte yandan ulusal hareket baskıyı, bir etnik-ulusal gurubun bir diğeri üzerindeki baskısı olarak tanımlıyordu.¹⁷ Her iki gurubun da hitap ettiği toplumsal temeller farklıydı. On dokuzuncu yüzyılda daha seyrek de olsa zaman zaman bu iki çeşit hareket politik bakımından birlikte çalışmaya yetecek ölçüde taktik bir uyum içinde gerçekleştirdiler. İki harekette de birincil amaç devlet iktidarını ele geçirmek olmalıydı.¹⁸

Yeni dünya düzeninde sömürgecilik farklı boyutlara ulaşmıştır. Fiili olarak 1519 Meksika'da Aztekler'in ve 1534'de Peru'da İnkalar'ın hazinelerinin yağmalanması buna örnektir. Resmi verilere göre 1521 ile 1600 arasında Amerika'dan İspanya'ya 18 ton gümüş ve 200 ton altın taşındı. Başka bir tahmin bunun iki katı olduğunu ileri sürer¹⁹ Meksika'yı feth eden Cortez, “ *Biz İspanyollar öyle bir kalp hastalığından muzdaribiz ki bunun tek çaresi altındır.*”²⁰ der.

Her yerde geçerli üretim tarzları, insan emeğinin bir ürünüdür. Aynı zamanda üretim tarzlarının uğradığı değişiklik teknolojinin geliştirdiği bir meseledir. Burada asıl mesele monopolist kapitalist sistemin devlet monopolü haline dönüştüğünü rahatlıkla söyleyebiliriz.²¹ 1929-1933 kapitalizmin büyük krizinde üretim-finans-ticaret mekanizmasının sağlıklı işleyebilmesi için kuvvetlerini devlet gücü ile birleştiren sermaye, devleti bir Pazar haline getiren, birkaç ailenin kurduğu sermaye diktatoryası diye bileceğimiz bir rejim ortaya çıkmıştı. Bu süreçte devletin bütün ihalelerinde imtiyazlılığı söz konusudur. Bu sermaye devlet bankalarından elde ettikleri düşük faizli kredilerle imalat-hizmet sektöründe en düşük riske girmeden büyük karlar sağlamışlardır. Yol, köprü, otomasyon, elektrik, elektronik, harp sanayisi gibi işletmelerin sevk ve idare mevkilerine sermayenin temsilcilerinin geçmesiyle devlet-özel şirket sermayesinin müşterek değişik mülkiyet şekli meydana gelmiş oluyordu. Devletleştirmeye en şiddetli karşı çıkanlar sermaye sahibi monopol kapitalistlerdir. Çünkü işletme ekonomisinin kapitalist müteşebbisler olmadan da yürüyebileceğinden korkarlar.²²

Ücretli iş gücüne bağlı kapitalist sistemde az da olsa ücret artışı işçilerin durumunu düzeltmeye yönelik bir tedbir işçi ile sermayenin arasındaki sürtüşmenin kontrollü azalması anlamına gelmektedir. Sultangaliyev'in tespiti bu konuda önemlidir. Sultangaliyev, Marx'ın tarihsel sınıf mücadelesini kabul etmekle birlikte, bu mücadelenin Batı toplumlarında geçerli olduğunu Doğu toplumları için geçerli olmadığını ifade eder. Çünkü der, Avrupalı işçi sınıfı, burjuva ile işbirliği içindedir. Bu yüzden Marksist işçi sınıfı doktrini yerine “ezilen milletler” doktrinini öne sürer. Ezilen milletler arasında Müslüman ülkeler, Afrikalı ve Asyalı milletler vardır. Marksizm'in yönünü ezilen milletlere çevirmesi gerektiğini vurgulamıştır.²³ Kapitalist sermayenin egemenliğinin dünya genelinde artışı ile monopolcü devlet kapitalizmine gidişin ilk evrelerini görmekteyiz. İş gücüne duyulan ihtiyacın ortadan kalkmasına yol açacak teknolojik gelişmelerin farklı bir durum ortaya çıkarması da beklenmektedir. Güçlüler dünyayı kendi amaçları doğrultusunda biçimlendirmek için verdikleri devasa mücadelede kendilerine en iyi şekilde hizmet edecek yönetim biçimine demokrasi ismini vermişlerdir.²⁴ Anlaşılması güç olan şey demokrasinin bir takım çevrelere nasıl hizmet edebildiğidir. Bu aşamada demokrasiyi alternatifsiz bir yönetim biçimi olarak düşünmek hala doğru mudur?²⁵

1. Kollektivizmin Gerekçeleri (Marx ve Platon)

Marksizm'in en belirgin özelliği tarih bilimi ortaya çıkardığını iddia etmesi ve politikaya devrimci bir nitelik kazandıracak doktriner biçim vermesidir. Bu tez de gerçektir. Bir dönemin açık bir biçimde ortaya koyduğu sosyalist hareketin gerilemesi sadece konjonktürel sebeplerle açıklanamazdı. Ortodoks yorumlarda bir yanlışlık olmalı, bu yanlışlık pratik politikayı da etkilemeliydi.²⁶ Sovyet

¹⁷ A.g.e, s. 36.

¹⁸ A.g.e. s. 37.

¹⁹ Michel Beaud, *Kapitalizm Tarihi- 1500-2010*, Çeviren Fikret Başkaya, Yordam Kitapevi, İstanbul, 2015, s.22.

²⁰ A.g.e, s. 21.

²¹ Gusstav A.Wetter, *Bu Günkü Sovyet İdeolojisi*, Çeviren,Cemil Ziya Şanbey, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976, s. 434.

²² A.g.e, s.494-502.

²³ Bkz. Halit kakıncı, *Sultan Galiyev ve Milli Komünizm*, Bulut Yayınları, İstanbul,2003, Bkz. Halit kakıncı, Kızıl Turan, Wızar Yayın, İstanbul, 2017.

²⁴ John Dunn, *Halkın Özgürlüğü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017, s. 201.

²⁵ A.g.e. s.201-202.

²⁶ Uguray Aydoğdu,Çağdaş Balcı, Teori ve Politika,Üç Aylık Ortak Kitap Dizisi,” Marksizmin Bunalımı ve Çıkış Yolu Üzerine Düşünceler”, 2008, s. 86.

Sosyalizminin Rusya’da karşı-devrimle çöküşü Marksist düşünür ve aydın kesiminde hayal kırıklığı yarattığı açık olarak görülmekle beraber gerçek sosyalizmin Rusya’da uygulanmadığı düşüncesi ve yeniden toparlanma girişimleri ne derece başarılı sonuç verecek süreç içinde belli olacaktır. Emek sömürüsünün en rafine biçimde kurumsallaşmasının düşünsel öncülerini hazırlayan bununla beraber emeğin ve insan kurtuluşunun yolunu tarihte hiçbir zaman olmadığı kadar berrak çizgilerle resmeden aydınlanma geleneğinin savunucusu olmanın siyasi tercih olmanın ötesinde kimler tarafından ve ne uğruna yönlendirildiğini belirleme konusunda sahip olduğu belirleyici niteliği göz önünde bulundurulduğunda aydınlanmacılığın ve bunun ürünü olan ilerleme vurgusunun 20. yüzyıl kapitalizminin kontrol hususundaki “ihtisaslaşmasına” kapitalizmin esneklik ve kendini dönüştürme potansiyelinin ulaştığı güce yapılan vurgu gibi bir belirleyici eksen üzerinde yükselmektedir.²⁷ Aydınlanmacı hümanizm ve akılcılığın Marksist felsefesinin politik yönelimleriyle şekillenmiş, düşünsel zemini oluşturan tarihsel doğuş koşullarını belirleyiciliğinde etkili olmuştur. Sosyalist projenin Sovyetlerde başarısızlığının Marksizm için önemli olduğu²⁸ iddiasının arkasında yatan gerçek; Kapitalist toplum içinde geniş ve gelişmiş bir proletaryanın var olması gerekir anlayışıdır.²⁹ Oysa ki ilk olarak gelişmiş kapitalist ülkelerde patlak verileceği tahmin edilen devrim kapitalist bir ülke olmayan Rusya’da olmuştur.

İdeoloji sadece insanın insana karşı ilmi ise insanın tabiata karşı mücadelesiyle de uğraşır. İdeoloji akla dayanmadığından ve ideal olduğundan ilim ise akla dayandığından ilim de ideolojide aynı istekler aynı metotlarda buluşmazlar. İngiliz siyasi ekonomist Adam Smith, Ricardo, Fransız sosyalist Saint Simon, Fourier, Alman klasik felsefesinden Kant, Hegel, Feuerbach’ı birleştirdi. Bu düşünürler Marx’ın fikirlerine kaynaklık eden Avrupa düşüncesinin en önemli akımlarıdır.³⁰ Marx, hürriyet ile ihtiyaç aynı şeydir görüşünü şüphesiz Spinoza’ya borçludur. Spinoza için Tanrı, Marx için madde olan mutlak kavramında da Spinoza’nın tesirinde kalmıştır. Marx eserlerinde olağanüstü bir bütünlük içinde bu kavramların sağlam bir sentezini yapmıştır.³¹ L. Feuerbach felsefesinin etkisinde kalan Marx, Hegel’in idealist felsefesini bırakarak materyalist felsefeyi benimsemiştir. Zihnin, idealist felsefede oynadığı aktif rolü inkar ederek dış dünyanın ve maddi âlemin insan zihnini şekillendirdiğini; gerçeğin, insan zihninde beşeri idrakle değil, insan dışında ondan bağımsız olarak var olan, gelişen, maddi alemde aranması gerektiği görüşünü benimsemiştir. Sonradan benimsediği bu materyalist felsefeye, Hegelci dönemde benimsediği diyalektik düşüncüyü ve zıtların çarpışmasıyla oluşan süreç kavramını yerleştirmiştir. Marksist felsefede Eflatunda (Platon) rastladığımız özün yerini madde ve alt yapı adını verdiği iktisadi olaylar görünüş kavramını da sübjektif alem, zihin ve üst yapı olayları adını verdiği manevi fikri prensipler almıştır. Bu düşünce tarzının Eflatundan Marx’a kadar devam eden ve siyasi düşüncede kapalı bir sistem yaratan felsefi gelenek olduğu Karl Popper tarafından da açıklanmaktadır.³² Marx, Avrupa toplumunda meydana gelen kökten değişiklikleri, fakirlikleri, ezilenlerin maruz kaldıkları aşağılanmaları ve kapitalizmin vahşi ilerleyişini en önce fark eden filozoflardandır. Doğu Avrupa’daki Stalinizmden yüzlerce gayri resmi Marksizm ortaya çıktı. Macaristan’da Profesör Gregory Lukacs gibi “*düşüncesiz bir düşünce*” adını verdiği Stalinizmi tenkidi ile Marksizme karşı yeni bir tutumun kaynağı oldu. Polonyalı Profesör Leszek Kolokowoski, Çekoslovakya’da Karel Kosik, Yugoslavya’da Gajo Petroviç ve Mihailo Markoviç daha sonra yaşanacağı tahmin edilen sonuca ulaştılar.³³

Marx, Platon hakkında pek az saygı besliyor gibidir. Felsefenin tekamülünü “idealizm ile materyalizm arasında bir mücadele ve “Parti savaşı” diye düşünen Lenin ise idealizmin babasına karşı kin duyacaktır elbet.³⁴ Atina çağını sona erdirerek müesseselerini tahrip eden sebepler şahsi ihtiras ve aç gözlülük, herkesin başının çaresine bakma yollarının aranması, politikayı bir aracı olarak kullanarak servet edinme yollarının aranmasıydı. Peleponnez Savaşı, Atina’nın egemenliğini tehlikeye düşürmüş, Yunan uygarlığı çökme noktasına gelmiştir.

²⁷ Deniz Tokgöz, *a.g.e.*, s.70-73.

²⁸ G.A.Cohen- Çeviren,Gülsüm Aytaç,a.g.e. s.141.

²⁹ Karl Marx, *The Poverty of Philosophy,Marx-Engels,Collected Works*, Volume 6, London,Lawrence and Wishart,1976) pp. 177-178.

³⁰ Milovan Djilas, *Eksik Kalmış Bir Cemiyet*, çeviren, Necdet Bingöl, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1975, s. 52.

³¹ *A.g.e.*, s.43.

³² *A.g.e.*, s.292.

³³ *A.g.e.*, s.52.

³⁴ *A.g.e.*, s.62.

Platon takılan bir lakaptır. Gerçek adı Aristoklestri. İslam Dünyası Eflatun ismiyle tanır. Antik Yunan aristokrasiden gelen bir ailenin çocuğu olarak doğmuş, asil ve seçkin bir soy kütüğüne sahiptir. Marx ile Platon farklı ailelerden ve ayrı sınıf katmanlarından gelmiştir. Bu durum Platon için bir avantaj olmasına karşılık, Marx'ın bazı kesimler tarafından lanetlenmiş Yahudi kökeninden gelmiş olması karşısına hep çıkacaktır. Marx Protestan olan Alman Yahudisi bir geliyordu. Hegelciler arasında tanıştığı Bruno Bauer'in Yahudi meselesine dair yayınlamış olduğu bir tahlile Marx'ın verdiği cevap Yahudi meselesine başka bir açıdan baktığını gösterir. Marx Yahudi meselesinin toplumda "judaizm" yani ticari kazanç hırsı eğilimi silinmeden çözülemeyeceğini söyleyerek burada konunun ticaret, rekabet ve menfaat çatışmasına dayandığını göstermek istiyordu. Marksizm ile Platon felsefi doktrinleri arasında ters benzeşmeler vardır. Platon toplum hakkındaki bilgisini formlar dediği şeyden hareket ederek göz önüne seriyordu. Platon'a göre filozof yaşayan kanundu komünistlere göre ise parti. Marx ve Platon'un felsefi doktrinlerindeki farkı şartlardan fakat her şeyden önce tutumlarının ve metotlarının farklılığından geliyordu. Platon ideal toplum anlayışına seçkinci fikirlerden bu anlayışı geliştirerek felsefi düşünceye ermiştir. Marx, tarihi olayların analizi üzerine toplamış onları inceleyerek "sınıfsız" toplum idealine ulaşmaya çalışmıştır. Marx'ın felsefi düşüncesini şekillendiren (diyalektikle ilgili olanlar) ile Platon'un idealist felsefesi arasında ortak noktalar vardır. Platon'un Cumhuriyet adlı eserinde tespit ettiği hedefler arasında öğretici olmasının yanında komünist devletin taslağını görürüz. Platon doktrininde devleti filozoflar yönetmelidir der. Platonun devlet tasarımı dış dünyanın esas ve gerçek olan idealar yada form dünyasının kusurlu kopyaları olduğunu, gerçeğin düşünce ve tahayyül yoluyla ulaşılabileceğini söyler. İnsan ölümünden sonra beden dışında kalan ruhun idealar dünyasına ulaşacağını söyler. Marx, maddi bir dünyada insanın da maddi olmasıyla yok olup gideceğini ruh denen şeyin maddenin algılanışın beyne yansımından başka bir şey olmadığını iddia eder. Platon'un Atina'nın "Altın Çağı" sayılan Perikles Liberalizmine karşı savaş açmış, İsparta'yı model alan komünist ve kolektivist bir düzeni benimsemiştir. Toplumlarda geçerli fikirlerin kök salması bireyin veya toplumun temel isteklerine tam olarak karşılık verip vermediğine bağlıdır. Platon'un ideal devleti hiçbir zaman gerçekleşip denenmedi. Marx'ın yeni toplum ideali dinsiz bir devlet ve toplumu hayal eder. Platon Tanrıci ve mistik idealist bir devleti düşler. Platon için devletin her yerde ödevi şudur: İnsanların ortak yaşamlarını, mutluluğu sağlayacak şekilde düzenlenmeli ancak topluluk hayatı ahlak ilkelerine göre düzenlenirse gerçekleşebilir. Devlet yurttaşların bütün hayatını çevreleyip belirlemelidir. Bundan dolayı Platon, bireylerin evlenmelerini bile kendilerine bırakmaz. Gelecek kuşakların sağlam olmaları için elverişli çiftleri devletin başındakiler seçecektir.³⁵ Marx'ın 1923'den önce yayınlanmayan 1844'ün iktisadi ve felsefi el yazmalarında, ileri sürdüğü fikirlerde Marx başkasının emri altında yaşama fikrini idealist felsefeden ve önce Hegel felsefesinden almıştır. Marx özel mülkiyetin çalışanı ürünün emri altında yaşatması gibi aynı tarzda mülkiyetin çalışanı insanı da insanın emri altında yaşattığını ileri sürüyor. Marx'ın görüşleri tam ve doğru bir hümanizmayı telkin ediyordu.³⁶ Marx'ın "Avrupa da bir heyula dolaşiyor, Komünist Heyulası" diye başlayan manifestosu eleştirilere cevap verirken ideal devlet anlayışının ipuçlarını vermekteydi. "Kapitalist düzende ortadan kalkacağı söylenen kültür nedir? sorusuna Marx: "İnsanları makine gibi hareket etmelerini öğreten bir eğilimdir. Burjuva toplumundaki ahlaki değerler, fikirler, hak-hukuk gibi kavramlar aslında burjuva üretim sisteminden doğan izafi kavramlardır. Aile denilen müessese nedir? Bu sermaye ve kazanç esası üzerine kurulmuş bir müessese değil midir? Aile gelişmiş modeliyle ancak burjuvalar arasında görülen bir müessesedir. Özel mülkiyeti ortadan kaldırdın mı, aile ortadan kalkar.³⁷ Burjuvalar, komünizmin kadınları ortaklaştırılması karşısında feryat etmektedirler. Burjuva sisteminde kadın zaten ortaklaştırılmıştır. Burjuvalar emirleri altındaki emekçilerin karıları ve kızlarını kullanmakla yetinmiyorlar! Bir birlerinin karılarını ayartmaktan da büyük zevk duyuyorlar."³⁸ Sosyalistlerin izleyeceği program olarak "Komünist Manifesto" daha sonra yayınlanan "Das Kapital" in programı yönünden hemen hemen aynıdır. Geleceğe ait kehanetler ve stratejiler ithamlar da bu dokümanda bol bol yer almaktadır.

³⁵ Gökberk, *Felsefe Tarihi*, s. 66-67.

³⁶ Milovan Djilas, *a.g.e.* s.56.

³⁷ K.Marx, and F.Engels, Selections From, "Manifesto of the Communist Party" Petterson, Readings in the History of Economic Thought, Mc Graw Hill, Newyork, 1932, s.610-635.

³⁸ *A.g.e.*, s. 621.

İçinde mantığın, bilginin ve tarihi verilerin, akıcı bir üslupla kaleme alınmasıyla ortaya çok enteresan bir belge çıkmıştır.³⁹

Platon'un öğretisinin toplumsal ve siyasal sorunlara derinlemesine eğilmesi bakımından çağdaş felsefenin gerçek temellerinden biri olduğu da gerçektir. Alman Düşünürü Heidegger, "Batı, metafiziğin kurucusudur" der. Platon, hocası Sokrates olmak üzere, Pythagoras, Parmendes ve Heakleitos'tan dersler almış, Sokrates'ten ilmi ahlak felsefesini, Pythaoras'dan dünya inançlarını ve matematik bilimini, Parmenides'den formlar dünyasının aldatıcı olduğunu, Heraklitos'dan evrende değişmeyen ve aynı kalan hiçbir şeyin bulunmadığı gerçeğini öğrenmiştir. Platon'un düşünsel yapısı beş kuramda toplanır. Devlet, idealar, bilgi, evren ve ölümsüzlük kuramlarıdır. Çok sevdiği hocası Sokrates'in ölümüne mahkum edilmesi, Platon'da büyük hayal kırıklığı yaratmış, hayata küsmüş, politikadan, demokratik halk idaresinden nefret etmiştir. Atina'dan ayrılarak on iki yıl boyunca Bingazi, Mısır, İtalya, Sicilya'da bulunmuş ve araştırmalarda bulunmuştur. (M.Ö. 430-347)⁴⁰ Atina'ya geri dönmüş ve orada ölmüştür. Platon'a göre bir şeye inanmak insan için gerekli bir ihtiyaçtır. Yaşamayı kolaylaştıran ve öğreticiliği yanında zorluklarla başa çıkmada yardımcı bir güçtür.⁴¹

Antik Yunan çağından beri sosyal eşitlik arayışının olduğu bilinmektedir. Sınıfsal katmanların ortadan kaldırıldığı eşitlik anlayışının tam olarak gerçekleştiği bir toplum ideali, Antik Yunan döneminde başladığı bilinmektedir. Çünkü özel toprak mülkiyetini tanıyan, toprağı mal olarak gören ve bundan doğan eşitsizliklerle ilk karşılaşan ülkeydi. Bu ideal toplumun kavramsal tasarımının ilk olarak Platon'un eserlerinde rastlamaktayız. Devlet adlı eserinde Platon sahip olmanın anlaşmazlık ve savaşların kaynağı olduğunu belirtir. Yasalar adlı kitabında Platon, insanların tüm dünyevi malları paylaşmakla yetinmeyip, eşlerini ve çocuklarını da paylaştığı bir toplum tasavvur etmiştir. Platonun öğrencisi Aristo komünist ütopyanın sosyal barışı sağlayıp sağlayamayacağını sorgular. Kendisi sosyal anlaşmazlığın temelinde malın ve mülkün değil, onları elde etme arzusunun etkili olduğunu söylemiştir. Eşitlenmesi gereken mal değil insanlığın arzularıdır demiştir. İnsanlığın yaşadığı her tür acının kaynağının özel mülkiyet olduğu savından hareketle sosyalist ve komünist doktrine katkı aydınlanma düşünürlerinden gelmiştir.⁴² Aydınlanma döneminde gelişen felsefi düşünceler geleneklerden kopuşu temsil eder.

2. Marx'ın Zekasının "Mukaddes Zürriyet" Ayrıcalığı: Yahudi Hafızası Paradoksu

Marx'ın üslubundaki parlaklık, tespitlerinin diriliği ve tesiri, mizahın canlılığı, en basit durumlara bir hareketlilik vermekteki kabiliyeti onu hala konuşulan bir filozof yapmıştır. Muarızlarına karşı yönelttiği ithamlar ve tenkitler onu tarih felsefesi yapan bir filozof yapmıştır. Kitleleri yönlendirebilen bir hatip olmasının yanında etkili bir polemik ustası olması onu Yahudi milletinin seçilmiş bir zürriyetinin temsilcisi yapmaktadır. Lenin, Yahudi zekasına olan hayranlığını Maksim Gorki'ye bir seferinde şöyle anlatmıştır: "*Zeki bir Rus genelde ya Yahudi'dir, ya da damarlarında bir şekilde Yahudi kanı taşıyan biridir*" demiştir.⁴³ Mark Twain şöyle der, "*Yahudi dışında her şeyin bir ömrü var. Tüm diğer güçler göçüp gitti, ama bu ölümsüzlüğün sırrı ne?*"⁴⁴ Neden, Yahudiler böylesine farklıdır? Bu sorunun yanıtını Barry Sanders (Kahkahanın Zaferi) adlı kitabında Yahudi halkının tarihi hakkında önemli bir gerçeği açığa çıkarıyor.

Barry Sanders Yahudi geleneğinde geliştirilen yorum bilimi ve sorgulama tekniğinin de arar. Yahudilerin düşünsel yapısı, metin çözümlemesi yoluna dayanmaktadır. Yahudiler, okuma-yazma yoluyla her cümleden sonsuz bir anlamlar dizisi bulup çıkarır. Bu tür bir eğitim eleştirel bakış açısı geliştirir ki sonuçta bu bakış çevredeki her şeyden hoşnutsuzluğu dile getirmeye hazır ve isteklidir. Yahudi zekasında ironi de önemli bir konumdur. Ayrıca ironi yüksekleri hedef alır, ironi yapan kişiler kendisini düşünmeye zorlar. İronik duruş yalnızca Yahudi halkı ile metinler arasında değil, dahil oldukları yerel kültürlerle de bağlantılıdır. Yahudiler okuryazarlığa olan yoğun bağlanımları sayesinde gözlemlerini yazıya geçirebilmiş, geçmiş olayları kalıcı yoruma dayalı bir biçimde

³⁹ Aydın Yalçın, *Teori ve Politika, Üç Aylık Ortak Kitap Dizisi*, s. 294.

⁴⁰ Platon, *Devlet*, Çeviren. Sabahattin Eyüpoğlu, M.Ali Cimcoz, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1958.

⁴¹ Varlık felsefesi ile ilgili Bkz. İsmail Tunali, *Felsefeye Giriş*, Altın Kitapları, İstanbul, 2010.

⁴² Richard Pipes, *Komünizm'in Kısa Tarihi*, Çeviri, Orhan Düz, Gelenek Yayıncılık, 2005, s.15-19. (Anti-komünist bir kitaptır. Bazı bilgilerin gerçeğe ilgisi yoktur)

⁴³ Richard Pipes, *A.g.e.* s.78.

⁴⁴ Bkz. Barry Sanders, *Kahkahanın Zaferi*, Çeviren, Kemal Atakay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.

kaydetmiştir. Kısaca tarih yazmaya başlamışlardır. Bir edebiyat tarihçisinin nitelemesiyle bu “*Kutsal hoşnutsuzluk*” Yahudileri tamamı ile kısıtlamak yerine geride durup sahneyi değerlendirebilen son derece eleştirel gözlemcilere dönüştürmüştür.⁴⁵ Bu yüzden bir Yahudi ironi ustası haline gelmiştir. Anlamı bozmada, yeniden ele geçirmede ve bir tezi dolaylı mizah yoluyla ileri sürmede ustalaşmıştır. İroni yapan Yahudi, iğneleyici ve nükteli olayların sınırında dolaşıp kaçak güreşir. Doğrudan esprilerden, bariz söz oyunlarından ve mecazlardan kaçınır. Yahudi yaşamı ciddiye alır. Tarihe ve hakikate olan aşırı bağlılığı⁴⁶ için dinci maddeci bir karışımın ortaya çıkardığı toplumsal bir karakterden de söz edilebilir.

Sanders tespitlerinde Yahudi zekasındaki farklılığı erken okuma-yazma ilişkisi içinde değerlendirirken aynı zamanda Yahudi din anlayışının Tora okuma tekniği ile de bağlantı kurmaktadır. Haham Chanina Bar Papa (İ.S. 300) “Hoppalık (Lahastilka) içgüdüsünü duyduğunuzda Tora’nın sözleriyle buna karşı koyun” demiştir. Bar Papa gelişi güzel okumadan söz etmez. Burada Tora okuması serbest ve kolay okumaya imkan vermez diyen Sanders Yahudi Tora okuma geleneğinin törene dönüşmesinden bahseder. Yahudi Şeriatı Tevrat’ın yalnızca belirli önceden saptanmış bölümlerin dinlenmesine izin verir. Hz Musa’nın Sina dağından aldığı taş levhaları içeren sandık “Kutsal yerlerin en kutsalı” adı verilen bir odada bulunur. Yılın belli günlerinde Tanrı emirleri yani Tora şeklinde vahy olunmuş (on emir) Musevilikte Temud’da tefsir edilen emirlere uyulması geleneksel olarak önem verilir. Musevilik, Tanrı ile İbrahim arasında yapılan bir akit ile başlar. Tora’nın okunuşunda ton değişmezliğini korur. Ağırbaşlı ve doğrudandır. Tora eğitir ve ahlaki bir hayatın nasıl yaşanacağını öğretir. Metnin satırlarını okuyan bir okur “Yad” adı verilen saf gümüşten yapılmış parmağı kullanır. Tora’nın okunmasında en tuhaf yöntemlerden birisi de İbranice dilinin sözcüklerden değil, yalnızca üç harf ya da dört harften oluşmasıdır. Bunlar yalnızca yüksek sesle okunduklarında sözcüğe dönüşür. Cümlenin uygun anlamını ortaya çıkarmak üzere her harfe doğru ünlüyü ekleyebilmek için yorumda bulunmalıdır. Okur aynı anda hem yorumlar hem de okur. Anlamli okuma sürecinde anlamsızlık elenmiş olur. Ama aynı cümlenin okurları farklı yorumlara ulaşabilirler. Bu yüzden bir çok anlam düzeyi ve sonu gelmez yorumlar bir tür Yahudi skolastik geleneğini oluşturur. Yahudilik konusundaki bu ciddi gözlem, diğer milletlerde olmayan bir okuma tekniğinin Yahudi hafızasının korunaklı bir kalıp içinde törensel yansımasını oluşturur. Yahudilerin tarihin her safhasında yıkıma uğramalarına rağmen varlıklarının devam ettirmesinin pek çok sebebi vardır. Bunlar: hayatı ciddiye almaları, iktisadi başarıları, örgütlü oluşları ve yaşamlarını gizlilikle devam ettirmeleridir.

3. Ayrışmış Zihniyet

Yahudilik, monoteist din içinde yer alır. Bir evrensel din özelliğine sahip olsa da, içeriği açısından milli bir inanç sistemi içinde dini-etnik kimliği ile öne çıkar. Yahudilik, Hz İbrahim’e ve erkek evlatları Hz. İshak, Hz. Yakup’a dayandırılır. Yahudilik, tanrı tarafından Hz. Yakub’a verilen isimle İsrail’in on iki oğlundan türediklerini kabul eden bir soy olarak kabul edilir. Yahudiler, Babil esaretinden döndüklerinde karışık ve kalabalıklar halinde İsrail’den ayrıldılar. Dünyanın her ülkesine yayıldılar. Buldukları ülkenin lisanını ve geleneklerini öğrendiler. Ancak Yahudilerin sadakati Yahudilik menfaati ile çatışmadığı müddetçe devam eder. Yahudiler örgütlenme ustasıdır. Bilhassa gizli örgütlenmelerde çok becerikli bir toplumdur. Gizli ilimler (Kabala), altın ticareti, imalatı ve pozitif bilimler konusunda oldukça zeki ve başarılıdırlar. Hayatı ciddiye alan Yahudiler, parayı da bir güç olarak ciddiye alırlar. Buldukları ülkelerin en can alıcı iktisadi hayatlarını ellerinde tutmakta yetenekli bir zekaya sahiptirler. Lenin’in şu sözleri dikkate değerdir “*Yahudi aleyhtarlığı mukabil bir ihtilal demektir.*”⁴⁷

Eski medeniyetlerde eski Mısır ve Mezopotamya’da tarıma elverişli topraklar saraylara (krallara, firavunlara) ve tapınaklara aitti. Özel mülkiyetin var olduğu ilk toplum Yahudi toplumdur. Tevratın sınır taşlarının yerleriyle oynayanlar lanetlenir. “*Komşusunun sınır taşlarını kaldıranı lanet olsun*”⁴⁸ Ayrıca çeşitli eski Ahit kitapları hem ailelere hem de kişilere toprağı özel mülklerine geçirip

⁴⁵A.g.e, s.74.

⁴⁶A.g.e, s.7.

⁴⁷ Louis Marschalko, *Yahudi*, Çev: Cüneyd Emiroğlu, Sebil Yayıncılık, İstanbul, 1972, s.106. (Sebil Yayıncılık genelde Siyasal İslamcı yayınlar yapar. Bazen çarpıtmalar yapan bir yayınevidir. Kadir Mısıroğlu’nun kitapları da bu yayınevinde basılmıştır.)

⁴⁸ Tevrat Rab,5.bölüm,27:17.

işlemelerini söyler.⁴⁹ Mülk edinme ve zenginliğin Yahudi dini inanç motivasyonu ile bir bağlantısının olduğunu söyleyebiliriz. “Mukaddes zürriyet” üstün ırk düşüncesi ile gelmiş geçmiş zamanların en hırçın saldırgan paranoyasına dönüşür. İktisadi hayattaki güçlerini basın, yayın ve sinema dünyası vasıtasıyla kamuoyu oluşturma etkinliğini ve tekniğini kullanırlar. Amerikan istatistikleri Batı dünyasındaki basının yüzde atmış beşi, Amerika’da basının yüzde seksen beşini, Sinema etkinliğinin yüzde yüzünü Yahudi sermayesinin elinde olduğunu bildirir.⁵⁰ Bu muazzam gücü elinde bulunduran taraflı bir sermayenin yaratacağı tehlike dünya insanlığının büyük bir sorunu olarak görülmektedir. Yahudilik ırk ismi olarak kendi kutsal kitaplarında bahsedilen özel bir konu olarak geçer “Seçilmiş Halk” tanımlaması Yahudileri kapsayan bir terimdir. İsrail, Hz Yakub’un ikinci adı veya lakabıdır. İsrailiye’nin çoğuludur. Büyük oranda Hz. Yakub soyundan gelen olarak kabul edilen Yahudiler, İsrailoğulları diye anılmıştır. Rabbani literatüründe Mısır’dan çıkış sırasında Kızıldeniz’e ilk giren ve Kenan topraklarının ele geçirilmesi esnasında Kenanlıların karşısına ilk çıkan kabile İsrailoğullarıdır.⁵¹ İsrailiyat, İslam dinine Yahudi kaynaklardan uydurma bilgilerin İslam’a sızdırılması olarak tanımlanır. Ayrıca Yahudiler arasında Musa Peygamberin naklettiği kurallara göre yaşayan bir cemaat olarak Tevrat’ta anlatılan sade cemaat hayatını ideal kabul edip modern devlet kurumunu ve İsrail devletini reddeden Ortodoks Yahudilerde vardır. Hz Yakub’un karısı (Leah) dördüncü defa hamile kalıp bir erkek çocuk dünyaya getirince “*Bu defa Rabb’e övgüler sunacağım*” diyerek oğluna Yehuda ismini vermiştir.⁵² Daha sonraki pasajda da Yehuda’nın kardeşleri tarafından övüleceği ve onlardan üstün olacağı belirtilmektedir.⁵³ Aynı zamanda Yehuda ismiyle Tanrının kutsal ismi (YHVH) arasında bağlantı kurulmuş, Yehuda’nın Tanrı ismindeki dört harfin tamamından (Yod-He-Vav-He) ve sayısal değeri dört olan “dalet” harfinden oluştuğuna işaret edilmiştir.⁵⁴ Ahd-i Atik döneminde özellikle sürgün sonrasında aynı anda dini, siyasi ve milli çağrışıma sahip Yahudi kelimesi genelde İsrail toprakları dışında yaşayan Yahudiler yahut yabancılar tarafından ve İbranice dışındaki dillerde kullanılmıştır. İsrail topraklarında yaşayan ve İbranice konuşan Yahudiler ise (İsrail oğulları)⁵⁵ geçmişle bağlarını diri tutmak adına kendilerinden İsrail (yisrael) diye bahsetmişlerdir. Ahd-i Cedid’de Yahudi isimlendirilmesi Yakub soyundan gelen dini-etnik grup olarak kullanılmış, 11. yüzyıldan itibaren yaygınlık kazanmış, modern dönemde dini mensubiyetin ötesinde “*İbrani ırkına mensup kişi*” anlamında kullanılmıştır. Hıristiyan çevrelerince İsa’yı ele veren Yehuda İşkariyat ile özdeşleştirilen Yahudi isimlendirilmesi uzun süre olumsuz bir anlam taşımıştır. Bu yüzden 19.yüzyıl Yahudileri daha ziyade İbrani (Hebrew) ve İsraili (israelite) adlandırılmalarını tercih etmiştir. Yahudi soykırımını (Holokost) sonrasında kelimeye yüklenen menfi mana azalmıştır.

Yahudi şeriatınca (Halaka) benimsen tanım, bir kişinin Yahudi anneden dünyaya gelmesi veya Yahudi dinine geçmesidir. Yahudi anneden doğan çocuk, baba Yahudi olmasa da Yahudi kabul edilmekte, Yahudi olmayan anneden doğan çocuk, babası Yahudi olsa bile Yahudiliğe geçiş yapması gerekmektedir. Otoriteyi kabul etmeyen Karai cemaatlerinde Tevrat’a dayandırılan babaya dayalı Yahudilik tanımını esas almaktadır. Yahudi tanımında dini-etnik içeriğin gereği olarak başka bir dine geçen bir Yahudi’de doğuştan veya mühtedi olsun teknik anlamda Yahudi özelliğini kaybetmemekte başka dine bağlı Yahudi tanımında görülmektedir.⁵⁶ Yahudilik tanımı İsrail devletinin kurulmasıyla yumuşatılmıştır. Yahudiler gizli örgütlenme faaliyetlerinde oldukça becerikli ustalarıdır. Belli başlı örgütlenmelerinden olan Siyonizm örgütlenmesi siyasi bir hareket olarak etkin olarak varlığını sürdürmektedir. Siyonizm bir tür Yahudi milliyetçiliğidir.⁵⁷ Avrupa Yahudilerinin kıtanın dört bir yanında yükselen antisemitizme verdiği tepki şeklinde başlayan örgütlenmeleri Yahudi milliyetçiliğinin bir kolu olarak Yahudi siyasi hareketleri arasında hâkim bir güç halini almıştır. Gizli ilimler konusunda Yahudi Ruhban sınıfının geliştirdiği bir öğretisi olan Kabala tüm ezoterik öğretiler arasında en ilginçidir. Genel anlamda bir Yahudi öğretisidir. Kabala, büyü vasıtasıyla şeytani güçlerle bağlantı kurma sanatıdır. Sır esasına dayalı olan Kabala özü itibarıyla metafizik güçlerle irtibat

⁴⁹ Richard Pipes, *Komünizmin Kısa Tarihi*, s.18.

⁵⁰ Louis Marschalko, *Yahudi*, s.86.

⁵¹ Salime Leyla Gürkan, “Yahudilik” Türkiye Diyanet Vakfı-İslam Ansiklopedisi, İslamansiklopedisi.org.tr./Yahudi)

⁵² Tekvin. 29/35.

⁵³ Bkz. Salime Leyla Gürkan, *Yahudilik*; Tekvin.49-8-10.

⁵⁴ Bkz. Salime Leyla Gürkan, *A.g.e.*

⁵⁵ Bkz. Salime Leyla Gürkan, *A.g.e* (Encyclopaedia Judaica, x1 253).

⁵⁶ Bkz. Salime Leyla Gürkan, *Age*.

⁵⁷ Taha Akyol, *Hürriyet*, 17.05.2018.

kurarak şeytanın sırrının tüm manalarını içeren bilgiye ulaşmak olarak tanımlanabilir. İktisadi alandaki para trafiğini kontrol altına alma konusundaki örgütsel faaliyetleri ciddi boyutlara ulaştığı bilinmektedir.

Sonuç

Demokrasi kavramını liberal değerlerin oluşturduğu iddia edilir. Bu değerlere en büyük katkının iktisat alanında yapılan çalışmalar olduğu da pervasızca savunulur. Klasik liberal düşüncenin en önemli sloganı ise “*Bırakınız yapınlar bırakınız geçsinlerdir.*”. Liberal düşüncenin gerçek özünü bireyci değerler oluşturduğu için “toplum”, “millet” ve “devlet” gibi organizasyonlar bireysel amaçlar doğrultusunda birer araçtır. Liberalizm 17. yüzyıl ve 19.yüzyıl arasında gelişen siyasal düzen kavramıdır. David Hume, Adam Smith, Edmund Burke bu düzenin temsilcileridir. Bu düşünürler liberal siyasi teori ekonominin gelişmesiyle insan hakları, sosyal sözleşme ve anayasacılık gibi insanlığın çıkarına olacak değerlerin gelişeceğini savunur. Fakat burada Lenin’in söylediği gibi “*Hangi sınıf için demokrasi*” lafını söylemekte fayda vardır. Bu liberal düşünüş Batı düşünürlerinin beslediği Antik çağ felsefesi ve özellikle Stoacı felsefeye dayanmaktadır. Batı’nın tabii hukuk düşüncesi “akıl” ve “insan doğası”dır. Tabii hukuk, ihtiyaçlar doğrultusunda Hobbes, Locke ve Rousseau gibi düşünürler sosyal sözleşme ve anayasacılık ile Batının katı sosyal sınıf ayırımına karşı iktidar gücüne yönelik itaat yükümlülüğünü dengelemek istemişlerdir. Hobbes sosyal sözleşme varsayımını mutlakiyetçi bir devleti haklı göstermek için kullanmış ve vatandaşların sözleşme ile güvenlik uğruna haklarından vazgeçerek devletin mutlak otoritesini kabul ettiklerini ileri sürmüştür.⁵⁸ Gerçi liberal düşünürlerin hiçbir zaman sınıf sönmülmesi gibi bir ideallerinin olmadığını ifade edebiliriz.

Liberal ekonominin temellerini atan Adam Smith (1723-1790) Milletlerin Zenginliği ve Ricardo’nun Siyasal İktisadın İlkeleri adlı eseri klasik iktisadın kurucuları olarak tekelci olmayan serbest pazarın herkesin yararına olabileceğini düşünüyorlardı. Kant ve Hegel’in idealist felsefesinden etkilenerek “pozitif özgürlük” anlayışını temel alan bir yaklaşımla devletin rolünü artıran ve ona aktif görevler tanıyan bir liberal anlayış gelişti. Bu düşünceye göre özgürlük yalnızca bireysel değil aynı zamanda toplumsal bir kavramdır. Bireyin toplum içinde üretilen değerlerden pay alabilmesini gerektirir bu bakımdan devletin görevi bu anlamda özgür bir toplumun varlığını desteklemektir.⁵⁹ Tabii hukuk ve anayasacılık insan haklarına dayanan klasik liberalizm kendini tekelci olmayan piyasa ekonomisinin özgünlüğüne taraf olarak görüyordu.

Sonuç olarak aydınlanmacı rasyonalist düşünürlerin Antik Çağ düşüncesinden esin kaynağını aldığı açıkça görülmekteydi. Batı kültür hazinesi Antik Çağın hareket noktaları olan akıl ve insan doğası üzerinde yoğunlaşır. Batı düşünürleri aklın sınırlarını kurcalayarak felsefelerini oluşturmuşlardır. Bacon gibi aydınlanmacılara göre insanların ideal düzene ulaşması doğanın deneylerle kavranmasına bağlıdır.

Kaynakça

Aydost,Uguray-Balcı, Çağdaş, Teori ve Politika,Üç Aylık Ortak Kitap Dizisi,” Marksizmin Bunalımı ve Çıkış Yolu Üzerine Düşünceler”, 2008, s. 86.

Bacon, Francis, *Yeni Atlantis*, Karbon Kitaplar, İstanbul, 2020.

Beaud, Michel, *Kapitalizm Tarihi- 1500-2010*, Çeviren Fikret Başkaya, Yordam Kitapevi, İstanbul, 2015.

Cornforth, Maurice, *Bilgi Teorisi*, Maya Yayınları, İstanbul, 1975.

Djilas, Milovan, *Eksik Kalmış Bir Cemiyet*, çeviren, Necdet Bingöl, Kültür Bakanlığı Yayınları, İstanbul, 1975.

Dunn, John, *Halkın Özgürlüğü*, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2017.

Gökberk, Macit, *Felsefe Tarihi*, Remzi Kitabevi, İstanbul, 1961.

Gürkan, Salime Leyla, “Yahudilik” Türkiye Diyanet Vakfı-İslam Ansklopedisi, İslamansklpedisi.org.tr./Yahudi Hopkins, Arrghi,, *Wallerstein, Sistem Karşıtı Hareketler*, Metis Yayınları, İstanbul, 2015.

⁵⁸ İlkay Sunar, *Düşüce ve Toplum*, Birey Yayınları, Ankara, 1986, s.78 ,80

⁵⁹George Sabine, *Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi II*, Çev. Alp Öktem, Sevinç Matbaası, Ankara,1969, s.106

- Heidegger, Martin, *Nedir Bu Felsefe*, Logos Yayınları, İstanbul, 1990.
- Holz, Hans Heinz, *Yansımanın Diyalektiği*, Evrensel Basım Yayın, İstanbul, 2016.
- Kakıncı, Halit, *Sultan Galiyev ve Milli Komünizm*, Bulut Yayınları, İstanbul, 2003, Bkz. Halit kakıncı, Kızıl Turan, Wızart Yayın, İstanbul, 2017.
- Koca ,Bayram (derleyen), *Türkiye de İslam ve Sol*, Vivo Yayınevi, İstanbul, 2014.
- Maalouf, Amin, *Empedokles'in Dostları*, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul, 2021.
- Marschalko, Louis *Yahudi*, Çev: Cüneyd Emiroğlu, Sebil Yayıncılık, İstanbul, 1972.
- Marx, Karl, *The Poverty of Philosophy, Marx-Engels, Collected Works, Volume 6*, London, Lawrence and Wishart, 1976)
- Marx, Karl-.Engels, F, Selections From, "Manifesto of the Communist Party" Petterson, Readings in the History of Economic Thought, Mc Graw Hill, Newyork, 1932.
- Meriç, Cemil, *Sosyoloji Notları ve Konferanslar*, İletişim Yayınları, İstanbul 1993.
- Peterson-Michael- Hasker-William ve diğerleri, *Din Felsefesi-Seçme Metinler*, Küre Yayınları, İstanbul, 2018.
- Pipes, Richard, *Komünizm'in Kısa Tarihi*, Çeviri, Orhan Düz, Gelenek Yayıncılık, 2005.
- Platon, *Devlet*, Çeviren. Sabahattin Eyüpoğlu, M. Ali Cimcoz, Remzi Kitapevi, İstanbul, 1958.
- Politzer, Georges, *Felsefenin Temel İlkeleri*, ABC Yayınları, Ankara, 2015.
- Russel, Bertrand, *Batı Felsefesi Tarihi: Yeni Çağ(ı)*, çev. Muammer Sencer, Say Yayın, İstanbul, 2000.
- Sabine, George, *Yakın Çağ Siyasal Düşünceler Tarihi II*, Çev. Alp Öktem, Sevinç Matbaası, Ankara, 1969.
- Sanders, Barry, *Kahkahanın Zaferi*, Çeviren, Kemal Atakay, Ayrıntı Yayınları, İstanbul, 2001.
- Sunar, İlkay, *Düşünce ve Toplum*, Birey Yayınları, Ankara, 1986.
- Taha Akyol, *Hürriyet*, 17.05.2018.
- Tekvin. 29/35.
- Tevrat Rab, 5. bölüm, 27:17.
- Tunalı, İsmail, *Felsefeye Giriş*, Altın Kitapları, İstanbul, 2010.
- Wetter, Gusstav A, *Bu Günkü Sovyet İdeolojisi*, Çeviren, Cemil Ziya Şanbey, Kültür Bakanlığı Yayınları, Ankara, 1976.
- Yalçın, Aydın, *İktisadi Doktrinler ve Sistemler Tarihi*, Ayyıldız Matbaası, Ankara, 1976.

ERCİŞ (VAN) 'TE GEÇİŞ DÖNEMLERİNE AİT İNANIŞ, ÂDET VE UYGULAMALAR VE BU BAĞLAMDA KADIN OLGUSU

*Özlem AKGÜN**

Özet

Yaşam serüveninde her insanın yerinin ve konumunun değiştiği belli dönemleri vardır. Bu dönemler “doğum, evlilik ve ölüm” olarak adlandırılır. Geçiş dönemleri de denilen bu dönemlerle ilgili inanç ve uygulamalar, kişinin eski durumundan yeni durumuna adapte olması açısından son derece önemlidir. Doğumla başlayan inanış ve uygulamalarda amaç çocuğu kutsamak; var olduğuna inanılan tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumaktır. Evlilik ise aile olmanın ilk adımıdır. Bu yüzden evlilik olayının gerçekleşmesi için bir takım seremoniler oluşmaktadır. İnsanın hayat yolculuğunun son evresi olan ölüm, yeryüzünde her canlının tadacağı bir gerçekliktir. Dolayısıyla ölüm olgusuyla paralel olarak dinî ve örfi çok sayıda inanmalar meydana gelmektedir. Geçiş dönemleri bağlamında ara dönem olarak da adlandırılan dönemlerden biri olan sünnet, erkek üreme organının uç kısmında bulunan ve fazlalık diye tabir edilen deri parçasının cerrahi operasyon ile alınması olayına denilir. Sünnet, İslâm âleminde dindarlığın simgelerinden biri olarak kabul edilmiştir ve bazı inanışlar çerçevesinde geleneksel uygulamalar ile bir tören/kutlama eşliğinde gerçekleşmektedir. Ara dönemlerden olan askerlik, bütün devletlerde ulus güvenliğinin vazgeçilmez temel ögesidir. Askerler, düşman güçlere karşı ülkelerinin güvenlik teminatıdır. Bu sebeple toplumda askerlik görevi kutsal sayılmakta ve kişinin bu görevini yerine getireceği bu dönemde bulunan kişi için birtakım özel uygulamalar yapılmaktadır. Ara dönem olarak Hac ise, Müslümanlar arasında önemine istinaden toplumda önemli bir yere sahiptir. Kutsal topraklara giden kişinin Hac ziyaretinin gerçekleşmesinin ardından hacılık unvanını alması hem dinî yükümlülük çerçevesinde hem de toplumun kültürel dokusuyla alakalı önemli bir husustur. Bu makalede yer alan dinî, örfi ve sosyolojik anlatılar, gözlem ve değerlendirmeler daha önce bu konu ile ilgili herhangi bir çalışmanın yapılmadığını da ortaya koymuştur.

Çalışmada öncelikle geçiş dönemleri araştırılmış ve geçiş dönemlerindeki inanç ve uygulamalarda kadının yerini ve işlevini ortaya koymak amaçlanmıştır. Alan araştırması olarak tasarlanan bu çalışma; katılımlı gözlem ve görüşme (soru-cevap) teknikleri kullanılarak 2018 yılının Haziran ayından itibaren başlanılmış olup aralıklarla 2018 yılının Ocak ayına kadar sürdürülmüştür.

Anahtar Kelimeler: Erciş, Geçiş Dönemleri, Kadın Olgusu.

* Ardahan Üniversitesi, İnsani Bilimler ve Edebiyat Fakültesi, Türk Dili ve Edebiyatı Ana Bilim Dalı, Halk Bilimi Doktora Öğrencisi, e-mail: ozlemakgun65@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5700-6476>

BELIEF, RULES AND PRACTICES AT THE TRANSITION PERIOD IN ERCİS (VAN) AND THE WOMEN'S CASE IN THIS CONTEXT

Abstract

In the life adventure, there are certain periods in which every person's place and position changes. These periods are called "birth, marriage and death". Beliefs and practices related to these periods, which are also called transition periods, are extremely important in terms of adapting the person from his old situation to his new situation. The purpose of beliefs and practices that start with birth is to bless the child; to protect from the dangers believed to exist and harmful effects. Marriage is the first step to being a family. Therefore, some ceremonies take place for the marriage event to take place. Death, the last stage of the human life journey, is a reality that every living thing on earth will taste. Therefore, a large number of religious and custom beliefs occur in parallel with the death phenomenon. Circumcision, which is one of the periods also called intermediate period in the context of transitional periods, is called the event of surgical removal of the skin part, which is located at the tip of the male reproductive organ, which is called excess. Circumcision is accepted as one of the symbols of religiosity in the Islamic world and is performed with a ceremony / celebration with traditional practices within the framework of some beliefs. Military service, which is one of the intermediate periods, is an indispensable basic element of national security in all states. Soldiers are the security guarantee of their country against enemy forces. For this reason, military service is considered sacred in the society and some special applications are made for the person who is in this period when the person will fulfill this duty. As an intermediate period, Hajj has an important place in society due to its importance among Muslims. The fact that a person who goes to the Holy Land takes the title of pilgrimage after the pilgrimage is an important issue related to both the religious obligation and the cultural fabric of the society. The religious, customary and sociological narratives, observations and evaluations in this article have revealed that no previous study has been conducted on this subject.

In this study, firstly, transition periods were investigated and it was aimed to reveal the place and function of women in beliefs and practices in transition periods. This study designed as a field study; Using participatory observation and interview (question-answer) techniques, it started as of June 2018 and continued intermittently until January 2018.

Keywords: Erciş, Transition Periods, The Phenomenon of Woman.

Giriş

Erciş'in bilinen ilk resmi tarihi Urartularla (MÖ 900-600) başlar. Urartu Krallığı'nın batı yolu olan ve Erciş'ten başlayıp Muş-Bingöl üzerinden Malatya'ya uzanan yol, Erciş'in Urartu tarihinde önemini arttırmıştır. Erciş asıl önemine XIV. yüzyılda Karakoyunlu devletiyle (1365-1469) kavuşur (Van Kütüğü, 1992: 12). Erciş merkezli kurulan devletin kurucusu Bayram Hoca'dır. 1071'de Türklerin Anadolu'ya gelişiyle birlikte şimdiki Çelebibağı Kasabası'nın bulunduğu yer ilçenin ilk yerleşim yeri olarak kullanılmaya başlanmış, Van Gölü'nün yükselmesi üzerine ilçe, şu andaki merkezin bulunduğu yere taşınmıştır. Erciş'in yüz ölçümü 2.115 km, il merkezine uzaklığı 100 km'dir. Erciş, ilçesi sahilde kurulmuş olması ve vadi özelliğinden dolayı Van'ın diğer İlçelerine ve komşu il ve ilçelere oranla daha yumuşak bir iklime sahiptir. Yeşilliğiyle ün salan ve yeşil Erciş olarak bilinen Erciş'in; bağları, bahçeleri, piknik alanları ve çok sayıda gezip görülecek mesire yerleri vardır (Gazioğlu, 1986: 1-7, Koşar, 2008: 15-25).

Gelenek ve kültürün oluşumunda üzerinde yaşanan coğrafyanın özellikleri etkili bir faktördür. Bir yörenin coğrafi konumu beraberinde bazı kültürel ve geleneksel yaklaşımlarla yapılan ritüelleri meydana getirir. Erciş'in de kültürel yapısının oluşumunda üzerinde yaşanan coğrafyanın etkisini, görmek mümkündür. Erciş, folklorik açıdan oldukça zengin bir yerleşim yeridir. Erciş'te gerek doğum, gerek sünnet gerekse de askerlik, evlilik, hac ve

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

ölüm dönemlerinde olsun tüm uygulamalar tören ve kutlamalar eşliğinde gerçekleşir. Erciş kültürünü hayatın geçiş dönemlerinin tümünde görmek mümkündür.

Bu çalışma alan araştırması, katılımlı gözlem ve görüşme (mülakat) yöntemiyle yapılmıştır. Çalışmanın örneklemini Erciş'in ilçe merkezi ve köylerindeki kaynak kişilerin inanış, âdet ve geleneksel uygulamalarıdır. Bu köyler Erciş'e en yakın mesafe 5-13 km uzaklıkta olan Haydarbey, Akbaş ve Ekinciler köyleri ile en uzak mesafe 35-40 km olan Mağara, Gültepe ve Yankitepe köyleri olmak üzere Çelebibağı, Kasmabağı, Koç Köprü barajı, çubuklu köyü ve Çobandüzü'dür. Ayrıca köyler eski idari sistemde köy olarak adlandırılırken büyük şehir statüsüyle birlikte mahalle olarak belirtilmektedirler.

Araştırma; toplumun bütün kesimlerinden ve çeşitli yaş gruplarından kişilerle görüşülerek yapılmıştır. Bu görüşmeler "kişisel video görüntülü görüşme kaydı, ses kaydı ve resimler" şeklinde tasnif edilmiş ve arşivlenmiştir. Ayrıca alan araştırması esnasında gözlem sonuçlarından elde edilen veriler de eklenerek çalışma titizlikle ortaya konulmuştur. Erciş halk kültüründe, geçmişten günümüze halen geleneksel bazı uygulamaların korunduğu görülmüştür.

Alan araştırmasına öncelikle, geçiş dönemlerinden "doğum, sünnet, askerlik, evlilik, hac ve ölüm" törenlerinin gözlenmesiyle başlanmıştır. Bu gözlemler esnasında kaynak kişilerle mülakat yapmak için doğru zamanı belirlemek açısından bazı tespitlerde bulunmuş ve sahanın gerekliliklerine göre sorular hazırlanmıştır. Öncelikle araştırma konusuyla ilgili kaynak kişilerin tespitinde, geleneğe ait unsurları tespit edebilmek amacıyla Erciş'te, elli yıl ve üzeri ikamet etmekte olan orta yaş üzeri kişiler tercih edilmiştir. Bazı verilere ulaşmada orta yaştakilerin yanı sıra gençler ile de görüşme sağlanmıştır. Böylelikle geçmiş ile günümüz arasındaki geleneksel yaklaşımı belirleme hususuna dikkat çekilmesi amaç edinilmiştir.

Alan araştırması 90 kaynak kişi ile görüşme yapılarak gerçekleştirilmiştir. Bu kaynak kişilerin 38'i kadın, 62'si erkektir. Kadın kaynak kişilerinin sayısının erkek kaynak kişilerden az olması kadınların röportaj verme konusunda çekimser davranmaları ve röportaj teklifini ret etmeleridir. Kaynak kişilerin eğitim durumları; okul okumayan, ilkokul mezunu, ortaokul mezunu, lise mezunu ve üniversite mezunu şeklindedir. Görüşmelerde, kadın kaynak kişilerin öğrenim durumlarının erkek kaynak kişilerin öğrenim durumlarından daha düşük olduğu özellikle belirlenmiştir.

Türk Halk Biliminin önemli inceleme konularından olan geçiş dönemleri üzerine birçok araştırma yapılmıştır. Bugün sadece halkbilimi çalışmalarında değil neredeyse bütün sosyal ve beşeri bilimlerin kullandığı "geçiş törenleri" (rites de passeges) Van Gennep'in çalışmaları sonunda formüle edip ileriye sürdüğü halkbilimi kanunlarıdır." (Çobanoğlu, 2016: 204).

İnsan hayatında belirli geçiş dönemleri vardır. Bu geçişler esnasında kişi yaşadığı topluma ayak uydurması ve toplumun kültürünü benimsemesi noktasında krizler yaşayabilmektedir çünkü insan eski durumundan kopar ve yeni bir duruma geçer. Örnek kişi, geçiş yaptığı yeni durumunu gelebilecek zararlı etkilerden korumalı ve kutsamalıdır der. Örnek'e göre; "geçiş ritlerinde yapılan törenlerin genel amacı da bireyin bir durumdan diğer bir duruma geçerken onu tehlikelerden ve zararlı etkilerden korumak ve bu geçişleri kutsamaktır." (2000: 105)

Geçiş ritleri, kişi merkezli olarak düşünülebilir çünkü ritüelin esası kişinin durumunda meydana gelen değişikliği dile getirmesi ve onun bu duruma hazırlanmasını amaçlamıştır, diyen Hanks, geçiş ritlerindeki bir diğer hususu da bu ritlerin tekrarı olmayan türden olmasıdır. (doğumun ve ölümün insan hayatında bir kere olması gibi). Dolayısıyla kişi bunları hayatında bir kere tecrübe edecektir. Geçiş döneminin en önemli hususlarından biri de bunların gerçekleştirilmesinin önceden bilinmesidir. Gerçekleşmesi sırasında önceden hazırlanması gereklidir (2009: 208).

Günay, geçiş dönemleri içerisinde ara dönemler olarak kabul edilen önemli evrelere de dikkati çekmiştir: "Doğum, ölüm ve evlilik esnasında uygulanan pratiklerin yanı sıra diş hediği, sünnet, askere gitme gibi safhalar ve çıraklık, ustalık, kalfalık gibi yetenek geliştirme

ve ispatlama dönemlerinin de birer geçiş dönemi olarak değerlendirilmesi söz konusudur.” (1995: 2). Günay’ın da belirttiği gibi bazı ara dönemler ve bu dönemlerde uygulanan törenlerde toplumda kabul görmektedir.

Bir disiplin olarak halkbilimi, “geçiş dönemleri” adı altında, insanın bireysel ve toplumsal yaşantısında gerçekleşen statü değişimlerini ele almaktadır. Geçiş dönemlerinde insanlar, bireysel ve toplumsal olarak geleneksel âdet ve inanmalarla kendini yeni yaşantılara hazırlar.

Her geçiş döneminin kendine özgü tören ve âdetleri vardır. Bu tören ve âdetlerden yola çıkılarak o toplumun değer yargıları, kültürel birikimi ve inanç sistemleri hakkında fikir yürütülür. “Kültür süreci somut tezahürlerinden herhangi birinde incelendiğinde, her zaman, birbiriyle belirli ilişkiler içinde bulunan, yani örgütlenmiş olan, insan elinin ürünü nesnelere kullanan ve birbiriyle dil ya da başka tür bir sembolizm aracılığıyla ilişki kuran insanların varlığını gerektirdiği görülür.” (Malinowski, 1992: 22). İnsanlar arasındaki bu ilişkiler ağının kuşaktan kuşağa aktarılmasının önemli boyutu sözlü kültürle olmaktadır. “Her toplumun değer yargıları halk arasında sözlü kültürle yayılır. Sözlü kültür, toplumca kabul görmüş değerlerin devamlılığı açısından halkın belleğinde canlılığını korumasıyla ve dilden dile ulaşmasıyla oluşur.”(Akgün, 2019: 21).

Geçiş dönemindeki evreler, belli kalıpları olan bir bütündür. Bu bütün zamanla yenilikleri de içine çekerek bir kültür ve gelenek haline gelmiştir. Gelenek, değişim ve dönüşüm sürecinde insan yaşamıyla paralel bir anlam içeriğine sahip olduğu eleştirisi yerinde görünmekle birlikte, Shils’in dediği gibi nesilden nesile aktarıldıkça değişime maruz kalacaktır:

“Üç nesli içine alan kısa bir süreçte bile bir gelenek, büyük ihtimalle bazı değişimlere maruz kalacaktır. Temel unsurları, değişen diğer unsurlarla bağlantılı olmayı sürdürür ancak onu bir geleneğe dönüştüren şey, dışında yer alan bir gözlemci tarafından, birbirini izleyen her adımda veya birbirini izleyen intikal ettirilerek sahiplenilme eylemlerinde yaklaşık olarak aynı olarak görülmesidir.” (2002: 158).

İnsanlar doğdukları kültürün belli kurallarına ve davranış şekillerine göre yetişir ve gelişirler. Her toplumun benzerlikleri ve farklılıkları o toplumun kültürünü etkiler, şekillendirir. Kültürlerarası etkileşimler halk kültürü açısından oldukça önemlidir. Bir toplumun kültürel dokusu insanları kendi geçmişine bağlar ve kendilerine özgü değerler meydana getirir. Kültür, toplumla birlikte vardır ve toplum içerisindeki ferdi ilgilendirir. Kroeber, bunu şu şekilde belirtir: “Paylaşılan ve bireyler üstü bir şey olarak, kültür sadece toplum var olduğunda oluşur ve tam tersine, her insan, toplumuna, bir kültür tarafından eşlik etmektedir.” (2006: 36). Bir toplumun, tarihi süreç içerisinde kültürel dokusunu oluştururken gelenekten aykırı hareket edeceği düşünülemez. Toplumun değer yargıları kültürel dokuyu zamana karşı korumakla beraber değişim ve dönüşüme de açık bir mesafededir.

Erciş'te Geçiş Dönemleri

Dünya hayatına doğum ile başlayan insan için ilk geçiş dönemi doğum, son geçiş dönemi ise ölümdür. Kişi, bulunduğu toplumun kültürü ve inanç yapısıyla da alakalı bazı dönemleri yaşamalıdır. Geçiş dönemleri olarak adlandırılan bu dönemler; sünnet, askerlik, evlilik ve hacdir.

1. Doğum

Doğum, hayatın başlangıcıdır ve çeşitli inanışların uygulandığı dönemdir. Kadının hamile kalma isteğiyle başlayan ve doğuma kadar kadını etkisi altına alan âdetlere, gelenek ve göreneklere uymak gerekir (Altun, 2004: 102).

Erciş'te doğumla ilgili halk inanışları, gelenek-görenek, âdet, âyin, tören ve bunlara bağlı büyüsel pratikler, geçmişten günümüze geleneksel uygulamalar ile yapılmaktadır.

1.1. Gebe Kalmak için Çareler

Evlenecek kadının düğün günü kucağına çocuk bırakılır ki gelin çabuk hamile kalsın; bu önemli bir gelenektir. Özellikle gelinin kucağına bırakılan çocuğun erkek çocuk olmasına dikkat edilir; ilk çocuğun erkek çocuk olması soyun devamı açısından önemlidir. “Nişanlı kız bile, ilerideki zürriyetini düşünerek bu yolda birçok çareye başvurur. Aksi takdirde erkek, ikinci bir kadınla evlenebilir.

Bu gibi evlenmelerde ilk kadın, sonradan gelen kadının yanında bir anlam ifade etmez. Hele ikinci kadın, erkek çocuk doğuracak olursa, birincinin değeri büsbütün düşer (Acıpayamlı, 1961: 13). Bu yüzden kadınlar, gebe kalmak için çeşitli yollara başvurmaktadırlar: Kadınlar âdet günlerinin geçmesini bekler, hamile değillerse rahimlerini güçlendirecek şeyler yaparlar. Kocakarılarına gidip bellerini çektirirler, bellerine ağrı atarlar, rahimlerini kaldırmak için bel ve karınlar böğelerine küp atarlar. Halk hekimlerinin yaptıkları çeşitli otlardan müteşekkil bitkisel ilaçlar kaynatılıp buğusuna otururlar.

Çeşitli otlardan yapılan bitkisel fitil şeklindeki ilaçlar yapılır ve belirli günlerde kadın rahimdeki havayı alsın, iltihabı temizlensin, diye kadın, o fitili rahmine kullanır (KK78). Çocuğu olmayan kadınlara bazı işlemler uygulanır. Buna rağmen yine de çocuk olmuyorsa erkekler için de tedavi yöntemleri aranır. Erkekler içinse halk hekimlerinin yaptığı macun vs. yedirilir. Ama her zaman kusur kadında aranır. (KK34).

Görüldüğü gibi çocuk sahibi olmak isteyen ailenin bazı pratikler uyguladıkları ilk kişi her zaman için kadındır. Çok az görülmekle beraber en son çare erkeğe karşı da bazı pratikler yapma durumu gerçekleşebilir fakat toplumda erkeğin zor durumda kaldığı pek görülmez. Bunun için olumsuz yargı daha çok kadına yöneliktir.

1.1.1. Doğum Öncesi İnançlar ve Dinsel-Büyüsel Uygulamalar

Erciş'te dinsel, büyüsel uygulamaların başında türbeler ve adak adama uygulaması gelir. Örneğin: Çocuk sahibi olmak için ata mezarlarını ve evliya türbelerini ziyaret etmek, adaklar adamak önemlidir. Bu tür yerlerde sadaka verilir, açlar doyurulur, çıplaklar giydirilir ve ağzı kutlu kişilerin duası alınır (KK29). Erciş'te yatır ve türbe ziyaretlerinin yanı sıra hacı hocaya gidilir ve bunların söylediklerine itibar edilir (KK34). Hocanın çocuk olması için yaptığı muska¹ üzerinde taşınır (KK43).

Doğum anı, kadınlar için en korktukları ve kendilerini ölüme en yakın hissettikleri meşakkatli bir andır. Bu nedenle bu süreçte dinî pratikler çoğunluktadır. Kaynak kişilerin belirttiği görüşler daha çok dinî kaynaklıdır. Acıpayamlı'nın da dediği gibi; çocuğun olup olmayacağını tespit eden pratiklerin çoğunu dinî pratikler teşkil eder (1961: 126).

1.2. Gebeliğin Başlangıcı ve Gebelik İle İlgili İnanışlar

Doğum insanın hayata ilk adımı olduğundan daha en başından kadının gebeliğiyle birlikte bazı inanışlar eşliğinde uygulamalar yapılır. “Doğum öncesi inançları; çocuk sahibi olmak, doğacak çocukların kız veya erkek olması, ölmeyip yaşamaları, istenilen bir mesleğe sahip olmaları şeklinde sıralamak mümkündür.” (Kalafat, 1996: 6).

Erciş'te konuyla ilgili görüşler şu şekildedir: Erciş'te karnına çocuk düşen kadın; gebe, iki canlı, hamile, ağır vb. isimlerle adlandırılır (KK78). Gelinin hamileliği daha çok kadınlar arasında konuşulur (KK4). Kadınlar; âdet gecikmesi, baş dönmesi, mide bulantısı, kabızlık, sık sık idrara çıkma gibi ön belirtilerden hamilelikten şüphelenilir (KK78). Zamanlı zamansız canının bir şey çekmesi (aşerme) hamilelik belirtisidir (KK84, KK51). Hamile kadının yanında yediğinden, içtiğinden söz etme, canı çekerse günahı boynunadır, denilir. (KK51, KK84). Hamile kadına kötü söz söylenmez, kalbi kırılmaz (KK15). Hamile kadın için özellikle de doğum esnasında bir ayağı bu dünyada bir ayağı ise diğer

¹ Muska, Arapça'da “yazılı şey” anlamına gelen “nusha” kelimesinin halk ağzında söylenen biçimidir. Hastalıkları sağaltma veya düşmandan gelebilecek kötülükler, görünmez kazalar sebebiyle meydana gelebilecek herhangi bir zararı önleme amacı ile üstte taşınan yazılı kâğıda denir (Boratav, 1982: 119).

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

dünyadadır, denilir (KK51, KK84). Ölüm ile mücadele etmektedir o (KK15). Melekler doğum esnasındaki kadın ve bebeği için Allah'a dua ederler (KK15). Hatta hamile kadının ölüm ile mücadele ettiği için Allah'a çok yakın olduğuna da inanılır (KK20). Doğum esnasında gebe kadın ne dua ederse duası makbuldür, denilerek çevresindekiler gebe kadından doğuma gideceği zaman kendileri için dua etmelerini isterler. Hatta olmasını istedikleri duayı / dileği gebe kadına söylerler ve ifade etmesi için ondan ricada bulunurlar (KK57).

Kolay bir doğum olması için hacdan getirilen panzehir ağacının dalından bir parça, yine hacdan getirilen özel tasın içindeki suda biraz bekletilir ve doğum yapacak kadına o sudan içirilir (KK47). Ayrıca ezan okunur, tekbir ve salâvat getirilir (KK82), kadının başında duran birisi Kuran-ı Kerimin sayfalarını açar. Böylece doğum esnasındaki güçlüklerin de kolayca çözüleceğine inanılır. (KK34). Doğum sırasında ebe, dua okuyarak gebenin karnına elini sürer. Fatma annemizin eli olsun, şifa olsun, diyerek doğuma başlar (KK7). Doğum esnasında annenin yanına kimse gitmesin ki annenin yanına gelen melekler utanıp gitmesin, denilir (KK51).

Hamilelik bireysel olduğu kadar toplumsaldır da çünkü aileyi topluma bağlayan ve ailenin sürekliliğini sağlayan bir süreç oluşmakta ve bu süreçte aile, toplumsal uygulamaları yerine getirmektedir. Yapılan bu uygulamalar İslâm inancı çerçevesi içerisinde itibar görmekle beraber, toplumun kültürel dokusuyla da alakalı kadınlar arasında şekillenmektedir.

1.3. Aşermek

Kadının gebeliğinin ilk belirtilerinden biri aşermedir. Gebe olan kadın herhangi bir şeyi yemek istediğinde aşeriyor, diye yorumlanır. Hatta yemek istediği yiyecek ile bebeğinin cinsiyeti ilişkilendirilir. Gebe ekşi yiyecek aşerdiğinde çocuğun kız olacağı, tatlı bir yiyecek aşerdiğinde ise çocuğun erkek olacağına dair tahminlerde bulunulur. Bu yüzden hamilelik sırasında kadın neyi aşermişse onu yemelidir.

Erciş'te konuyla ilgili uygulanan pratikler şunlardır: Hamilelikte yeşil elma, erik gibi ekşi yiyecekler kız çocuk belirtisidir. Tatlı yiyecekler ise erkek çocuk belirtisidir (KK78). Hamile kadının canının bir şey istemesi "aşerme, karartma, yerikleme" yerikliyor yani canı istiyor gibi terimlerle ifade edilir. Eğer anne canının çektiğini yemezse çocuk doğduktan sonra kırk günü çıkana kadar dudağının titrediğine inanılır. (KK84).

Aşerme, gebe kadının zamanlı zamansız bir şey yeme – içme isteğidir. Bu yüzden hamilenin yanında yediğini, içtiğini saklamalısın aksi takdirde çocuğuna bir şey olursa vebali ağırdır, altında kalırsın denilir (KK6). Hamilelik sırasında kadın neyi aşermişse onu yemelidir. Eğer yemezse aşerdiği şeyin şeklinin bebeğinin bedeninde görüleceğine inanılır. Örneğin hamile kadın çilek görüp de yememişse çocuğu doğduğunda çilek izi vücudunun herhangi bir yerinde olur (KK78). Hamileliği anlaşılan kadın, aşerdiği gibi bazı yiyeceklerin kokusunu hatta ismini bile duyduğunda midesi bulanmaktadır, buna halk arasında 'karartma' denilmektedir. Bazen bu karartma o kadar ilerler ki kişileri dahi karartan bile olabiliyor (KK50).

Aşermek her toplumun kültürel dokusunda farklı adlar ile anılır, diyen Örnek, ülkemizin çeşitli yerlerinde aşermek durumunu niteleyen ad, deyim ve yakıştırmalardan bazılarını şu şekilde sıralamıştır: "Aşeriyor, aş yeri, aşeren, aş veren, aş yeren, aş çalıyor, yerikliyor, yerüklü, yergin, yerikleme, başı kel, başı döngün, başıbozuk, başı bulanık, göynü kötü." (2000: 136).

Çocuğun anne karnında hareket etmesiyle başlayan inanışlar silsilesi yine kadınların başrolde olduğu ebelik ile devam etmektedir. Ebelik alternatif tıpta bir meslektir ve ebe doğum anında aktif rol almaktadır.

1.4. Ebelik

Alan araştırmamız sırasında ebeliğin geçmişte çok yaygın olduğu; günümüzde ise yaşam koşullarının gelişmesiyle az rastlanılan bir olgu halini aldığı görülmüştür.

Erciş'te ebelikle ilgili şu pratiklere müracaat edilmektedir: Doğumlar evde yapıldığında doğumu gerçekleştirmeye bu işi yapan bir ebe getirilir; genellikle o kişi yaşlı ve tecrübeli biri olur. Doğumdan sonraki gün çocuğu olan aile ebe denilen kadına hediye getirir (elbise, para, altın vs) (KK32).

Doğum esnasında ebe ve yanındakilerin yaptıkları uygulamalar şunlardır: Doğum sırasında ebe, dua okuyarak gebenin karnına elini sürer "Fatma annemizin" eli olsun şifa olsun deyip öyle doğuma başlar (KK7). Doğumu hızlandırmak ve kolaylaştırmak için gebe kadın odada gezdirilir, nefesini hızlandırması söylenir, yorgan ve battaniye ile gebenin üstü örtülür. Gebe kadın, ısınıp terledikçe sancıları sıklaşır böylece çabuk doğurur (KK83). Ayrıca hamile kadının doğumu kolaylaşsın diye karnı yağ ile sıvanır (KK34). Doğum esnasında kadının saçları ile yüzündeki terler silinir. Böylece hamilelikte oluşan lekelerin temizlendiğine inanılır. Doğum yapacak kadın doğuma alınmadan önce orada bulunan, akraba olmayan yabancı bir kadın gelir ve hamile kadının başında ya da belinde sıcak ekmeği birbirinden ayırır bu uygulama ile doğumun kolaylaşacağına inanılır (KK6).

Geleneksel bağlamda örf, âdet ve inanışların taşıyıcısı kadınlardır. Özellikle de öğrenim durumu düşük olan kadınlar arasında birtakım inanışlar çerçevesinde âdeta zorunluymuş gibi âdetler uygulanmaktadır. Buna dayanarak gelenekselleşmiş uygulama ve inanışları eğitim ve öğretim ile ilişkilendirmek mümkündür.

1.5. Müjde/Müjdecı

Doğum, hem sevinçle hem de endişe ile beklenen bir durumdur. Başta doğacak olan çocuğun babası olmak üzere tüm aile, anne ve çocuğun sağlıklı oluşunu duyma temennisindedir. Bu yüzden halk arasında "Anne bir doğururken baba dokuz doğurur." deyiimi söylenmektedir. Anne ve bebeğin sağlıklı bir şekilde doğumdan kurtulduğu haberi müjde olarak tanımlanır. Bu haberi verene de müjdecı denir.

Erciş'te müjde ve müjdecı ile ilgili şu pratiklere müracaat edilmektedir: Doğumdan sonra akrabalar (anne, kardeş vb.) tarafından baba müjdelenir. Sadece baba değil; amca, hala, teyze, babaanne, anneanne, dede vs. bebeğe yakınlık derecesine göre müjde verilir. Müjde olarak genellikle para verilir; ayrıca kişinin ne istediği de önemlidir (KK78). Müjdecı, özellikle babaya ulaşmaya çalışır, herkes birbirine haber verir ve babaya ulaşmaya çalışırlar (KK32). Babayı müjdeleme sadece doğumun olduğu gün değil bir hafta on gün devam eder; aile içinde, iş yerinde, arkadaş ortamında vb. birçok yerde babadan müjde istenir (KK88). Bazen de çocuğu olan baba, eğlence mahiyetinde yakınları tarafından yere atılır ve hediye istenilir. Müjde (hediye) özellikle de çocuklara verilir (KK36). Doğum döneminde baba fonksiyonu birçok ritüeli dışarıdan bir gözlemci olarak gözlemektedir. Müjde pratiği babalık olgusu etrafından dönse de yine kadınlar tarafından çeşitli istekler ile şekillenmektedir.

1.6. Göbek Kordonu/Bağını Kesme ve Saklama

Doğumdan sonra çocuğun göbek bağının nasıl, neyle kesileceği ve nereye saklanacağı hususu önemlidir. Çünkü gerek sağlık açısından gerekse de halk kültüründe çocuğun göbeği ile ilgili inanışlar dikkat çekici boyuttadır: Çocuğun göbek bağı, bir parmak boyunca sarkıtılır ve makas (KK78), bıçak ya da jilet yardımıyla kesilir. Göbek kordonu beyaz bir yorgan ipiyle (KK34) veya normal bir ip ile (KK36) ya da mavi bir ipele bağlanır (KK6). Hastanede doğum yapılmışsa göbek kordonu bağlama kelepçeleri ile bağlanılır (KK78). Göbek kordonu kesildikten sonra çocuk üç gün yıkanmaz (KK6), çocuk yıkandıktan sonra göbek mikrop kapmasın diye göbek bağına kahve tozu basılır, ilaç sürülür, yara tozu sürülür (KK78), çabuk iyileşsin diye de kırmızı toprak (KK34) veya çocuk pudrası basılır (KK6).

Kesilen göbek kordonunun saklanması ile ilgili yapılan geleneksel ve dinî uygulamalar şunlardır: Kesilen göbek kesinlikle çöpe atılmaz çünkü o göbek nerede saklanırsa çocuğun o yerin özelliklerine göre büyüyeceğine inanılır (KK78). Göbek kordonunun atılacağı yerle geleceğindeki mesleğinin ona göre belirlendiği inancı yaygındır (KK84). Cami avlusuna gömülürse dini bütün biri olacağına inanılır. Okulun bahçesine gömülürse çocuğun okuyup bir meslek sahibi olacağına inanılır. Bazen de üniversitesinin bahçesine gömülür ve güzel bir bölüm okuması dilenir (KK32, KK64, KK51, KK34). Yeni doğan çocuğun göbeği bağlandıktan sonra bir leğenin içine ılık su, birazcık da tuz konulur; eğer çocuk kız ise güzel olsun diye suya bir de yumurta kırılır. Bebek yıkandıktan sonra kundaklanıp anneye verilir (KK84).

Erciş'te göbek bağı/kordonunun kesildikten sonraki aşamasında nerede saklanacağı hususu önemlidir. Çünkü çocuğun geleceğinin tayinine dair tahminler göbek kordonunun saklandığı yer ile ilişkilendirilerek yürütülür.

1.7. Çocuğa Ad Verme

Çocuk daha anne karnındayken onun için isim arayışına girilir. Yeni doğan çocuğa ad verme zor bir görevdir; çocuğun ismi onun ruh halini etkileyeceğinden çocuğun adının taşıdığı anlamları kişilik olarak taşıyacağına ve dinen çocuğa o ismi verenin sorumlu olacağına dair inanmalar vardır.

İsim/ad manası itibariyle hem toplumsal olarak hem de kişisel olarak üzerinde durulan önemli hususlardandır. Boratav, bu hususlara çocukların yaşaması için başvurduğuna dikkati çekmiştir: “Adların en önemli büyücülük işlevi, çocuğun yaşamasını sağlamaktır. Bazı isimler çocuğun yaşamasını sağlamak için güçlendirme ve tanılandırma niteliğini taşır.” (1984: 89).

Erciş'te çocuğa ad verme ile ilgili şu pratiklere müracaat edilmektedir: Çocuğun kulağına, ismi seslenmeden önce, ezan okunur ve daha sonra üç kez ismi söylenilir (KK32). Genellikle çocuğun adını, anne-baba veya aileye yakın olan kişiler verir ve çocuğun adı seçilirken genellikle, sevdikleri kişilerin ve hayatını kaybeden aile fertlerinin isimleri vb. isimler (KK78), din büyükleri, aile büyükleri, devlet büyükleri (KK57, KK29) tercih edilir.

Erciş'te çoğu aile yeni doğan çocuklarını bir Seyit'in veya din büyüğünün evine götürür. Seyit çocuğa bir isim verir, hatta seyit parmağını ıslatır ve çocuğun ağzına sürer. Maksat dinî bütün bir çocuk olsun. Böylece çocuk, Seyit'in “köçeği” olur. Çocuk hayatta kalsın diye din büyüklerinin ismi konulur (KK47).

Bir daha çocuk istemeyen aileler için en son doğan çocuğun ismi önem arz eder: Çocuğu olup bundan sonra çocuk olmasın, diyen aile, son doğan çocuğa Songül, Yeter (KK34), Dursun isimlerini verir (KK32).

Geleneksel kültürde hamile kadın doğum evresine gelene kadar hatta doğumdan sonraki ilk kırk günlük sürede dâhil, toplumda genel kabul görmüş birçok inancı yerine getirmektedir. Bu evre daha çok kadın merkezli geleneklerin, örf ve âdetlerin uygulandığı bir evredir.

1.8. Lohusa Dönemi, Albasması/Alkarısı ve Kırk Çıkarma

Geleneksel kültürde hamile kadın doğum evresine gelene kadar, hatta doğumdan sonraki ilk kırk günlük sürede dâhil toplumda genel kabul görmüş birçok uygulamayı yapar. Bu evre, daha çok kadın merkezli geleneklerin, örf ve âdetlerin uygulandığı bir evredir. Yeni doğum yapmış ve henüz yataktan kalkmamış kadına, lohusa denilir. Lohusalık, annenin beslenmesi ve mentalitesi açısından kritik bir dönemdir. Lohusalığın müddeti kırk gündür.

Erciş'te, lohusa dönemindeki kadına kırklı kadın denilir. Bu dönemde lohusa için ve bebeği korumak adına yapılan pratikler şunlardır: Yeni doğum yapmış kadına, “lohusa, kırklı kadın” (KK87) veya zaha denilir (KK84). Kırklı kadın yattığı odanın dışında bir yere çıkacağı vakit elinde demir bir şiş bulundurmalıdır; yalnız başına banyo yapmamalıdır,

üzerine çengelli iğne takılmalı ve elbisesinin bir yerine muska asılmalıdır. Kırkı dolmayana kadar da banyo yapmamalıdır. Kırkında banyo yapmayan kadının sütü katıdır ve sarıdır ayrıca daha vitaminlidir. Bu sütü içen bebek daha iyi gelişir (KK36).

Kırkklı kadın, vakitsiz dışarı çıkmamalıdır, özelliklede akşam ezanı vakti dışarı çıkarsa uğursuzluk yaşayacağına ve üzerlerine korku sineceğine inanılır. Eğer çok zor durumda kalıp çıkarsa da kendisinin ve bebeğinin göğsüne muska veya bir parça ekmek bırakılmalıdır (KK50). Kırkklı anne ve bebeğin göğsünde muhakkak çengelli iğne (demir) takılmalı (KK84), alkarısı korksun geri gitsin diye annenin yastığının altına ekmek, Yasin-i Şerif (KK51), başucuna demir iğne, bıçak (KK34), anne karanlıkta uyumamalı, muhakkak bir ışık (gece lambası) olmalıdır.

Kırkklı kadın uyuyacağı vakit yanında biri olmalıdır ve o kişi uyanık kalmalıdır (KK6). Yapılan tüm bu uygulamalar lohusa kadını ve bebeğini alkarısı denilen kötü niyetli bir ruhtan korunmak içindir.

Bu kötü ruhlu varlığa karşı alınması gereken önlemleri Acıpayamlı şöyle sıralamıştır: “Lohusanın ciğerini söken, kendini ve çocuklarını bununla beslediğine inanılan alkarısı; ateş, kırmızı renk, demir eşya, süpürge, soğan, sarımsak, silah ve erkekten korkar.” (1966: 120)

Yapılan uygulamaların tümü yeni doğum yapmış kadını ve bebeğini kötü ruhlu kimselerden veya ruhlar âleminde yaşadığına inanılan ve cin¹ olarak adlandırılan kimselerden korumak adına yapılır. Kadının yeni doğum yapmış olması ruhsal açıdan onu zayıf kılmaktadır. Bu inanışlar bağlamında yapılan uygulamalar ile kadın, kendisini sınırlandırıp koruduğuna inanmaktadır.

1.9. Diş Çıkarma ve Hedik

Büyümeye başlayan bebeğin her evresi tören ve uygulamalarla kutlanır. Bebeğin biyolojik gelişiminin belirtilerinden biri de diş çıkarmasıdır. İnanışa göre; bebeğin dişinin çabuk çıkıp çıkmayacağı bebeğe bağlıdır: Bazı bebeklerin kafası kuru olur ve dişi çabuk çıkmaz bazısının ise kafası yumuşak olur ve dişi çabuk çıkar denilir (KK89). Bebeğin eline yeşil soğan verilir ki dişlerine sürsün ve dişleri çabuk çıksın; ayrıca yeşil soğan diş etlerindeki iltihabı da kurutur (KK6). Bebeğin dişi çıkacağı zaman eczanelerden dişlikler alınır ve bebeğin bu dişlikleri ağzına koyup pratik yapması sağlanır (KK89).

Dişi çıkan bebeğe özel yapılan diş hediği toplumunda gelenek halini almıştır ve bu gelenek dini referanslara dayandırılır. Diş hediği kutlamasını Artun şu sözler ifade etmiştir: “Diş hediği törenlerinin kökeninde, hediğin ilk kez Hz. Muhammed’in ilk dişini çıkardığı zaman annesi tarafından yapılması olduğudur.” (2001: 29). Bu inanışın baskısıyla olsa gerek ki Erciş’te de bebeğin ilk dişi çıktığında diş hediği bir kutlama şenlik eşliğinde yapılmaktadır: Bebeğin ilk dişi çıktığında “diş hediği, diş buğdayı” yapılır ve üzerine yemiş bırakılır. Erciş’te buna eğlence (KK85) denilir. Konu-komşu eve davet edilir, gelmeyenlere de gönderilir. Eve gelen de hediyeli gelir, çocuğa (iç çamaşırı, elbise, çorap, mendil, para, altın vb.) getirir. Hedik tabağı giden ev halkı o tabağı hediye ile gönderir (KK42, KK15). Bebeğin ilk dişinin çıktığını gören kişi çocuğa hediye almalıdır (KK36). Erciş’te çocuğun ilk dişini kim görürse çocuğa nazarı değmesin diye “maşallah” demeli ve diş görme hediyesini almalıdır. Bu bir âdettir (KK18). Çocuğun ilk süt dişleri yedi yaşında düşer ve zamanla tüm dişleri yenilenir. Çocuk, düşen dişini alır ve tandırın külesine atar “Al sana kazma diş, ver bana inci diş” diyerek üç kez seslenir. Böylece çıkacak olan dişinin inci gibi olacağına (KK17, KK85, KK34, KK32) inanılır.

İnanışa göre çocuğun dişi erken çıksın diye çocuk bir temiz bir çarşaf üzerine oturtulur ve önceden yapılan hediye çerez, yemiş ve şekerlemeler de katılıp çocuğun başından aşağı dökülür. Bu uygulamadan sonra çocuğun dişleri erken çıkar denilir (KK19).

¹ Cin, gizli, duyularla teşhis edemediğimiz varlıklar anlamındadır. İnsanlar gibi ilâhî emirlere uymakla yükümlü tutulan varlık türü (Aydın, 2017: 8).

Bu kutlamaların/törenlerin özünde Örnek'e göre "Yiyeceği kutsama, çocuğun rızkını arttırma, bereketini çoğaltma gibi dilekleriyle birlikte çocuğun sağlam dişlere sahip olması isteği de yer alır." (1995: 162).

Çocuğun dişinin çıkması diş hediği denilen özel bir karışımla yapılan çerez ile kutlanır. Ayrıca çocuğun, saç ve ilk adımı da geçmişten günümüze törenler eşliğinde kutlayıcısı kadın olan renkli bir uygulamadır.

1.10. Çocuğun Konuşması / Yürümesi ve İlk Tırnak Kesimi

Aileler için çocukların tüm ilkleri özeldir, bu yüzden ilkler için çeşitli inanışlar ortaya çıkmıştır. Bu inanışların Erciş'teki uygulayıcısı olan kadınların yaptıkları pratikler şunlardır: Erciş'te konuşması geciken çocuk hocaya götürülür, muska yaptırılır ve o muska suda eritilip suyu çocuğa içirilirse çocuğun konuşacağına inanılır.

Geç yürüyen çocuk, üç cuma günü salâdan önce bir su kenarına götürülür ve çocuk üç defa su arığının üzerinden geçirilir. Çocuğa "Salâ yürü, sen de yürü." denilir. Çocuk hemen yürür (KK51). Hoca'da muska yaptırılır. Çocuk, o muskayı boynunda taşırsa çabuk konuşur (KK82). Konuşması geciken çocuk Seyit'in evine götürülür. Seyit, çocuğun üzerine okur ve hatta parmağını ağızda ıslatıp çocuğun ağızına sürer. Bu işlemden sonra çocuğun hem huyu Seyit'e çeker hem de çabuk konuşur, denilir (KK6). Çocuk yürürsün diye her iki bacağının arasından bir beyaz bir siyah ip gerilerek kopartılır. Bu işlemden sonra çocuk çabuk yürür diye inanılır (KK34).

Bebeğin bir haftası dolduğunda saç kesilir ve kesilen saç, terazide tartılır gramına göre camiye veya fakir bir çocuğa para verilir. O saç da saklanır ya da bebeğin yastığına konulur (KK36). Bebeğin ilk kesilen tırnaklarının atılması günahdır. Kesilen tırnaklar duvar diplerine gömülür. Eskiden bebeğin kırkı çıkmadan tırnaklarını kesmeyin, denilirdi. Günümüzde, yüzünü çizmesin diye erkenden kesilir (KK83, KK51). Tırnak kesilirken önce işaret parmağının tırnağı kesilir, sonra diğerleri karışık sırayla kesilir. Dinin böyle olması gerekir çünkü Peygamber Efendimiz (as) tırnağını keserken o esnada Yahudi bir çocuk, benim babam da böyle sırasıyla tırnaklarını kesiyor, deyince, Peygamberimiz onlara benzemeyelim, diye tırnaklarını karışık kesmiştir (KK85).

Çocukların tüm gelişim evrelerinde kadınlar önemli rol alır. Bu yüzden kadınların yaşamlarında renklilik ve hareketlilik esastır. Erkek sadece ata, dede ve baba olarak toplumun kendilerine belirlediği rol ve kurallar ile sınırlıdır. Aslında bu duruma bakıldığında erkekler daha da ağır geleneksel inanış ve baskıların altında yaşamlarını sürdürmektedir denilebilir. Kadınlar bu kural ve rolleri hareketlendirerek kültürel anlamda yaşamlarını şekillendirmiş olurlar.

1.11. Nazar

Nazar inanışı dinsel ve büyüsel pratikler ile yapılmaktadır. Bu yüzden halk arasında nazar inanışı çeşitli yorum ve uygulamaları da beraberinde getirir. Örnek'in nazar inanışı ile ilgili tanımı şu şekildedir: "Nazar: Belli kimselerde bulunduğuna inanılan; insanlara, özellikle çocuklara, evcil hayvanlara, eve, mala-mülke hatta cansız nesnelere de zarar veren, bakışlardan fırlayan çarpıcı ve öldürücü güçtür." (1988: 216).

Erciş'te nazara inanılır ve nazarı önlemek için bazı uygulamalara başvurulur: Nazar, hem büyükleri hem de çocukları etkiler. Özellikle bebekler nazardan daha çabuk etkilenirler; hatta annenin kendisi dahi çocuğunu çok severse nazar edebilir. Bu yüzden çocuğun gelişim ve değişimin göze gelmemesi ve nazara sebep olmaması için sadaka verilir (KK6). Yeni doğan bebeğe nazar değmişse o bebek kocakarılarla götürülür, kocakarılarca nazar duası okunularak bebeğin nazarı tutulur (KK50). Eğer birisi sizi veya çocuğunuzu gördüğünde "ayy, peyy" vb. sözler söylerse ve "maşallah" demezse nazar olur (KK21). Yeni doğum yapmış kadın çabuk nazara gelir.

Doğum yaptığında çok güzel görünen anne, gelenlerin dikkatini çekerse, bu da nazara sebep olur. Ziyarete gelenler kadın için; bak sen, doğum yapmış da ne güzel olmuş, hemen

de iyileşmiş “Alı al çalar, balı bal çalar” diye düşünür ve kadın nazara gelir. Kadının göğsü görülmüşse nazar olur ve sütü kesilir (KK34).

Nazara karşı geleneksel olarak alınan önlemler de vardır: Nazar değmesin, göz değmesin diye bebeklerin boynuna mavi nazar boncuğu takılır. Hocalarda muska yaptırılır ve o muska çocuğun boynuna takılır. Nazar değen anne ve bebeğe (başka kişilerde olabilir), uzerlik, sarımsak kabuğu, kuru soğan kabuğu yakılır. Nazar geçsin diye özellikle anne ve bebeğin olduğu odaya konular maksat kokusunu alsınlar (KK83). Nazardan korunmak için bebekler saklanıp kimseye gösterilmez, bir yere gideceği zaman da yüzleri örtülerek götürülür (KK31).

Erciş'te nazar, iki niyette değerlendirilir. Birincisi; iyi niyetten nazarın olabileceğine dair inanıştır. Bu inanışa göre annenin bebeğini çok sevmesi bile bebeği nazara sebeptir. İkincisi ise kötü niyetten kaynaklanan nazardır. Bu nazar türü tehlikelidir. Bu yüzden insanlar kendileri ile ilgili güzel bir durum gerçekleştiğinde nazar değmesin diye bu durumu hemen duyurmazlar.

1.12. Ninniler

Ninni; bebeklerin uyumasını kolaylaştırmak ya da ağlamasını durdurmak için sade bir dille söylenen ezgili şiirlerdir. Ninniler, söyleyeni belli olmayan anonim bir türdür. Divan-ı Lügat-it Türk'te ninni “balu balu” diye adlandırılır. Erciş'te ise çocuklara “bala” diye seslenilir.

Elçi'nin ninni ile ilgili analizi önemlidir: Ninni, çocuk emzirilip kundaklandıktan sonra, salıncakta, beşikte veya bacakta sallanıp uyutulmaya çalışılırken tizden pese doğru söylenen bir ezgidir; çocuğun ağlamasının durması veya uyumasıyla son bulur (1990: 271). Tüm ninnilerin başlangıç, ara ve bitişinde bir bakıma nakarat gösteren “ninni yavrum ninni”, “uyusunda büyüsün ninni”, “e... e... e... ey” vb. sözlerle biter.” (1990: 271).

Erciş'te ninni ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır: Bebekler ninnisiz büyütülmez; bebek uyuturken “eee... eee... ee”, “pişş pişş pişş”, “lari lari lari” diye başlanır ve o an akıldan geçenler neyse şarkı söyler gibi söylenir (KK83). Anneler hislerini bebeklerine ninni ile aktarırlar (KK34). Ninni, anne ile bebeği arasındaki güçlü bağı oluşturur (KK6).

Kadınlar söyledikleri ninniler ile etraflarındakilere gizli mesajlar verirler. Özellikle de kuralların ve âdetlerin ağırlıkta olduğu toplumlarda kadınlar ninniler ve türkülerle düşüncelerini, kalp kırıklıklarını dile getirirler. Kadının anneliği bebeğin karnında ilk kıpırdaması ile başlar ve bundan sonraki tüm duygu ve düşünceler, anne ile çocuk arasında ninni ve türküler ile aktarılır. Annenin çocuğuna karşı sınırsız merhameti işte bu iki süreç ile oluşur.

Erciş folklorunda var olan geçiş dönemlerinin tüm evrelerinde kadın olgusunun en çok ön planda olduğu evre doğumdur. Çünkü kadının doğurganlık özelliği onun statüsünü erkekten üstün kılmaktadır. Bu sebeptir ki kadın için çocuk vazgeçilmez öğedir. Çocuğun yaşamı boyunca geçireceği her dönem kadınlar arasında bazı inanışların etkisiyle kutlanır. Sünnet de çocuğun geçiş dönemleri içerisindeki ilk geleneksel kutlama ve törenlerin uygulandığı evredir.

2. Sünnet

Sünnet hem dinî bir gereklilik olarak hem de sağlık açısından yapılması uygun görülen ve cerrahi operasyon gerektiren bir olaydır. Bu olay, erkek üreme organının uç kısmında bulunan ve fazlalık diye tabir edilen deri parçasının alınmasıdır. Müslümanlar arasında ve Yahudi toplumunda dinî bir gereklilik olarak yerine getirilen sünnet; Batı ülkelerinde daha çok sağlık amaçlı yapılmaktadır. “Sünnet, dünyada en çok uygulanan cerrahi işlemlerdendir ve insanlığın en eski geleneklerinden biridir.

Sünnetin tarihi kesin olarak bilinmemekle birlikte, günümüzden 12.000 yıl öncesine kadar dayandığı, göçler sırasında, kültürler aracılığıyla tüm dünyaya yayıldığı düşünülmektedir. Tarihte sünneti yapan ilk millet, Mısırlılar olmakla beraber, sünnetin farklı

kültürlerce ve birbirinden bağımsız olarak uygulandığı bilinmektedir. Firavun dönemine ait tapınakların duvarlarındaki sünnetle ilgili resimler, sünnetin geleneksel bir uygulama olarak binlerce yıl önce yapıldığını göstermektedir. Sünnet, Eski Mısır'da, Firavun devrinden sonra köleliğin simgesi olarak da kullanılmıştır. Bazı kültürlerde ise sünnet, tanrılara sunulan bir çeşit kurbandır ve karşılığında bol ürün istenmektedir.” (Kuşun, 2014: 5-6-8).

Aksoy, sünnet kelimesinin manasına, sünnetin Yahudi ve Müslüman toplumlarındaki önemine dikkati çekmiştir: Kelime manası “Hitan” ve “Hafz” olan sünnetin özellikle geleneksel toplumlarda yaygın olduğu söylenirken, dinî anlamda da Yahudiler ve Müslümanlarca kabul gören, daha doğrusu yapılması zorunlu olan bir sosyal olay şeklinde görmektedir (1997: 45).

Sünnet, Müslümanlığın simgesi olarak kabul edilmiştir. Geçmiş Hz. İbrahim'e dayanan sünnet, cahiliye devri Arapları arasında da devam eden bir âdettir. Söylenenlere göre sünnet, Hz. İbrahim'in seksen yaşlarında kendisine uygulanmasıyla başlamıştır. Bir rivayete göre İbrahim (as)'ın Kurân'da söz edilen bazı kelimelerle denenmesi (El-Bakara, 2/124) temizliğe dair sorularla olmuştur. “Sünnet, erkek çocuklarının hayatlarındaki önemli törenlerden biridir. Sünnet çocuğunun yaşı ve törenin mevsimi üzerine kesin bir kural yoktur. Çocuklar ergenlik çağına girmeden, bazı hallerde çok erken yaşlarda sünnet edilebilir.” (Boratav, 1982: 160).

2.1. Sünnet Olmanın Yaş Sınırı ve Mevsimi

Erciş'te sünnet olmanın yaşı ve sünnet töreni olacağı zaman dilimi önemlidir. Çünkü sünnet töreni eğlenceyle kutlanmaktadır. Sünnet olacak olan kişinin yaşı büyük olduğunda eğlence düzenlenmesini kabul etmez. Yine eğlence dolayısıyla herkesin katılabileceği yaz ayları tercih edilir.

Konuyla ilgili tercihler şunlardır: Sünnet töreni, çocuk yedi-sekiz yaşlarındayken olmalı. Çocuk, 15 yaşından büyük olursa, sünnet edilmesi ayıplanır. Sünnet olmayan kişiler için genelde “kâfir (KK77). Yahudi, Ermeni, Gaffur” gibi tabirler kullanılır (KK35). Erciş'te sünnet olmayan erkek çocuğuna (oğlan, yavru, yavrucuk, bala) isimleri verilir. Sünnet olduktan sonra çocuğa, erkek çocuğu denilir (KK59).

Erciş'te sünnet töreni için belirli mevsimlere ve yaşa dikkat edilir: Erciş'te sünnet töreni genelde bahar aylarında olur; sünneti, çok soğuk ve çok sıcak aylara denk getirilmemeye dikkat edilir (KK84), maksat çocuğun yarası çabuk iyileşsin (KK32).

Sünnet töreni, eskiden kış aylarında eve sünnetçi getirilerek yapılırdı. Kışın iş olmadığı için herkes evde olurdu. Günümüzde aileler sünnet törenlerini, düğünlülük yapmak istediklerinden yaz aylarını tercih ederler (KK4). Sünnet törenine, akraba, eş-dost katılması için okulun tatil dönemlerine denk getirilir (KK8). Erciş'te çocuğun ruh sağlığı ve çevrenin yaklaşımı dolayısıyla çocuğun sünnet yaşına dikkat edilir: Sünnet için “7, 10, 12, 13” yaşları uygundur. Çocuk ne kadar erken sünnet olursa o kadar çabuk iyileşir (KK52, KK32).

Sünnet olacak çocuğun yaşını ve mevsimini bazen anne ve babası birlikte belirlerken bazen de yalnızca anne belirler. Sünnet töreninde uygulanan ritüellerle tamamen annesi ilgilenir.

2.2. Kirvelik

Sünnet törenlerinde sünnet işlemi sırasında sünnet çocuğunun başını göğsüne tutan kişi özel bir isim ile adlandırılır. Bu isim Erciş'te kirve olarak bilinir. Tezcan'a göre de; “İslam dininin gereklerine göre yapılan sünnet töreninde çocuğun başını göğsüne doğru tutan kimseye “kirve” denilmektedir. Kirve, ailenin sevdiği bir kimsedir. Kirve olan kişi sünnetin tüm giderlerini karşılamaktadır.” (1997: 90).

Erciş'te sünnet esnasında kirve çocuğun başını göğsüne tutar; bu işlemle birlikte çocuk kirvenin sanık'ı olur. Kirve, çocuğa, “sanık” der (KK57, KK29). Sünnet töreninde en önemli konu kimin kirve seçileceğidir. Kirve genellikle, adı-sanı bilinen zengin, varlıklı ve toplumda söz sahibi, güçlü kimselerden seçilebileceği gibi; akraba, eş - dost da tercih

edilebilir (KK10). Sanik'in, kirveye çekeceğine inanılır, kirve cesur ise sanik de cesur olur, kirve korkak ise sanik de korkak olur (KK11). Erciş'te kirve olması istenen kişiye kirvelik, geleneksel uygulamalar ile teklif edilmektedir: Erciş'te gelenek olarak kirve olacak kişiye önceden bir koç (KK17, KK16) ya da bir düve (KK67) kırmızı kurdele ile süslenip altına altın takılarak kirvelik teklif edilir.

Kirve, sanik'i ve aileleri arasında oluşan bağ ve gerçekleşen bu uygulamalar toplumda gerçekliği kabul görmüş önemli uygulamalardır: Kirve ve sanik'in ailesi arasında yeni bir akrabalık oluşmaktadır. Sanik, kirvenin oğlu gibidir; kirve, bundan sonraki hayatında hep onun yanında olacaktır. Dinen herhangi bir geçerliliği olmamasına rağmen Erciş'te sanik, kirvenin kızını alamaz, diye bir kural vardır (KK52, KK14, KK12, KK67 KK32) Sanik'in kanı kirvenin eteğine dökülmüş bu yüzden olmaz derler (KK85).

Erciş'te kirvelik, binlerce yıldır ata, dede, baba silsilesiyle devam eden bir âdettir. Bu âdet, aileler arasında sağlam bir dostluğu da meydana getirir. Yukarıda belirtilen örf, âdet ve inanışların uygulayıcısı kadınlardır.

2.3. Sünnetçi

Sünnet dönemi, Erciş'te çeşitli şenliklerle kutlanır. Sünnet işlemini yapacak kişi toplumda önemsenir; sonuçta sünnet, ciddi anlamda risk oluşacak bir durumdur. Sünnetçi, işinin ehli olmalıdır: Erciş'te eskiden Dişçi Memet (KK35) ve Cici Berber vardı. Bunlar sünnetçi olarak tanınırdı, ayriyeten sünnetçilik işini yapan başka kişiler de vardı, köy köy gezer sünnetçilik yapardılar. Günümüzde ise sünnet işlemleri hastanede doktorlar ve sağlık memurları tarafından yapılmaktadır (KK32).

Geçmiş ile günümüz arasında eve getirilen sünnetçi ile ilgili bu uygulamalar dikkat çekmektedir: Evvelin sünnetçi eve getirilirdi. Bu işi meslek olarak yapanların yanında sünnetçilik işini yapan berber (KK17), dişçi (KK32) ve dellakçılar da tercih edilirdi. Erciş'te geçmişteki sünnetçi olgusunun zaman içerisinde gelişen teknoloji ve dünya görüşüyle değiştiği görülmüştür.

2.4. Sünnet Kıyafeti

Sünnet kıyafeti, sünnet törenini renklendirir ve törene heyecan katar. Bu sebeple erkek çocuklar için belki de bu törenin en zevkli anı kıyafetleri giydikleri anlardır. Bu anları ölümsüzleştirmek için resimler çekilir.

Erciş'te geçmişten günümüze sünnet kıyafeti ile ilgili önemli detaylar vardır: Evvelin sünnet kıyafeti yoktu. Küçük çocuklara etek giydirilirdi, yaşı büyük olanlara ise normal kıyafet giydirilirdi (KK67). Böylece eteğin genişliğiyle çocuk daha rahat hareket ederdi. Geniş olan bu etek aynı zamanda çocuğun çabuk iyileşmesini de sağlardı (KK17). Ayrıca çocuk rahat hareket etsin ve çabuk iyileşsin diye çocuğa terzide geniş gömlek diktirilirdi (KK34). Üst olarak da eşofman takımının üstü giydirilirdi. Günümüzde bol pijamalar giydirilmekte, ayrıca çocuğu gezdirmek ve resim çektirmek için de süslü püslü, özel sünnet kıyafetleri giydirilir. Bu kıyafetlerle sünnete iki gün kala türbe ziyaretine götürülür (KK17). Çocuğa sünnet elbiseleri giydirilirken besmele çekilerek dualarla, salâvatlar (KK34), maniler, türküler okunur ve el çalınır (KK59).

Görüldüğü gibi kutlama törenlerine ve âdetlere ortam hazırlayan kadınlar çocuklarının sünnet törenlerinde giydikleri kıyafette de hâkimdirler. Anne, çocuğuna eteğini giydirerek onu muhafaza eder.

2.5. Sünnet Töreni

Sünnet töreni erkeklerin yaşamındaki geçiş dönemlerinin ilk töreni sayılır. Sünnet konusunda, dünya çapında en geniş ve tek kaynak, Vehbi'nin Surnamesi'dir (Surname-i Vehbi). "Vehbi'nin Surnamesi'ne göre, Sultan III. Ahmet zamanında (1720) hazırlıklar hariç, sadece kutlamalar yaklaşık 15 gün sürmekteydi." (Kurşun, 2014: 10).

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

Erciş'te sünnet töreni ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır: Sünnetçi, besmele çekerek, salâvat getirerek çocuğun erkeklik organının uç kısım derisinden bir parça alarak sünneti yapmış olur (KK35). Sünnet töreni sırasında kirve, çocuğu arkadan tutarak çocuğun başını göğsünde tutar; bu işlem ile çocuk kirvenin sanik'i olur (KK35, KK85). Bu işlemin ardından gelen misafirler sünnet çocuğuna erkek olmuş diye söylemlerde bulunurlar ve çocuğu öperek yakasına hediye takarlar. Sünnet günü, akraba, eş-dost toplanırlar, kadınlar türkü söylerler (KK17). Sünnet töreni, genelde evde eğlenceli bir ortam ile gerçekleştirilir (KK84). Günümüzde çoğunlukla sünnet olacak çocuğun, hastanede sünneti yapılır (KK79).

Sünnette kullanılan aletler şunlardır: Sünnet sırasında sünnetçi, jilette veya makasla işlemi gerçekleştirir. Lazer ve neşter hastanede ortamında kullanılan kesim aletleridir (KK35).

Sünnet işleminin kolaylıkla yapılması ile ilgili bazı dinî ve geleneksel uygulamalar görülmektedir: Sünnetin yapılacağı gün hoca, çağırılır ve oradakilerle birlikte maniler, türküler, ilahiler ve tekbirler eşliğinde çocuğun sünnet töreni gerçekleştirilir (KK17). Çocuğun sünnet işlemi sırasında anne sürekli dua eder, salâvat çeker (KK3, KK85), çocuğun bağırmasını, ağlamasını önlemek için ağzına lokum konulur (KK32).

Kaynak kişilerin görüşlerinden şu çıkarım yapılabilir ki erkeklerin merkezde olduğu sünnet töreninin âdetlerinde ve eğlencesinde kadınlar başrolde tüm sorumluluk annelerdedir.

2.6. Sünnet Düğünü (Altı Akşam)

Erciş'te de sünnet töreninin sonrası çalgılı düğün yapmak âdettir: Sünneti yapılan çocuğun çalgılı düğünü sünnetin altıncı günün akşamında olur. Bu akşama "altı akşam" denilir: Altı akşam isteğe göre ve ailenin maddi durumuna göre bazı aileler düğün salonu tutar çalgılı sünnet düğünü yapar, bazı aileler de evlerinin bahçesinde çalgılı, davullu ve zurnalı sünnet düğünü veya eğlenceler yaparlar (KK17). Altı akşamın sabahında sünnet çocuğunun kınası kirvenin eşi tarafında ıslatılır, damat kınası gibi hazır edilerek kirvenin eşi eğlence akşamı sanikin elleri kınalanır. Kına yakılan sanik bu kez korkuları geride bırakmış sevinç dolu anlar içindedir (KK19). Çocuğun sünnet olacağı günün akşamı kına gecesi yapılır, bir hafta sonra da altı akşam yapılır (KK52).

Erciş'te geçiş dönemlerinden ölüm dönemi hariç diğer tüm dönemlerde eğlence tertibi bir kültürdür. Sünnet de erkeklige ilk adım olarak kabul edildiğinden düğün şeklinde yapılmaktadır. Hatta erkekler için ilk düğün anlamını da taşır.

2.7. Sünnet Hediyesi

Hediyeleşme yapılan ziyaretlerde ve pratiklerde dikkat edilen bir olgudur. Ebedi dostluklarda bazen küçük bir hediye sebebiyet verebilir. Sünnet düğününde de hediye önemlidir: Sünnet çocuğuna akrabalar, komşular herkes ekonomik gücüne göre hediye (altın, para, kıyafet, iç çamaşırı...) getirir. Eğer sünnet düğünü ise genelde altın ve para getirilir (KK57, KK29). Eskiden yemekten önce ortaya bir tepsi konulur ya da biri tepsiyi tutardı, sesi gür biri sünnet çocuğuna gelen hediyeleri söylerdi. Günümüzde ise sünnet düğünlerinde birisi mikrofonla gelen hediyeleri söyler (KK34). Gelen misafirlerden isteyen sünnet günü mevlitten sonra hediyesini sünnet çocuğunun yakasına takar, isteyen sünnetin altı akşamı hediyesini takar ya da anneye verebilirler (KK52) Sünnet sırasında kirve, ortaya bir tepsi bırakır, önce kendisi bir miktar para, altın vb. bırakır, sonrasında gelenlerden kim ne kadar isterse tepsiye atar. Maksat sünnet çocuğunun babasına yardım etmektir (KK40). Sünnete gelen hediyeler için liste tutulmaz ama bu gelenek de aynı düğün etkinliği gibi karşılıklı bir duruma dönüşmüştür (KK34).

Erciş'te tüm geçiş dönemlerinde olduğu gibi sünnet döneminde de hediyeleşmeye dikkat edilir. Hediyeleşmenin dinimizde sünnet olduğu gerekçesiyle Erciş halkı arasında bir yere gidilirken eli boş gitmek ayıplanır. Kişilerin özel günleri, kutlama törenleri ve hediyeler ile yapılmaktadır.

2.8. Sünnet Mevlidi

Mevlit, Peygamber Efendimizin doğumunun anlatıldığı manzumelerden oluşmaktadır. Müslüman toplumlarında Hz. Peygamber'e duyulan saygı gerekçesiyle her işin başı ve sonunda okutularak o işten hayır umulur. Erciş'te sünnet töreni için mevlit de okunur: Mevlit, hem kadınlar arasında hem de erkekler arasında (KK80), bazen sünnet esnasında bazen de sünnet bitiminde bir oda/salonda okutulur (KK34). Okunan mevlitle birlikte yemek verilir (KK25). Mevlit okunan sünnetlerde anneler, toplulukta belli olsun diye beyaz kıyafet giyerler (KK19).

Erciş'te mevlit verme inancı erkekler göre kadınlar arasında daha çok uygulanmaktadır. Yapılan mevlit törenlerine bazen erkeklerin hiç katılmadığı da görülmüştür. Bu durum dini inancın yanı sıra toplumsal cinsiyetçiliğe bürünmüştür. Öyle ki mevlit okutulan kadın ortamı ile erkek ortamı arasında farklı ritüeller uygulanmaktadır.

2.9. Sünnet Sonrası Yapılan Uygulamalar

Yapılması planlanan âdet ve uygulamalar çocuğun annesi tarafından kadınlar arasında hayata geçirilir. Anne inanışlar gereği ya bazı kaçınmalarda bulunur ya da bazı uygulamaları yapmak zorunda kalır. Anne ve babanın, oğluna karşı gerçekleştirmesi gereken ilk görevi sünnettir. Bu yüzden Erciş'te bu ilk görev önemsenir ve birtakım eğlenceler ile kutlanır. Bu eğlencelerden anne sorumludur.

Erciş'te sünnet bitiminde, kesilen parça ve sünnet çocuğunun bakımı ile ilgili bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Sünnet işleminde kesilen parça atılır çünkü "haram post" denilen bu parçanın evde tutulması uğursuzluk sayılır. (KK77). Ya da kesilen parça çürüsün diye toprağa gömülür, tandır diplerine, duvar diplerine de atılır. (Bu işlemi genelde anneler yapar.) Sünnetli çocuk için doğum yapmış kadın gibi beslenmesine dikkat edin denilir. Çocuğa çok soğuk su içirilmez, bol bol süt içirilir, etli yemekler yedirilir (KK34). Sünnetin ilk üç günü sünnetli çocuğun bakımı zahmetli olur, mikrop kapmasın diye temizliğe dikkat edilmelidir. Sünnetin üçüncü günü sünnetli çocuk çabuk iyileşsin diye Van Gölü'ne götürülür ve suya konulur (KK77).

Erciş'te sünnet töreni erkekler arasında uygulanan bir pratik olsa da sünnet sonrasına kadar tüm aşamalarda özellikle de geleneksel pratiklerin uygulanması noktasında kadınların ön planda olduğu sünnet dönemi incelendiği esnada hem kaynak kişilerin beyanları neticesinde hem de tarafımızca gözlemlenerek belirlenmiştir.

Sünnet erkekler için önemli bir dönemdir. Müslüman toplumunda sünnet erkekliğin ilk adımı olarak kabul edilir. Sünnet döneminden sonraki dönem ise toplumda erkekleri olgunluk seviyesine çıkardığına inanıla süreç olan askere gitme sürecidir.

3. Askerlik

Bütün devletlerde askerlik kurumu ulus güvenliğinin vazgeçilmez temel ögesidir; her devletin kendisine has bir ordu teşkilatlanması ve askerlik anlayışı vardır. Türkiye dâhil çoğu ülkede askerlik, zorunlu devlet hizmetlerinden biridir. Askerler, düşman güçlere karşı ülkelerinin güvenlik teminatıdır.

Asker, bir konuyu iyice düşünüp inceleyerek yargıya varır; bir sorunla karşılaştığında, konuyu akıl süzgecinden geçirerek her zaman bir çıkar yol arar, bulur ve savunur. Asker ruh gelişmesiyle birlikte beden gelişimini de sağlamış olmalıdır. Askerin beden yapısı, her türlü doğa koşullarına, yokluk ve zorluklara alışık (Özgün, 2016: 55).

Ülkemizin her karış torağında olduğu gibi Erciş'te de askerlik kutsal bir görev olarak kabul edilmektedir. Asker olacak kişilere askerlikten önce askerlik sırası ve askerlik sonrası birtakım geleneksel uygulamalar yapılmaktadır.

Erciş'te halk arasında erkekler için askerlik yapmadan olgunlaşmaz, diye bir intiba vardır. Askerliğini yapan biri bir hata yaptığında ise; sen askerliğini yapmışsın nasıl böyle bir hataya düşersin, denilir (KK81). Asker ocağı Peygamber ocağıdır, denilir ve askere her

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

zaman için kıymet verilir, saygı gösterilir. Halk arasında asker, çok sevilir ve askere ayrı bir özen gösterilir (KK7).

Erciş'te askerlik öncesi şu pratiklere müracaat edilmektedir: Askere gidecek gençler için çeşitli etkinlikler düzenlenir. Erciş'te askere gidecek gençleri yemeğe davet etme geleneği vardır (KK45, KK1) ya toplu halde ya da aileler arası yemeğe çağırılır. Askere harçlık vermek âdettir askerin evine ziyarette bulunurlar yardım amaçlı bir miktar para verirler (KK61, KK43). Hatta gömlek, mendil, çorap ve çamaşırın olduğu bir hediye paketi de götürülür (KK64). Asker davetleri genelde askere bir hafta kala başlar (KK30).

Asker olacak gencin annesi oğlunun gitmesine bir hafta kala hazırlığa başlar. Yemekler hazırlar, baklavalar açar ve oğlunun arkadaşları başta olmak üzere konu komşu, akrabaya davet verilir. Ayrıca asker ailesi evladının sağ salim gelsin diye bolca sadaka da dağıtır (KK34).

Toplumdaki genel algı asker yolunu bekleyen aileler için en çok özlemi çeken askerin annesi, eşi / nişanlısıdır fakat asker olan kişi evli de olsa bekâr da olsa toplumda özlem ve beklenti noktasında “asker anası” her zaman için sıralamada en öndedir.

3.1. Asker Gecesi/Asker Kınası

Askerliğin halk arasında kutsiyet atfedilen özel bir yeri vardır. İnanç kaynaklı bu gerçekliğe çeşitli inanışlar kaynaklık eder. Erciş'te askerlik öncesi önemli bir gelenek olan asker kınası ile ilgili şu inanmalara müracaat edilir: Erciş'te bir gence üç kez kına yakılır. Erkekliğe ilk adım olarak kabul edilen “sünnet” töreninde, erkeğin askere gönderileceği sabahın gecesinde ve erkeğin damatlığında kına yakılır (KK29). Asker kınası önemli bir gelenektir. Erciş'te askere giden her gence kına yakılır. Askerin annesi tarafından bu işlem yerine getirilir (KK17).

Erciş'te yaygın olarak sağ avuç içi ve sağ el serçe parmağına kına yakılır. Ancak görüşme yaptığımız bazı kaynak kişilerimiz çocuklarını askere gönderirken el, ayak ve bir tutam saçına kına yakıldığını söylemişlerdir: Erciş'te asker adayının eli kınalanır ve öyle askere uğurlanır. Kına yakılan asker, vatanına kurban olsun diye uğurlanır (KK55) “Oğlum, askere gideceği zaman elini, ayağını ve bir tutam saçını kınalayıp öyle askere gönderdim.” (KK70). Asker adayı vatana kurban olsun diye, eli ve ayağı kınalanır (KK85). Askerin sağ elinin avuç içi kınalanır, kimisi de kına ile bayrak şekli yapar (KK77). Askerin kınası hazırlanır ve askerin sağ elinin serçe parmağı o kınaya batırılarak sarılır. Eli kınalı asker, asker ocağına teslim edilir (KK34). Askere kına yakmak, oğlum büyümüş asker olmuş, diye sevincin belirtisidir (KK77). Askerin eli kınalanır salâvatlarla, dualarla askere gönderilir (KK61). Askerin eli kınalı gitmesi, Bu bir gelenektir ve bunun anlamı “kınalı kuzuyu” askere gönderdim demektir (KK52, İ. Nalbantoğlu). Hatta bazen askerin saçından bir tutam da kınalanır. “Kınalı kuzu lafı” bundandır (KK59).

Gelenek-görenek, örf-âdet ve dinî eksenli bu uygulamalar esnasında kadının yeri ve işlevi büyük önem arz etmektedir. Bu evrede kadın ya anne, abla, kız kardeş ya da eş konumundadır.

3.2. Askerlik Gecesinde Oynanan Oyunlar

Erciş'te erkekler için hayatlarının iki önemli geçiş dönemi olan askerlik ve düğün evrelerinde oyunlar düzenleyerek eğlenme âdeti vardır. Bu oyunlardaki maksat damat ve asker olacak erkeğin bu döneminin başlangıcını kutlamak ve onu neşelendirmektir: Asker olacak gençleri, eğlence ile askere göndermek âdettir.

Askere gidecek genç için arkadaşlarının yapacağı en eğlenceli görev asker oyunlarıdır. Asker oyunlarını özel kılan iki şey vardır: Birincisi, askere gidecek genci neşelendirmek, ikincisi de askere gitme sırasında bazı geleneksel oyunların yaşatmasına gayret etmek. Bu oyunlardan bir kısmı can acıtan cinsten de olsa bu bir gelenektir ve yaşatılması gerekir. Çoğu defa arkadaşları, birbirlerinin canını acıtacak olsalar bile yine de askere gidecek arkadaşlarını eğlendirmekten vazgeçmezler.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

Bu oyunlar: Ateş, yüzük, kurban, bacadan yumurta atma, hırsız-hâkim, tıp, ateş, gelin-damat (KK43), tura, vın, balık battı, kabak (KK33), tura binicilik (KK55), sulu isli tas ve battı battı oyunlarıdır (KK64).

Erciş'te gelenek halini almış olan bu oyunlar geçmişten günümüze devam etmektedir. Hem sevincin hem de acının olduğu bu oyunlarda geçiş dönemlerinin her aşamasında rol alan kadın figürü yoktur.

3.3. Asker Uğurlamaları

Erciş'te asker uğurlamaları özel etkinlikler eşliğinde yapılmaktadır. Askere gidecek kişi için asker uğurlamanın önemi büyüktür, kendisine ne kadar önem verildiğini o gün kişi daha da bir anlar: Askere gitmeye birkaç gün kala akraba, eş dost ziyarete gelir (KK16); fakat asıl uğurlama askere gidecek kişinin baba evinin kapısında olur. Herkes toplanır, asker olacak kişi onlardan tek tek helallik ister, büyüklerin elleri, küçüklerin gözleri öpülür ve askerin arkasından su dökülür (KK59) dualar edilir ve tekbirler getirilir. Aile fertleri, arkadaşlar eşliğinde asker uğurlanır (KK16). Askere gidecek kişi, sanki bir daha gelmeyecekmiş gibi hem sevinçle hem de acıyla gönderilir (KK55). Askerin gideceği gün ailesi kavurga kavurur, içine kuru üzüm katıp çocuklara dağıtır (KK45).

Askerin arkasından ağlamayın, intizar etmeyin denilir; dualarla, tekbirlerle askeri uğurlayın, nasıl uğurlarsanız öylede karşılırsanız askerinizi derler bu yüzden özellikle asker anneleri uyarılır (KK85). Eskiden kadınlar, evde askeri uğurlardılar. Erkekler asker ile otobüs terminaline veya havaalanına giderdi. Günümüzde havaalanına kadar gidiliyor (KK16).

Asker konvoyları bu ritüelin olmazsa olmazlardandır. Arabalar süslenir bayraklar takılır, uzunca konvoyla şehir turuna çıkılır. Bazen de konvoyla beraber havaalanına kadar gidilir. Askerin evinin dışı, askerin gideceği gün bayraklarla ve dua yazılı örtülerle süslenir. Askerin teskere alıp geldiği gün de bu uygulamaları görmek mümkündür (KK59).

Erkeklerin yaşam süresinde önemli bir yeri olan ve kendisine toplumda popülerlik kazandıran askerlik evresinde bir kadın olarak anne önemli bir yer tutar. Yurdumuzun her yerinde askerlik denilince “asker anası” sözü dillerdedir. “Ağlarsa anam ağlar gerisi yalan ağlar.” gibi asker anası ile ilgili sözler, asker anası ile ilgili hikâyeler, asker anasının sözleri, asker anasına yakılan türküler...

3.4. Askerin İzne Gelmesi

Asker ocağına Peygamber ocağı denilir. Bu sebeple askerlik vazifesi süresince asker olanla ilgili her türlü husus önemlidir. Erciş'te asker olan kişinin askerlikten izne gelmesi sırasında yapılan uygulamalar da vardır: Askerin izne gelmesi aileye neşe getirir, Erciş'te özel günlerde annelerin baklava açması âdettir. Askerin en sevdiği yemekler hazırlanır; akrabalar göz aydına gelirler. Erciş'te eli boş ziyaretler yapılmaz, muhakkak çikolata, tatlı vb. hediyeler götürülür. Askerden dönen kişi de dönüşte geldiği yerin meşhur yiyeceğini, giyeceğini vb. getirir ve kendisini ziyarete gelenlere ikram eder. (KK85).

Askerin izne gelmesine çok sevinilir, yine herkes askeri ziyarete gelir (KK30). Askerler hem izne geldiğinde hem de teskere aldığına göz aydına gitmek âdettir (KK34, KK60). Uygulanan bu âdetler hem duygusallığı hem de askerlik görevine olan saygıyı barındırmaktadır.

3.5. Asker Arkadaşlıkları

Bilindiği gibi askerlik süresince birbirini yeni tanımayan askerler, birlikte geçirdikleri uzun ürenin sonunda önemli arkadaşlıklar edinirler. Bu arkadaşlık, dostluk askerlik bittikten sonra da devam eder. Erciş'te askerlik arkadaşlıklarına dair görüşler şunlardır: Asker arkadaşlıkları önemlidir ve kişiler arasında bir ömür boyu süren samimi bir dostluk oluşur. Sürekli iletişim halinde olunur bayramlarda, kandillerde görüşülür ve birbirine de “tertıp, devrem” diye seslenilir (KK61, KK5).

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

Askerlikte kişinin asker arkadaşından başka kimsesi yoktur. Bu yüzden askerlikte arkadaşlık kurmak önemli bir olaydır (KK33). Askerlik arkadaşlıkları çok özel olur ve özellikle de evli olan asker arkadaşlara özel davranılır çünkü evli olan askerler çocuğu da varsa daha bir hassas olurlar (KK29). Görüldüğü gibi askerlikteki yaşantılar ve anılar beraberinde dostlukların oluşmasını da sağlar.

3.6. Asker Mektuplar

Askerlik sırasında en önemli olgulardan biri de mektuplardır. Konuyla ilgili kaynak kişilerimizden öğrendiğimiz kadarıyla mektupları saklama, anılara olan en büyük saygı olsa gerek: Eskiden haberleşme mektuplarla olurdu ve bu mektuplar bazen bir ayda (KK40) bazen de iki ayda ancak ulaşırdı (KK46). O dönemlerde televizyon yoktu ve aileler radyodan haberler alırlardı. Radyodaki bu yayınlara da paket yayın olurdu. Yani bu gün olan şeyi yarın aileler öğrenirdi.

Asker mektupları eskinin olmazsa olmazıydı, günümüzde mektuba ihtiyaç duyulmuyor (KK64). Eskiden asker mektupları saklanırdı (KK46) çünkü iletişimi sadece mektup sağlardı ve bu yüzden mektuplar, kartpostallar, yılbaşı kartı, bayram kartı, tebrik kartı vb. bunların herkesçe hatırası vardı (KK85). Saklanan asker mektupları tekrar tekrar okunurdu. Günümüzde haberleşme olanaklarının gelişmesiyle mektuba da ihtiyaç duyulmuyor (KK64). Bu durumda mektup olgusunun geçmişte değeri bu günle kıyaslanamaz ölçüdedir. Günümüzde mektup geçmişe bir özlemdir. Mektup denilince aileye olan hasrette yine anne, eş veya sevgili ön plandadır.

3.7. Askerlik sonrası Yapılan Uygulamalar

Erciş'te bir genci askere uğurlamak nasıl geleneğe göre yapılıyorsa askerlik dönüşü onu karşılamak da yine belli bir usule olur: Askere giderken eve çöken hüznün askerin dönmesiyle birlikte yerini sevince bırakır. Adanan adaklar kesilir, en güzel yemekler yapılır, davetler verilir (KK70). Askerlik dönüşü aileler, gençlerin evine ziyarete gider, gençler de yakınlarını, büyüklerini ziyarete giderler (KK81). Askerlikten sonra askerin terhis edilmesi kutlanır, evde eğlence düzenlenir ve eş-dost ziyarete, göz aydınlığa gelir. Aile maddi durumuna göre ve eğer adak adamışsa kurban keser (KK64).

Askerden sonra aile adak adamışsa bunu yerine getirmelidir, aksi takdirde olumsuz şeylerin askerlikten gelen kişinin başına geleceği düşünülür. Hatta adak adamamışlarsa bile oğlumuz sağ salim kavuştuk diye askerden sonra genelde şükür kurbanı kesilir (KK77). Özellikle de tek erkek çocuğu ise genelde kurban kesilir ve tatlı dağıtılır, sadaka verilir (KK35). Kesilen kurban, adak olarak adanmışsa fakirlere dağıtılır. Bazı kimseler adak kurbanlarını cezaevine de gönderiyor (KK60).

Erciş'te askerlik dönüşü yapılan uygulamaların genel olarak iki alan üzerine yoğunlaştığı görülmüştür. Bunlar asker dönüşü kavuşma sevinci ve evlilik için hazırlık uygulamalarıdır. Askerlik vazifesini yerine getiren birisinin evlenmesi için önünde engel kalmamıştır.

4. Evlilik

Evlilik sosyal bir olaydır ve evlilik, toplulukla birlikte yaşamakla mümkündür. Erdentuğ çalışmasında evliliğin toplumsallığını şu sözler ile vurgulamıştır: “Bütün insan topluluklarında evli çiftler, toplumun diğer üyeleri tarafından açıkça tanınan ve kabul edilen bir birliktelik halinde yaşarlar.” (1974: 7).

Evlilik, aile olmanın ilk adımıdır ve evlilik olayının gerçekleşmesi için hem evlenecek kişilerin hem de mensubu oldukları toplumların bir dizi uygulamaları olur. Bu pratikler her toplumun kültürel belleği ile alakalı farklılık göstermekle beraber kadınların aktif oldukları bir dönemdir. Evlilik evresinde geleneksel örf ve âdetlerin tümünde hareketlilik kadınlara özgüdür.

4.1. Kısmetin Açılması İçin Yapılan Uygulamalar

Bir toplumun ayakta durmasını, gelişip büyümesini ve devamını sağlayan ailedir ve aile kavramının da ilk adımı evlilikle başlamaktadır. Bu yüzden evlenmek isteyen gençler için bazı geleneksel uygulamalar vardır: Kısmet açma ile ilgili caminin önünde kilit açma inancı vardır.

Kısmetinin kapalı olduğunu düşündüğünüz kişi için bir kilit alıp o kişinin kısmetinin açılması niyet edilerek cuma günü cuma namazından sonra caminin önünde beklenir. Cuma namazından ilk çıkacak kişiye o kilidi konuşmadan, işaret diliyle açtırılır. Bu işlem ile kısmeti kapalı olan kişinin kısmetinin açılacağına inanılır (KK77). Bir başka kısmet açma işlemi de mendil bağlamadır. Bir mendil alınıp bağlanılır. Cuma namazından çıkacak ilk kişiye kısmeti kapalı olan kişi niyet edilerek mendil açtırılır. Böylece o kişinin kısmetinin açılacağına inanılır; bazen de mendil imama verilir ve minareye çıkarken bağlı olan mendili minarenin etrafında döne döne çözerse o kişinin de kaderinin açılacağına inanılır (KK85).

Çelebibağ'da kızların ve erkeklerin kısmetlerinin açılması için Emrah ile Selbihan'ın mezarına gidip kısmet dileği dilerler (KK17, KK18). Erciş'te 6 Mayıs Hıdrellez günüdür. Hıdrellez töreninde kızlar ve erkekler kısmet dileklerini kâğıtlara yazıp suya atarlar. Hz. Hızır ile Hz. İlyas'ın derenin sonunda o dilekleri aldıklarına inanılır. Hıdrellez gecesinde ayrıca un ve şeker kavrulur, büyük bir tepsiye konulur ve bu tepsi açık olan pencerenin önüne bırakılır. İnanışa göre Hz. Hızır gelecek ve elini o tepsiye daldırıp gidecektir. Tepsisine Hızır eli değen ev sahiplerinin zengin olacağına inanılır (KK55). Bekâr kızların isimleri düğün günü gelinin sağ ayakkabısının altına yazılır, düğünün ertesi günü gelin ayakkabısına bakar ve inanişaya göre hangi isimler silinmişse kısa zamanda o isimler evlenir (KK28). İnanışaya göre sağ ayak daha çok sürtündüğünden özellikle gelinin sağ ayakkabısının altına isimler yazılır ve gelin ayağını sürttüğçe kızların kısmeti açılır, denilir (KK60). Bu inaniş ve uygulamalar gösteriyor ki Erciş'te evliliğe verilen önem evlilik öncesi uygulamalara verilen değerle paralel bir ilişkidir.

4.2. Kız İsteme/Söz Kesme

Kız isteme ve söz kesme töreni önemli bir husus olduğundan bu durumda kadın ve erkek birlikte hareket eder. Karar aşamaları erkeklerde iken örf ve âdet kısımları yine kadındadır: Kız istemeye erkeğin annesi, babası ve aile büyükleri gider (KK31). Söz kesimi için babalar bir gün kararlaştırır ve o gün söz kesilir buna küçük nişan veya (KK56) “he sözü” denilir (KK28). Küçük nişanda kıza bir yüzük, bir eşarp takılır; çikolata veya lokum dağıtılır. Bir hafta sonra da nişan yapılır (KK30, KK36, KK77, KK74) Sözü kesilen/nişan takılan kıza bir arkadaşı veya yakını nişan altından çıkarır. İki-üç gün misafir eder nişanlı kız, gölün kenarına götürülür, Erciş bağlarına götürülür. Burada yiyilir, içilir, eğlenilir. Nişan altından çıktıktan sonra kız evi damat evini yemeğe çağırır. Bu yemeği ilk kız evi verir, ardından damat evi kız evini yemeğe davet eder. Bu yemeğe “kudâ yemeği” denilir. Karşılıklı yemek davetindeki maksat ise ailelerin birbirlerini tanımasıdır (KK69).

Erciş'te önem verilen ve “he sözü” denilen bu törenin renklerini kadınlar taşır. Bu renkler geçmişten günümüze süreklilik gösteren kız isteme anında uğur getireceğine veya uğursuzluk getireceğine inandıkları örf, âdet ve inanişlardır. Erciş'te bir işe başlanıldığında inanişlar baş gösterir.

4.3. Başlık Parası ve Süt Parası

Başlık parası, geçmişten günümüze birçok toplumda ciddiye alınan hikâyelere, türkülere hatta filmlere dahi konu olan bir gerçekliktir. Erciş toplumunda da başlık parası varlığını korumaktadır: Başlık parası ve süt parası, altın veya para olarak istenir ve aile maddi gücüne göre kabul veya reddeder. Başlık parasının ölçüsü her ailede bir değıldir ve burada “hatır” söz konusudur, kızın ailesinin kıramayacağı birini, damat tarafı araya koyar ve o kişi için biçilen başlık parasının bir kısmını, o kişinin hatırına düşürürler (KK77). Bu kişi toplumda ileri gelen biri veya damadın annesidir. Çünkü kadınların hatırı toplumlarda

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

kırılmaz (KK4). Eğer kız istemeye gidildiğinde başlık parası konuşulurken, gelinin babası hatırsız şu kadar başlık parası demişse sonradan hatır gündeme getirilmez, damadın babası o gün o miktarı kabul etmiştir (KK26).

Erciş'te başlık parası, kızın babası tarafından alınırken, süt parası kızın annesi tarafından alınır. Başlık parası miktar olarak fazladır, para veya altın üzerinden biçilir. Süt parası ise kızın annesine çoğunlukla altın bilezik bazen de az bir miktar para verilerek biçilir. Başlık parası algısı köy ve merkezde değişmektedir.

Bu paraya köylerde başlık parası, şehir merkezinde ise süt parası diye adlandırılır. Sonuç itibariyle Erciş'te başlık parası bir âdettir. Bu âdette kadınların hatırının kırılmaz bir değere sahip olması geleneksel toplumlarda sıkça görülen bir olgudur. Geçiş dönemlerinin her aşamasında bu geleneksel uygulamayı görmek mümkündür. Kan davası gibi ciddi konularda da kadın barış elçisi olarak bulunur. Erkekler, hayatlarına eşlik eden kadınlarıyla toplumlarda yer edinirler.

4.4. Nişan

Her işin bir ön aşaması vardır. Nişan da evliliğin ilk adımıdır. Erciş'te ağır nişan/şerbet töreni ile ilgili yapılan bazı geleneksel uygulamalar şunlardır: Söz kesmenin ardından gerçek nişan yapılır. Bu nişana büyük nişan (KK56), ağır nişan, "görme" ve şerbet gibi isimler verilir (KK82). Şerbet günü tüm aile ve tanıdıklar davet edilir; şerbet, düğün gibi olur (KK85). O gün damat evi kız evini çağırır. Kazanlarda şerbet kaynatılır ve şerbete renklendirici katılır, genelde bu şerbet geceye bırakılmaz gündüz öğleden sonra yapılır. Bu şerbetin anlamı her iki tarafın tanışıp kaynaşmasıdır. Bu vesileyle takılan takılar ve atılan paralarla gelin ve damada maddi yardımda bulunulmuş olur. Şerbet töreninin ardından esbap biçme olur esbap biçmeye kadınlar katılır, erkekler katılmaz. Kadınlardan sesi gür olan biri çıkar orta yerde durur ve kim neyi getirmişse örneğin; "Bir basma getirmiş falan adamın hanımı diyerek 'Allah evini şen etsin' der." Erciş'te esbap biçme için bilinen terzi kadınlar vardır (KK69).

Toplum tarafından toplumsal kurallar arasında yerini alan nişan, evlilik öncesi evlenecek gençlerin bir yanda birbirlerini tanıması için konulmuşken bir yandan da topluma bir duyurudur.

4.5. Düğün Tarihi ve Düğün

Evliliğin toplumda geçerlilik kazanabilmesi için düğün ile neticelendirilmesi gerekir. Erciş'te düğünler, birlik ve beraberliğin simgesidir. Kişinin yeni bir hayata adım attığı bu günde kutlamalar yapılır bu sebeple düğün vaktine dikkat edildiği görülmüştür: Taziye varsa düğün yapılmaz. Taziye olduğundan, ölen kişinin yakınlık dercesine göre eskiden 3 ile 6 ay arası düğün dernek kurulmaz. Düğün yapılsa da çalgıya izin verilmez (KK44). Ayrıca düğün tarihi akrabaların düğünleriyle de çakışmayacak şekilde ayarlanmalıdır (KK31). Erciş'te düğünler genellikle eylül-ekim aylarında olur (KK23). Hava şartları uygun olduğundan genellikle düğünler kır düğünü şeklinde yapılır (KK37).

Düğünlerde kırgınlıklar giderilir, gönüller alınır, küsler barışır. Çünkü düğünler birlik ve beraberliğin yeridir. Bu yüzden düğün tarihi bazı kıstaslar göz önünde bulundurularak belirlenir.

4.6. Kına Gecesi

Evlilik döneminin en renkli basamağı kına gecesidir. Bu gecenin rengi ise kırmızıdır. Erciş'te kan kırmızısı kına ile başlayan eğlenceler ve geleneksel uygulamalar dikkat çekicidir: Erciş'te kına gecesi için kına, güneş batmadan ıslatılmalıdır, inancı yaygındır. Gelinin arkadaşları kınayı yakar, düğünün yengesi de kınayı yakan kızlara çeşitli hediyeler

verir (KK33). Yenge³, gelinin kınasını gelinin bulunduğu ortamda yoğurur (KK9) ve gelinin elinin kınasını, evliliğinde mutlu olan birisi sürer, maksat gelin de o kişi gibi mutlu bir evlilik yaşasın (KK31); ayrıca yenge kınayı hazırlar, oradaki diğer kadınlar da kınayı yoğurur. Gelinin evliliğinin uzun sürmesi ve mutlu olması için özellikle dul kadınların, gelinin kınasını yoğurmasına izin verilmez (KK40).

Yenge, kına gecesi, gelin ve damat birbirlerine bağlı olsunlar diye kınanın içine bir altın koyar ve gelinin avucuna bırakır bu tören esnasında orada bulanlar türkü söyleyip ağlarlar. Kına gecesinde ağırlık kız evindedir. Gelinin eline kına koyulduğu esnada kına gecelerinin vazgeçilmez türküsü ise “yüksek yüksek tepelere” ve “kınayı getir aney” türküleri söylenir. (Bu türküler anonimdir her yörede de söylenir.) Bu türküler ile başlayan kına geleneğinde derin acılı uzun havalalar ile devam eder amaç gelini ağlatmaktır (KK69). Bu iki dörtlüğü örnek olarak verelim:

“Yüksek konağın gelini gelir
Salını salını
Göster Konağın Yoluni
Görmeyince Almam Seni
Gelin gelin allı gelin
Ayağı Halhallı Gelin
Yanağları Ballı Gelin
Yâd Ellere Vermem Seni.”

Kına törenindeki çerezler kızlar arasında dağıtıldığında ise “*Mendilimde Badem Var Türküsü*” ile ortam coşturulur.

“Mendilimde Kışmış İle Badem Var
Yavaş Danış/Konuş Köşelerde Adam Var
İkimizin Derdini Bizden Başka Bilen Var
Mendilimde Kışmış İle Badem Var
Yavaş Danış/Konuş Köşelerde Adam Var.” (KK69).

Düğün öncesi yapılan son tören kına gecesi olarak adlandırılan gecedir. Bu gece gelin ve damadın bekâr olarak kutladıkları son gece olduğundan şarkı ve türkülerde son gece diye söylenir. Kına gecesinin son gece oluşu beraberinde birçok âdeti getirmiştir. Yukarıda belirtilen âdet ve inanışlar damat ve gelin etrafında şekillenir. Erciş toplumunda kına gecesi kadınlar matinesi gibi bir eğlencedir. Her ne kadar damat için de kına gecesi uygulanıyorsa, kına gecesi asıl anlamını gelin yani kadın ile tamamlamaktadır. Bu yüzden yapılan her örf, âdet, inanış ve ritüelde kadın vardır.

4.7. Gelin Alma

Erciş'te gelinin baba evinden çıkarılması toplumda kıymet verilen bazı geleneklerin uygulandığı andır: Gelin, evden çıkarıldığında “gelinin kuşağını bağlama ve gelinin başını bağlama” esnasında türküler söylenir; ardından herkes ağlamaya başlar. “Seni gelin, beni melül ettiler.” ve “Yağlıyı yağlayın duvardan asın.”, (mendil ve gaz lambası demektir) türküleri söylenir, gelinle birlikte oradakiler hüznü ve ağlamaklı bir hal ile türkülere eşlik eder ve akabinde gelin evden çıkartılır (KK69).

Gelin alma esnasında gelinin kuşağı, duvağı ve sandığı gibi âdetler önemsenir ve bu işlemler birtakım inanışlar çerçevesinde uygulanır. Bu uygulamalar kadınlar arasında hem ağlayarak hem de eğlenerek uygulanır. Bu esnada erkekler ya izleyici ya da kadınların kendilerine verdikleri görevleri yapma konumdadır.

³ Erciş'te düğünlerde damadın ailesi tarafından düğünü organize edecek bir evli çift veya bir erkek ve kadın belirlenir. Bu uygulamaya toybeyi ve yenge geleneği denilir. Erkek; toybeyi, kadın ise yenge diye adlandırılır.

4.8. Kuşak Bağlama/Kırmızı Kuşak/Kırmızı Duvak

Evlilik, damat ve gelin figürüyle bütün bir hal almıştır. Damatla ilgili kısım birkaç uygulama ile son bulurken, her zaman için gelin başroldedir. Geleneksel toplumlarda kadın evlendiğinde babasının evinden ayrılır. Bu yüzden örf ve âdetlerin çoğu gelin ile ilgilidir.

Bu doğrultuda gelinin kuşağı ve duvağı ritüeli Erciş'te önemli bir inanıştır: Gelinin kuşağının renginin kırmızı olması gerekir kırmızı renk bekâretin simgesidir (KK51). Gelinin kuşağının üç kez (KK31) ve kuşağın erkek kardeşi tarafından bağlanması âdettir (KK85). Kırmızı kurdele olan kuşağa önce gelinin ailesinin verdiği hediye takılır, genelde bu hediye altın olur. Ağabey/kardeş kuşağı iki defa, gelinin belinden dolandırarak bağlayıp açar üçüncüsünde salâvat çekerek kuşağı bağlar (KK77). Gelinin belini bağlayan kardeşi, kuşağı bağlamamak için direnir ve hediye ister. Toy beyinden hediyesini aldıktan sonra gelinin kuşağını bağlayıp onun odadan çıkmasına müsaade eder (KK37). Erciş'te gelinin, kırmızı duvak ile yüzü örtülerek baba evinden çıkarılması yıllardır süregelen bir âdettir (KK74). Gelinin belindeki kuşağın ve başındaki duvağın renginin kırmızı oluşu iffetini, namusunu temsil eder (KK59). Gelinin yüzü nurlu olsun, kimse görmesin diye gelinin başına kırmızı duvak örtülür (KK60). Gelinin duvağının örtülüp evden çıkacağı zaman özellikle gelinin kız kardeşleri duvağın örtülmesine müsaade etmezler ve hediye isterler, hediyelerini aldıktan sonra bağlanmasına izin verirler (KK37).

Kaynak kişilerin bu gelenekselleşmiş olan uygulamaları, inanışlar ve âdetler bağlamında yapılmaktadır. Bu inanışlar ve âdetler toplumda gelin için bazı deyişleri de ortaya çıkarmıştır. Gelin için; hem ağlar hem de güler, diye söylenir. Yine gelin için damadın evine gelene kadar ki süreç/yol ve sağ salim gelinmesi de önemlidir. Bu demde de gelin ata binmiş ya nasip demiş denilir.

4.9. Gelinin Damat Evine Girerken Uygulanan Pratikler

Erciş toplumunda bir kadın için babasının evi geçici kocasının ise evi kalıcıdır, inanışı hâkimdir. Bu yüzden gelinin gerçek evi kocasının evidir. Baba evinden geleneksel âdetler ile koca evine getirilen gelini bu yolda bazı uygulamalar beklemektedir: Gelin, baba evinden çıkarılırken de damat evine getirilirken de toy beyi tarafından silah sıkılır (KK12). Eskiden evlerin çatısı yoktu damat, dama çıkar bir tepsi şeker gelinin başına dökerdi (KK23) veya elma dilimlerdi (KK67). Gelin, damat evine varınca, arabadan inmez, kayınpederden hediye ister. Kayınpeder, gelinine hediye verdikten sonra gelin arabadan iner (KK36, KK74). Eskiden kaynata² gelinine hediye olarak inek, tosun, tarla vb. şeyler verirdi. Bu hediye genelde söz misali verilen bir hediyedir (KK56, KK74, KK49). Gelin ve damada, kapıdan içeri girmeden şerbet içirilir. Gelin şerbet tasına parmaklarının ucunu batırıp kapının eşiğine ve üst kısmına sürüp, sonra içeri girmelidir (KK36, KK74). Gelin ve damat, damadın evine gireceği esnada o ev onlara güzel ve tatlı görünsün, gelin tatlı dilli olsunlar diye şerbet içirilir (KK40).

Alan araştırması esnasında gelinin damadın evine yani gerçek evine girerken yapılan uygulamaların kadınlar içerisinde birtakım inanışlar gereği yapıldığı görülmüştür. Yapılan her bir uygulamanın muhakkak ki bir nedeni ve bir beklentisi vardır. Nedenler yaşanan deneyimlere dayandırılıyorken beklentiler ise geleceğin tayinidir. Kadınların mizaçları gereği erkeklere göre daha hassas olması ve özellikle de geleneksel toplumunun dışına pek çıkma şansı yakalamamış olması onları, inanış ve âdetlere daha yakın kılmıştır.

4.10. Gerdek

Evlilik döneminin son bulduğu ve evliliğin başladığı dönem; bir hayat süreci birlikteliğin ilk gecesi olarak adlandırılan gerdek, kapalı/geleneksel toplumlarda karı koca olmanın duyurusudur. Bu tür toplumlarda bu gece önemsenir ve bu geceye has bazı

² Erciş'te gelinin kayın pederine verilen addır.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

uygulamalarda bulunulur. Erciş toplumu da bu toplumlardan biridir: Gerdek gecesinin sabahında gelin, eve gelen misafirlerin elini öper, onlarda gelinin yüzünü öperler ve geline, altın, para, elbise, çamaşır gibi hediyeler getirirler. Bazı aileler de gerdeğin ertesi günü mevlit verir (KK60). Ayrıca düğün olan günün ertesi günü “sabahlık” yapılır. Damat evi, çay çörek vb. kahvaltılıktan oluşan kahvaltı hazırlayıp akrabaları davet eder (KK28).

Gelin düğünden sonra evden çıkmaz, yedi günü dolduktan sonra ya hatırı sayılır bir büyüğün evine götürülür ya da Seyit'in evine götürülür ve ondan hayır duası alınır. Buna “ayak açma” denilir. Bu işlemden sonra artık gelin serbestçe evden çıkabilir (KK51). Gelinin ayağını ailesi de açabilir. Gelin evden çıkarmak için ailesi, düğünden on beş gün sonra ziyarete gelir ve giderken kızlarını da yanlarında götürür (KK68). Düğünden birkaç gün veya bir hafta sonra gelin ve damat el öpmeye giderler. Gelinin ailesi kızına ve damada hediyeler verir. Damat da giderken gelinin ailesine hediyeler götürür (KK69).

TDK'ye göre gelin ve damadın düğün gecesini baş başa kalmaları ve ilk kez birlikte olmaları anlamına gelen gerdek, her toplumun inanış ve kültürel dokusuyla alakalı çeşitli uygulamaları da beraberinde getirmektedir.

Alan araştırması sırasında evlilik öncesi, evlilik sırası ve evlilik sonrası yapılan örf, âdet ve ritüellere bizzat katılarak her uygulama yerinde gözlemlenmiştir. Böylece sözlü ve yazılı olarak ulaşılan veriler doğrudan kontrol edilmiş, ritüellerin işlev ve icra bağlamı anlaşılmasına çalışılmıştır.

Toplumun büyük bir kısmı aile temeli üzerine kurulduğundan aile kurmanın ilk basamağı olan evlilik dönemi, her ne kadar bireysel bir seçim olsa da toplumlumun var olmasını ve gelişmesini sağlayan önemli bir dönemdir. Erciş'te aile yapısı çok önemli bir toplumsal olgudur. Erciş'te diğer geçiş dönemlerinde olduğu gibi evlilik döneminde de geleneksel uygulamaların yaratıcısı ve uygulayıcısı yine kadınlardır.

5. Hac

İslam'ın şartlarından biri olan Hac ibadeti ve Kâbe'yi ziyaret Müslümanlar arasında kutsal bir değere sahiptir. Farz olan bu ibadeti yerine getiren kişiye hacı denilmektedir. Hac kelimesi sözlükte; saygı duyulan büyük ve önemli şeye yönelmek, ziyaret etmek, bir yere gidip gelmek anlamlarına gelir (Hac Yolcusu Rehberi, 2018) Hac; İslam'ın evrenselliğinin, birlik ve beraberliğin, ırk, renk, cinsiyet, dil, ülke ve kültür ayrımı yapmadan müminlerin kardeşlik ve eşitliğinin temsil edildiği bir ibadettir. (Altıntaş, Karagöz, Keskin, 2008: 21) Peygamberimiz Hz. Muhammed (sav): “İslam beş şey üzerine bina edilmiştir.” (Buhari, iman,1.1.8. Müslim, iman, 19-22. Tirmizî, İman, 3) diye buyurmuş ve bunlar arasında hacı da saymıştır (Kahtani, 2002: 9).

5.1. Hac Öncesi Ziyaretler ve Gelen Misafirlerin Hacı Olan Kişiye Getirdiği Hediyeler

Hac vazifesi Müslüman toplumunda apayrı bir öneme sahiptir. Hacca gitmek, kutsal yerleri görmek için yıllarca sırada beklenilir. Gidiş sırası hacı adayına geldiği zaman da eş, dost, akrabalar kendisini ziyarete gelirler. Erciş'te hac vazifesi öncesi ziyaretler ile ilgili bazı pratiklere müracaat edildiği görülmektedir: Hacı adayını, hacca gitmeden birkaç gün önce akrabaları ve eşi dostu tarafından yemeğe davet edilir (KK72, KK86).

Hacı adayını ziyarete gelenler, hacı adayını tebrik etmek, onunla helalleşmek, kutsal topraklarda kendisi için dua istemek amacıyla gelirler (KK71). Hacdan önce eve gelen misafirlere ikramda bulunulur. Gelenler hacca gidecek kişiye kıyafet, tatlı vb. hediyeler getirir (KK85) ve bazı hediyelerin yanında hacda harcaması için para getirenler de olur (KK87). Ayrıca hacdan özel olarak bir şeyler getirtmek için istekte bulunanlar da olur (KK14).

Para veya hediye getiren kişi, bunu sevap kazanma niyetiyle yapar (KK85). Hatta köyden ziyarete gelenlerin hediye olarak koyun da getirdiği görülür (KK71). Hacı adayını da dönüşünde o kişilere kutsal topraklardan getirdiği hediyelerle mukabele eder (KK11).

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

Hacı adayını hacca göndermek için eş dost toplanır. Buradaki amaç bu kutsal yolculuğu kutlamak ve gidenle vedalaşmaktır. Çünkü “gidip de gelmemek gelip de görmemek vardır.” denilir.

5.2. Helallik İsteme

Her yolculukta olduğu gibi hac yolculuğunda da helallik istemek önemlidir. Erciş'te hacı adayları hacca gitmeden önce akraba, eş-dost ve komşularından haklarını helal etmelerini ister: Hacca gidecek kişi gitmeden cuma namazına gider ve imamdan rica eder, imam da onun adına cemaatten helallik ister (KK81). Hac öncesi yapılması elzem olan husus, helalleşmedir (KK65). Hacı adayı köyü (KK72), esnafı, komşu ve akrabaları ziyaret ederek helallik ister (KK16, KK27, KK45, KK22, KK71) Erciş'te hacı adayları Merkez Camii önünde toplanır, camide sala verilir ve hacı adayları ilahiler söyleyip birbiriyle ve oradakilerle helalleşirler (KK51, KK27). Çünkü hac vazifesi kişiyi vatandan ayrılış, akraba, eş ve dosttan ayrılış olduğu için helalleşme töreni, bu yolculuğun bir nebi ölümüne hazırlığın çağrıştırdığı bir seyahat planıdır.

5.3. Mezarlık Türbe Ziyaretleri

Erciş'te, hac yolculuğu öncesi mezarlık ziyaretinde bulunmak ve ölümlerden helallik istemek adettendir: Hac öncesi mezarlık ziyaretinde bulunulur (KK30, KK22). Hacı adayının hac öncesi kabir ziyaretlerini yapmasının herhangi bir dinî gerekliliği yoktur, kabir ziyareti ölümü hatırlattığı için ve Peygamberimizin “Mezarlıkları ziyaret edin.” sözünden hareketle yapılır (KK71).

Hac vazifesi, dinî bir vecibedir. Bu yüzden dinen önemsenen bu ziyaretler, hac vazifesi öncesi ve sonrasında yapılır. Buradaki amaç ölen kimseleri ziyaret ederek ölümü anmaktır. Ölmüş te olsa helallik istemektir.

5.4. Hacı Uğurlamaları

Allah'ın rızasını ve merhametini kazanmak onun emir ve yasaklarını yerine getirmek ile mümkündür. Hac da Allah'ın, kulunun maddi-manevi şartları uygun olduğunda kendisinden beklediği kutsal bir vazifedir. Bu vazifeyi yerine getirmek için yola çıkan kişiyi uğurlamak da ayrı bir vazifedir. Erciş'te kaynak kişilerin hacca giderken uyguladıkları bazı uğurlama ritüelleri görülmektedir: Hacı adayını ailesi ve akrabaları hacca gideceği gün tekbirlerle uğurlar (KK22, KK72). Hacı adayı konvoyla havaalanına götürülür ve hacı adayını taşıyan araba ve konvoya katılan diğer arabalar bayraklarla süslenir. Genellikle Van havaalanına kadar hacı adayına eşlik edilir. Yol boyunca tüm arabalarda ilahiler çalınır, ilahi söylenerek yolculuk edilir (KK85). Hacı adayını uğurlamak kişiye hac öncesi yapılan son görevdir.

5.5. Hac Strası

Hac Müslüman topluluklar için kutsal bir mekân olarak kabul edilir. Bu kutsal mekânı ziyaret etmek o kutsallığı içinde yaşamak her hacı adayının isteğidir. Mekânın inançsal açıdan kutsallığı kişiye maddî, mânevî ve ahlâkî faydalar sağlar. Bu faydalar için yapılması gereken dini vecibelere özen ile dikkat edilir. Hac esnasında hacı adayı, farzlara, vaciplere, konuşmalarına ve hac ibadetini zelil edecek davranışlara dikkat etmelidir; yoksa suçuna karşılık koyun, deve vb. kurban kesmek, sadaka dağıtmak zorunda kalacaktır (KK71).

Hacca giden kaynak kişiler, Kâbe'yi ilk gördüklerindeki hissiyatlarını ve ilk dualarını şu şekilde ifade etmişlerdir: Hac atmosferi çok farklı; orada hissedilen duygular tarif edilemez (KK78). Hac yolculuğunda, hacı adayları Kâbe'yi ilk gördüklerinde edecekleri dua çok önemlidir (KK84). Kâbe'yi ilk gördüğümüzde salâvat getirip Kâbe'yi selamladıktan sonra kendimiz, ailemiz ve ülkemiz için; bizden dua isteyenler için dua edilmelidir (KK54, KK53).

Hacı olmak ve kutsal yerleri görmek hazzıyla hac yollarına düşen mümin için Hac, Allah'ın davetidir. Bu davete icabet eden Hak âşığı, Kâbe'yi ziyaret etmek ve tavaf ibadetini yerine getirmek için nefsiyle mücadeleye girer. Çünkü insanların ruhu tavaf coşkusuyla temizleneceğinden Şeytan ve nefis buna engel olmaya çalışacaktır.

5.6. Hac Bitiminde Hacının Karşlanması

Hac, kutsal bir yolculuktur. Bu yolculuğun başında ve sonunda toplumca yapılması elzem olan hususlar vardır. Bunlardan biri hacıların karşılmasıdır: Hacılar, eş-dost, aile ve akrabalar tarafından karşılanır. Hacı, hava yoluyla gelmişse havaalanında, kara yolu ile gelmişse terminalde karşılanır. Kendisiyle beraber evine gelir. Bazı kimseler de evin önünde toplanıp hacıyı karşılar (KK22, KK71).

İslam'ın beş şartından biri olan Hac ibadet; hem mali hem bedenen hem de ruhen yapılan bir ibadettir. Bu kutsal ibadetin belirli aylarda ve belirli ritüeller ile yapılması esastır. Hacca heyecan ve merak ile uğurlanan hacı aday, yapması gereken hac vazifesini yapmış olup böylelikle hem mali, hem bedeni hem de ruhen hacılığı hak etmiştir. Artık adaylığı kalkar ve isminin önüne hacı unvanı eklenerek hitap edilir. Bu hitap, İslâm âleminde hacca duyulan saygının ifadesidir. Tabii hacı sadece mali ve bedenen bir yolculuk olarak yapmak değil asıl önemli olan ruhen de yapmaktır. Hac yolculuğu biter ama hacılık unvanı, kişi öldüğünde ismi her anıldığında söylenir hatta mezar taşına da yazılır. Bu yüzden toplumda hacı unvanı manen önem kazanır.

5.7. Hacının Ziyaret Edilmesi ve Hacdan Getirilen Hediyeler

Erciş'te hacı olan kişinin ziyaret edilmesi ve getirdiği hediyelerin gelenlere verilmesiyle ilgili bazı uygulamalar dikkat çekicidir: Hacı ziyaretinde hacının yüzü ve avuç içi öpülür. Kâbe'ye dokunduğu ve Kâbe'yi tavaf ettiği için sağ elin avucu ve kutsal toprakları gören gözlerin (yüzün) öpülmesi adettir (KK16, KK71, KK22). Hacı olan kişi ziyaret edildiğinde eğer hacı, yaşça küçükse Kâbe'yi gördüğü için gözleri öpülür hacı, yaşça büyükse Kâbe'ye dokunduğu ve Kâbe'yi selamladığı için hacının sağ elinin içi öpülür. Hac dönüşünde akrabalar, eş-dost hacıyı ziyarete gelirler ve genelde tepsi halinde baklava getirirler, lokma döküp ikram ederler (KK13). Hacdan getirilen eşyalar; takke, namazlık, leçek, misvak, zenzem suyu, tespih, hurma, leçek, elbise (entari), eşarp, ayakkabı, esans ve incik-boncuk, takı; çocuklar için ise oyuncak vs. (KK82). Kendisine hacca gitmek nasip olan kişi bu heyecanını ve mutluluğunu sevdiklerine, kendisini ziyarete gelenlere hediye getirerek göstermiş olur.

5.8. Hac Yemeği

Hac vazifesini yerine getiren hacı, bu kutsal yolculuğunun sonunda hediyeler ve yemek ile kendisini görmeye gelenleri ağırlar. Erciş'te hacdan gelen kişi hac yemeği olarak kavurma-pilav verir: Erciş'te hac pilavı ve kavurmayı üç gün vermek âdettir (KK60). Pilav ve kavurma tabaklara konular ve tepside gelenlere ikram edilir (KK85). Ayrıca gelenlere baklava ve şerbet de ikram edilir (KK87).

Hac yemeği için kurban kesmek geleneği de Erciş'te yaygın görülen bir gelenektir: Hacdan dönüldüğünde kurban kesilir ve ilk gün ziyarete gelenlere yemek verilir, daha sonraki günler hacdan getirilen hediyeler bir tepside ziyarete gelenlere ikram edilir (KK72).

İslam'ın beş şartından olan, mali ve bedenen uygun olan her mümine farz kılınan hac vazifesi bir ibadettir. Bu ibadet, İslam âleminde dinen yapılacak uygulamaları gerektirir. Bu yüzden hac sonrası yapılanlar birkaç âdet ile sınırlıdır. Bu âdetler; hacıyı uğurlarken ilahi söylemek, arabaları süslemek, hac yemeği vermek, baklava açmak vb.dir. Bu âdetlerde de yine kadınlar ön plandadır.

Erciş'te hacı olma bilinci, ekonomik koşulları ve ulaşımın etkisiyle geçmişe nazaran günümüzde daha yaygın olduğu görülmüştür. Fakat hacca gitmeyi çok istemelerine rağmen

özellikle ev hanımı olup ekonomik olarak kocasına bağlı olan kadınlar içerisinde hacı olan kadınların hacı olan erkeklerden ciddi oranda az olduğu da görülmüştür.

6. Ölüm

Ölüm, yaşamanın karşıtı olup hayatın sona ermesi demektir. İnsanın doğum ile başlayan geçiş dönemlerinin son evresidir. Ruhun bedenden ayrılmasıyla gerçekleşen ölüm, toplumların kültür, inanç ve hayata yüklediği anlam paralelliğinde şekillenmektedir. Bu şekillenmede kadınların rolü büyüktür.

Ölüm, diğer geçiş dönemlerine göre daha sakin ve ağır âdetlerin uygulandığı bir dönemdir. Bu dönemde kadınlar, yas tutma, kara bağlama ve ağıt yakma inanış ve pratikleri ile ön plandadırlar.

6.1. Ölüm Anı

Maddi dünyadan manevi dünyaya bir geçiş olarak da kabul edilen ölüm olgusunun her aşaması dini içerikli ritüellerle yapılmaktadır. Ölüm anı da bu ritüellerin ilk basamağıdır. Karaman'ın, ölen kişiye o esnada yapılacakları ile ilgili incelemesi şu şekildedir; “Ölen kişinin gözlerinin kapanması, çenesinin bağlanması ve üzerinin örtü ile kapanması pratikleri Hz. Peygamber tarafından tavsiye edilmiş ve ilk nesilden beri de uygulanmaya dikkat edilmiştir (1996: 5).

Erciş'te ölüm anı için sekerat karşılığı kullanılır: Sekerattaki kişi çok ağırlaşmışsa göz kapakları, şakakları çöküp rengi solmuşsa (KK85), o kişinin başında Kur'an-ı Kerim okuması için imam çağırılır ya da ailede Kuran okumasını bilen kimseler varsa onlara okutulur (KK20). Kişinin ölmeden ailesinden ve etrafındakilerden son isteğı hatta varsa vasiyeti sorulur. Kişinin kelime-i şehadeti söylenmesi sağlanmalıdır (KK2), sağından solunda salâvatlar okunmalıdır. Sekerat anında kişi, su ister o suya sekerat suyu denilir (KK39). Kişinin ölümü kesinleşeceği sırada bir tas su verilerek o suyu içmesi sağlanır (KK25). Kişi hayattayken ne yapmışsa ölüm anında tıpkı bir film şeridi gibi gözünün önünden geçer. Ameli iyiyse çabuk ruh verir, ameli iyi değilse tıpkı bir ipek mendilin dikenli bir bahçeden geçmesi gibi o kişinin de ruhu bedeninden parçalanarak çıkar. O an ameli temiz biri orada bulunursa o ruhu görür veya hisseder (KK39).

Ölüm geleneklerce anlamlandırılır. Ölüm anı çeşitli inanışlar ile yorumlanır özellikle geleneksel ve ilkel toplumlarda ölüm anında kişinin büründüğü renk de dâhil kişinin hayattayken yaşadıkları ve yaptıkları ile şekillenir.

6.2. Ölüm Olayının Duyurulması

“Kötü haber tez duyulur.” denilir. Bu yüzden ansızın ve özellikle gece vakti veyahut sabaha karşı gelen haberden korkulur. İnsanların bu dünyadaki ebedi ayrılığı ölüm ile olmaktadır. Bu ayrılıktta tüm eş dost ve akrabaların toplanıp ölen kişiye son vazifelerini yerine getirmeleri gerekir. Bunun için de ölümün duyurulması zaruridir. İslam âleminde ölümün duyurumu salâ ile yapılmaktadır. Örnek'e göre de; ölenin yakınları veya komşuları tarafından, salâ verilerek, belediye hoparlörüyle, gazete ilanlarıyla, telefon ve telgrafla yerine getirilmektedir (Örnek, 1971: 41-43).

Erciş'te ölen kimselerin ölümünün duyurumu şu uygulama ile yapılmaktadır: Tüm köylüler birbirine haber verir (KK20), birisi imama haber verir (KK82) ve imamın salâ okuması ile kişinin ölümü duyurulur (KK39). İmam hoparlörle kişinin ölümünü ilan eder. Haberi duyanlar, mezar kazılması ve taziye yeri hazırlığı için yardıma giderler (KK88). Salânın verilmesinin sebebi ölünün duyurusudur; maksat herkes duysun, toplansın ve taziyeye gelsin (KK73, KK63). Ölen kişiyi ebedi yolculuğuna uğurlamak için yapılan tüm bu duyurulardaki amaç meftaya karşı son vazifeyi yerine getirmek ve ölümün herkes için kaçınılmaz son olduğunun bilincine varmaktır.

6.3. Ölüyü Yıkama ve Kefenleme

Her toplumda ölen kişinin ardından yapılması gerekenler vardır. Bunlar toplumların kültürel ve inanç yapıları ile şekillenmektedir. Erciş'te konuyla ilgili bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Ölen kişinin cesedinin çok bekletilmemesine dikkat edilir; cesedin yıkanması ve defin edilmesinde acele edilir.

Kadınları kadınlar, erkekleri de erkekler yıkamalıdır. Eskiden ölen kişi evin önünde yıkanır, ölünün suyu odunlarla yakılan ateşte ısıtılır; özellikle tezek vb. yakıtlar değil de odun tercih edilirdi. Ölüyü yıkayan kişi eline bez eldiven koyup sabunla ölüyü iyice yıkardı (KK3). Ölü, yıkama sırasında yakınlarından biri de büyük bir kepçeyle su döker (KK88) ve ölüye hem boy abdesti hem de namaz abdesti aldırılır (KK3). Ölen kişi yıkandıktan sonra bedeni sıklaşsın diye soğuk su dökülür (KK73). Ardından kişinin koltuk altlarına, kulaklarına, burnuna (KK22) kısacası mahrem yerlerine (KK2, KK73) yani kişinin namaz kılarken seccadeye değen bölgelerine pamuk konulur (KK85). Kadınların ayrıca başı, beyaz kalın oyasız leçeklerle¹ yüzü açıkta kalacak şekilde kaç kat sarılır ve ardından kefen bezi ile kişi, üç kat katlanarak kefenlenir (KK2). Ölünün cesedi biraz kuruduktan sonra kefenlenir (KK3). Ölü, kefenlendiğinde sadece yüzü dışarıda kalacak şekilde kefen bezi ile sarılır (KK25). Ölü yıkandıktan sonra kefenlenmeden önce kıyamet atleti denilen kısa bir atlet ölüye giydirilir (KK3). Erciş'te kefen kıyamet köyneği² denilir (KK85).

Yıkama ve kefenleme sırasında yapılan bazı uygulamaların çeşitli inanışlar ve toplumsal örf âdetler bağlamında yapıldığı yukarıda verilen örneklerden de anlaşılmaktadır. İslam âleminde ölen kişi, yıkanarak temizlenir özenle kefenlenir bazı dinî vecibeler yerine getirilerek Allah'ın huzuruna gönderilir.

6.4. Cenazenin Taşınması/Tabut İle İlgili Uygulamalar

Kişi öldükten sonra mevta, cenaze ve ceset diye adlandırılır. Mevtanın cenazesine/cesedine saygı duyulur ve tabutu omuzlarda taşınarak mezarlığa kadar götürülür. Erciş'te ölen kişinin tabutla defnedilmesi ile ilgili kaynak kişimizin görüşü şu şekildedir: Ölünün tabutu, imamın öncülüğünde mevtanın ailesi ve orada hazır bulunanlar tarafından omuzlara alınıp mezarlığa kadar götürülür. Herkes, tabutun altına girmek ister çünkü tabutun altında kırk adım gidenin günahlarının affolunduğuna inanılır (KK27). Ölünün tabutu, omuzlarda taşınır, tabutu omuzlarda taşımak sevaptır, denilir (KK3). Bu yüzden herkes tabutu taşımak için birbiriyle yarışır (KK88) ve özellikle de ölünün yakınları tabutu omuzlamak ister (KK21).

Ölünün tabutu iki kez, Hz. Muhammet'in nur cemali üzerine, denilerek kaldırılıp yere bırakılır ve üçüncüsünde omuzlara alınıp mezarlığa götürülür. (Genelde dinî uygulamaların tekli rakam olmasına dikkat edilir çünkü Allah tektir (KK20). Cenaze namazı, üç kez kaldırılıp bırakılır, üçüncüsünde uğurlanır. (Üç defa kaldırılması haklıdır, insanın üç yanlış yapma hakkı vardır) (KK25). Ölen kişinin tabutu evin önünden omuzlara alınarak camiye getirilir, sevabına inanıldığı için tabut omuzlarda taşınır (KK48). Gelenek-göreneğimizde tabutu erkekler taşır; kadınlar tabutu omuzlamazlar (KK25). Eğer ölen kişi erkeğe kadınlar tabutu taşımazlar, kadın ise kadınlar da tabutun altına girip tabutu omuzlayabilirler. Ayrıca kadınlar defin esnasında toprak atmazlar. Toprak atıp mezarı kapatma işini erkekler yapar (KK50).

Cenazenin taşınması ile ilgili uygulamalar İslamiyet'in belirlediği kurallar çerçevesinde yapılmaktadır. Halk arasında görülen bazı ritüeller toplumun kültürel dokusuyla alakalıdır. Bu kültürel dokuda kültürün taşıyıcı kadınlardır. Kadınların her dönemde işlevi değişmektedir. Ölüm döneminde cenaze sonrası yapılan uygulamalarda kadınların daha aktif olduğu gözlemlenmiştir.

¹ Leçek: kadınların taktığı ince beyaz renkli tülbenttir. Erciş'te bu ince tülbent etrafi motif işlemler ile süslenerek takılır

² Köynek: Ercişlilerin yerel ağızda gömlek yerine kullandıkları bir sözcüktür.

6.5. Mezar Kazılması

Ölünün ailesi, yakınları ve komşuları, ölünün defni için ölüye karşı son görevlerinden olan mezarının kazılması için birbirleri ile yardımlaşır. Kaynak kişilerimizin konuyla ilgili görüşleri şunlardır: Eskiden mezarlar, kazma ve kürekle kazılırdı; günümüzde bu yolla mezar kazılmaya devam edildiği gibi belediyeden kepçe çağırılıp mezar kazma işlemi iş makineleriyle de yapılır (KK20).

Ölen kişinin cinsiyetine göre bazı uygulamaların yapıldığı görülmektedir: Ölünün mezarının derinliği cinsiyetine göre değişir. Derinlikte ölçü; erkek ve kadınların namaza durdukları vakit, ellerini bağladıkları yerdir (KK39).

Mezar kazma ritüelinde ölünün cinsiyeti, boyu, kilosuna vb. detaylar göz ardı edilmez. Kişinin öleceği kesinleşince akrabaları tarafından hemen mezarı kazdırılır. Ölünün yıkanması, kefenlenmesi işlemlerinin süresi içerisinde mezar kazma işlemi de bitirilmiş olur.

6.6. Defin Ritüeli (Toprak Atma)

Ruhen dünyadan ayrılan ölünün bedenini de dünyadan ayırdığı an defnedilme anıdır. Erciş'te defin ritüelinde şu uygulamalar görülmektedir: Ölü mezara sağ tarafının üstüne ve (KK39) başı kibleye gelecek şekilde yatırılır (KK46). Ölü, mezara konulacağı zaman kefenin baş kısmına bağlanan bez açılır ve bir yakını bir avuç toprak alıp üzerine herhangi bir dua okuyarak kişinin sağ yanağına gelecek şekilde bırakır ve ardından diğer işlemler yapılır (KK39). Ölünün üç yakını mezarın içine girip mevtayı mezara (KK86), yüzü Kâbe'ye dönük şekilde bırakmalıdır (KK85). Ardından kefenin baş ipi açılır ve Peygamber'in bir sünneti yerine getirilir, bir avuç toprağın üzerine dua okunarak ölünün yanağına konulur. Bunun manası "Biz topraktan yaratılmışız tekrar toprağa döneceğiz." demektir (KK22). Hatta gözünü toprak doyursun manası da yüklenir ve mevtanın üzeri örtülüp üzerine toprak atılır; defin işlemi sonlanmış olur (KK88). Ardından (Nisa süresi) duası okunur, ardından ölünün bir akrabası tarafından kürekle ilk toprak atılır ve herkes elbirliğiyle mezarın üzerini kürekle toprak atıp kapatır (KK22). Ölünün üzerine toprak atmak sevaptır (KK27). Definden sonra herkes geri dönerken bir yakını mezarında bir süre kalır (KK88) ve bildiği bir duayı okur. Sebep olarak da sorgu melekleri olan Nenkir ve Münker, ölüye sorular sorduğunda korkmasını, denilir (KK46).

Erciş'te dinî vecibelerin yerine getirilmesine dikkat edilen defin işlemi erkekler arasında yapılmaktadır. Kadınlar mezarlığa ya hiç gelmezler ya da mezarlıkta erkek ortamından uzak bir yerde bu defin işleminin bitmesini beklerler. Tarifsiz bir hüznün ve acı eşliğinde defin işlemi tamamlanan meftun için ağlayış ve serzenişler kadınlar arasında duyulur.

6.7. Cenaze Namazı

Karaman, mevtanın namazının kılınmasını şu şekilde değerlendirmiştir; "Mezar kazıldıktan sonra mevtanın dışarıdan gelmesi beklenen yakını yoksa mevtanın namazının kılınması ritüeline geçilir. Cenaze namazı kılmak dinî bir vecibedir. İslâm fıkıh terminolojisi ifadesiyle, "farz-ı kifaye" olarak kabul edilir." (1996: 6).

Erciş'te cenaze namazı ritüeli ile ilgili yapılan uygulamalar şunlardır: Ölen kişinin cenaze namazı camide, abdest alarak kibleye doğru durup "Niyet ettim iki rekât şu ölen şahsına namazına (ismi) Allahu Ekber." söylenerek kılınır ve ardından ölünün tabutu omuzlanıp mezarlığa taşınır. Bu yörede kadınların cenaze namazına katılması âdeti yoktur (KK3). Cenaze namazına kadınlar katılmaz, erkekler katılır ve dinî midir gelenek midir bilinmez fakat cenaze namazını erkekler kılar (KK84).

Ölenin cenaze namazının kılınmasının ardında genel uygulama, ölü için helallik istenmesi işlemidir. Cenaze namazı erkekler arasında kılınır kadınlar bu uygulamaya katılmaz. İnceleme alanında kadınların bu güne kadar cenaze namazına katıldığı görülmemiştir denilmektedir.

6.8. Taziye ve Başsağlığı Dileme

Taziye evleri, hüznü dolu anların yaşandığı ve ölümün karşısında insanın yaşadığı acizliği ve acıyı ağıt olgusuyla dile getirdikleri yerlerdir. Taziyeler kadın ve erkek ortamı ayrı olarak kurulur. Erkek taziye ortamı sakin ve düzenliken kadın taziye ortamı sesli ağlayış ve serzenişlerin duyulduğu ortamlardır.

Alan araştırması sırasında erkek taziye ortamı ile kadın taziye ortamı karşılaştırılarak değerlendirildi ve kadın taziye ortamında geleneksel daha fazla olduğu hatta kadınların bazı ağlama, ağıt yakma gibi ritüellerde ısrarcı oldukları görüldü.

Erciş'teki taziyelerde geçmiş ile günümüz arasında bazı uygulamaların değişimi söz konusudur: Eskiden taziyeler bir hafta on gün süreyle devam ederdi, günümüzdeyse üç günde bitmiş oluyor (KK20). Özellikle taziye evlerinde, belediyelere ait yerlerde üç gün için izin veriliyor. Üç günün ardından taziye sahibi misafirlerini evinde ağırlamaya devam edebiliyor. Taziyelerde yemek verme geleneğine ise devam ediliyor. Taziye sonunda ortaya çıkan masraflar akrabalar ve taziyeeye iştirak edenlerce paylaşılıyor (KK67).

Erciş'te baş sağlığı dilerken söylenen sözler şunlardır: Taziye sahiplerine teselli verilir (KK46). Başınız sağ olsun, Allah rahmet etsin, Allah af ve mağfiret etsin, Allah tüm ümmete Hz. Muhammed'in imanı ve kuranı üzerine ölümünü nasip etsin; onun da bizi de Allah doğru yoldan şaşırtmasın, Allah utandırtmasın, Allah nefsiyle tövbe etmesin (KK76), ölüm hepimiz içindir, sabırlar dilerim (KK39). Allah mağfiret etsin, Allah yerini cennet etsin, hepimiz de ölümlüyüz ölmeyecek olan tek Allah'tır (KK38); ölüm, hepimizin önündedir, acımız bizim de acımızdır (KK25) denilerek baş sağlığı dileğinde bulunulur.

Taziyelerde ölen kişinin iyilikleri, güzellikleri ailesi, eşi-dostu tarafından gelenlere anlatılır. Kişinin öldükten sonraki adı taziyesi ile anılır, kişinin taziyesi ne kadar büyükse toplumdaki statüsünün, saygınlığının da o kadar büyük olduğuna inanılır. Başsağlığının süresi de yine ölen kişinin toplumdaki konumuna göre uzar veya kısalmır.

6.9. Yas ve Ağıt Geleneği

Alan araştırması sırasında ölüm karşısında kadınların erkeklere göre daha duygusal davrandıkları ve zayıf düştükleri gözlemlenmiştir. Kadınlar ölüme karşı kendilerine eziyet ederek rahatlamaktaydılar. Kadınlar arasında taziye ortamı çok gürültülü ve ağlamaklıydı. Ağıtlar birbirine eşlik edilerek sürdürülür; kendini vurma, saçını yolma ve yüzünü yırtma gibi anlara şahitlik edilirdi. Ölümün sonrasında erkekler normal hayatlarına dönerlerken kadınlar için başka bir hayat oluşmuştur bu hayat, ancak ölen kişinin yası ile sürdürülür.

Ağıt yakmak kadın ile eşleşmiş vaziyettedir. Taziye esnasında ölen kişinin güzellikleri, iyilikleri, yiğitlikleri hüznü bir ses tonuyla daha çok kadınlar arasında söylenir. Ağıt yakmak için önce ölen kişinin fiziki ve karakteristik özellikleri ve ölümünün yakın olduğu günlerde yaptıkları vs. konuşma havasında taziyeeye gelenlere anlatılır. Ardından hafif bir ezgiyle yükselir orada bulunanların da eşlik ettiği an duygu selinin en üst seviyeye geldiği andır. Daha sonra yavaş yavaş sakinleşerek yeniden sesler kısılarak ağıt bitirilir derken yeni bir ağıt yükselir.

Başgöz, kadının ağıt yakmasını şöyle ifade etmiştir: Kadın ağıtlarda ölen kocanın, kardeşin, bacının cesedine bakarken, diğer halk edebiyatı türlerinde görmediğimiz, zor izah edilir bir gerçekçilik sergiliyor. Bu korkunç ölüm sahnelerini anlatırken kadın, o kadar gerçekçi, o kadar objektiftir ki bu davranışa ad vermekte güçlük çekersiniz” demektedir (2004: 15-30).

Erciş'te ağıt yakma geleneğinin uygulama sahasında görülen bazı pratikler dikkat çekicidir: Ağıtlar genelde ölen kişinin yaşına ve ölüm şekline göre değişmektedir. Ölen kişinin ardından en çok ağıt yakanlar annesi ve kız kardeşleridir. Ölen kişinin kıyafetleri, eşyaları ve fotoğrafı taziye yerine getirilip üzerinde ağıt yakılarak ağlanır; ayrıca yakılan ağıtlar da ölen kişinin yaşına ve ölüm şekline göre değişir (KK64).

Kaynak kişinin ölen ağabeylerinin taziyesinde söylediği ağıt şu şekildedir:

Tut ağacı kurulur

Su dibinde durulur

Eller, kardeşim, ağabeyim derken

Emine ile Necibe'nin boynu bükülür (KK85).

Erciş'te yas tutma ve kara bağlama geleneğini kırk yıl boyunca (ölene dek) sürdüren Almast Kadın adıyla tanınmış bir kadın vardı. (KK51, KK62, KK27). Anlayışa göre yas süresini uzatma ölüye duyulan saygının ifadesidir (KK15, KK64).

Eskiden yas süresi daha uzundu çünkü ölüye saygı vardı. Günümüzde yas süresi üç güne düşürülmüştür (KK45, KK65). Bir ölüm gerçekleşmişse ölüm tarihine yakın tarihteki düğünler ölüye ve ailesine olan saygıdan dolayı ertelenir (KK88, KK12).

And'ın dediği gibi; “Ölen kişi için yas tutma, kişinin bir yakınına kaybetmekten duyduğu özel hisler karşısında verdiği doğal bir tepki değil, aslında toplumun bireyi zorladığı bir ödevdir.” (1985: 51). Bu ödevi kadınlar bir acı çekme metoduna dönüştürerek yaşamlarındaki hareketliliğe yayarlar.

6.10. Mezar Ziyaretleri İle İlgili Ritüeller

Ölüm ebedi ayrılıktır. Bu ayrılığın acısı mevtanın mezarı ziyaret edilerek azaltılmaya çalışılır. Erciş'te mezar ziyaretlerinde bazı uygulamalar yapılmaktadır: Ölümün dördüncü günü mevlidi verildikten sonra ölünün hayratı için bir şeyler (şeker vs.) alınarak mezar ziyareti yapılır (KK3). Cuma akşamları ve bayram sabahları ilk kabir ziyaretleri yapılır (KK67). Ölünün bir yılı dolduğunda ailesi ve yakınları toplanıp mezarını ziyarete giderler (KK25). Mezar ziyaretlerinde Yasin'i Şerif okunur (KK24). Her bayram mezarlıklar ziyaret edilir; ayrıca mezarlığın yanından geçildiğinde kabir ehline selam verilip Fatiha süresi okunur (KK72). Mezar ziyareti esnasında ölen kişinin başucundan dolaşıp ayak kısmından geçilerek uygun bir yerde durulup ölen kişiye selam verilir bu işlem üç kez yapılır. Bu şekilde ölenin kendisini ziyarete gelenlerin farkında olduğuna inanılır (KK63 KK73). Mezar ziyaretlerinde genelde mezar başında ağlama olur (KK49). Ölen kişinin hayratı için şekerleme, bisküvi (KK41), yemiş, yaş meyve (KK25) vb şeyler götürülüp çıkışta çocuklara dağıtılır (KK41).

6.11. Ölülerini Anma Uygulamaları

İnsan, öldüğünde bedenlen hayatta olmaz ama ruhen her zaman aramızdadır, düşüncesiyle hayatta olmayan kişiye saygısını ve sevgisini onu anarak gösterilir. Bu anma törenlerini ölünün ıskatı dağıtılarak, üçüncü gününde mevlit verilerek, haftası dolduğunda helvası verilerek, kırkı, elli ikisi ve senesi dolduğunda mevlit ile birlikte yemeğinin verilmesi diye sıralayabiliriz. Ölenin ardındaki bu bir yıllık süreçten sonra ölen kişinin yakınları hayatta oldukları sürece meftunun hayrını dağıtırlar.

Örnek, ölülerin anılması uygulamaları arasından en mühim olana dikkati çekmiştir: “Anadolu'da ölünün kırkı, elli ikisi ve ölüm yıldönümü ile ilgili yaygın olarak yapılan ritüellerden en mühim olanı okutulmasıdır.” (1971: 79). Erciş'te ölen kişinin üçü ya da dördü, kırkı ve elli ikisinde hayır niyetiyle mevlit okunur; çünkü ölen kişinin ruhuna ulaşması için ne kadar çok hayır hasenat işlenirse bunların sevabı ölenin hanesine yazılır (KK38). Ölen kişinin kırkı ve elli ikisinde de mevlit okutulur. Ölen kişinin ağzını topraktan çıkarma geleneği de vardır. Kırk gün dolduğunda ölenin helvası yapılarak ekmeğin içine konulur ve dağıtılır (KK73). Ölen kişinin elli iki günü dolduğunda bedenindeki et kemiklerinden ayrılır, parmaklarının eklemeleri birbirinden ayrılır. Bu yüzden bu güne özel önceden okunan Kuran-ı Kerim cüzleri (hatim) onun ruhuna bağışlanır (KK39).

“Geçiş ritleri” adı altında ele alınan ölüm olgusu insanın bireysel ve toplumsal konumunda gerçekleşen statü değişimleri ele alınmaktadır. Ölüm, çok boyutlu bir olgu olarak birey ve toplum hayatında önemli yer almaktadır. Ölümün, insanın ve toplumun geçiş ritlerinin sonu oluşu etrafında kültürel birtakım geleneklerin daha derin yaşanmasını

sağlamıştır. Bir toplumun söze dayalı geleneksel kültürü, ölüm olgusunda daha net kendini ortaya koymaktadır.

Sonuç

Bu araştırma neticesinde Erciş halk kültüründe, geçmişten günümüze değişiklik olsa da insanlar arasında halen geleneksel uygulamaların yaşandığı görülmüştür. İnceleme sonucunda elde edilen verilerin kökeninin dine ve toplumda kutsallaştırılmış halk inançlarına dayandırıldığı gerçeğine varılmıştır.

Görüşme esnasında geçiş dönemleriyle ilgili halk inanışlarında hem erkeklerin bakış açısı hem de kadınların bakış açısı karşılaştırılarak incelenmiş ve kadın katılımcıların erkek katılımcılara göre daha fazla halk inanışlarının baskısı altında hayatlarını şekillendirdikleri gözlemlenmiştir.

Sonuç olarak geçiş dönemlerinde kadın olgusu araştırmasında; Erciş'in kültürel dokusunun aktarıcısı kadınlardır denilebilir çünkü gerek dinî vecibelerde olsun gerekse de örfî uygulamalarda olsun kadının ne kadar etkin olduğu gerçeğiyle karşı karşıya kalınmıştır.

Erciş'te kadınlar, erkeklere oranla daha dar alanlarda yaşamaktadırlar. Okuyan, çalışan kadının Erciş dışında görüp gezeceği yerler olmaktadır fakat ev kadını statüsündeki kadın daha çok ev ortamında hayatını şekillendirdiğinden bu kapalı ortamda hayatını gelenekler çerçevesinde yaşar ve daha kalıplaşmış kurallarla hayatını sürdürür. Böylece geleneklerin taşıyıcısı ve uygulayıcısı kadınlardır, denilebilir.

Alan araştırmasında çalışmaya konu olan her bir geçiş döneminin tüm süreçlerinde yapılan örf, âdet ve ritüellere bizzat katılarak her uygulama yerinde gözlemlenmiştir. Böylece sözlü ve yazılı olarak ulaşılan veriler doğrudan kontrol edilmiş, ritüellerin işlev ve icra bağlamları anlaşılmasına çalışılmıştır. Çalışmada elde edilen veriler değerlendirildiğinde Erciş'te geçiş dönemleri etrafında şekillenen inanış, ritüel ve bunların toplamı olan geleneklerin halen etkisini sürdürdüğü görülmüştür.

Kaynaklar

Acıpayamlı, O. (1961). *Doğumla İlgili Âdet ve İnanmaların Etnolojik Etüdü*, Ankara: Türk Tarih Kurumu Basımevi.

Akgün, Ö. (2019). Van-Erciş Geçiş Dönemleri ve Erciş Geçiş Dönemleri Bağlamında Kadın. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi). Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van.

Aksoy, M. (1997). Türkiye'de Kirveliğin Kültür Sosyolojisi Açısından Tahlili, V. *Milletlerarası Türk Halk Kültürü Kongresi* Tam metni içinde.

Altun, I. (2003). Kocaeli Kandıra Türkmenlerinde Geçiş Dönemleri. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Sakarya.

Altuntas, H., Karagöz M ve Karagöz, İ. (2008). *Hac İlmihali*, Ankara: Türkiye Diyanet Vakfı Yay.

And, M. (1985). *"Büyü, Canlılık ve Sanat" ELEMTEREFİŞ Anadolu'da Büyü ve İnanışlar*. İstanbul: Yapı Kredi Kültür Sanat Yayınevi.

Artun, E. (2001). Adana Halk Hekimliğinde Atalar Kültü. *Türk Kültürü*, 42 (2), 71-74.

Aydın, H. (2017). Dinî Kaynaklar ve Kültür Bağlamında Cinleri Anlamak. *Cumhuriyet İlahiyat Dergisi*. 21 (3), 1623-1670.

Başgöz, İlhan. (2004). "Ağıt, Sosyal Tarih ve Etnografya". *Somut Olmayan Kültürel Mirasın Müzelenmesi Sempozyum Bildirileri*. Ankara: Gazi Üniversitesi THBMER Yayınları.

Boratav, P. N (1984). *Folklor ve Edebiyat*. İstanbul: Adam Yayıncılık.

Çobanoğlu, Ö. (2016). *Halkbilimi Kuramları ve Araştırma Yöntemleri Tarihine Giriş*. Ankara: Akçağ Yayıncılık.

El-Kahtani, S. (2002). *Kur'an ve Sünnet'in Işığında Hac ve Umre Rehberi*, Eryarsoy, M. B. (Çev). İstanbul, Guraba Yayıncılık.

Elçin, Ş. (2000). *Halk Edebiyatına Giriş*. Ankara: Akçağ Yay.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

- Erdentuğ, N. (1977). *Sosyal Adet ve Görenekler*, Ankara: Kültür Bakanlığı Yayıncılık.
- Gazioğlu C. (1986). Ercişli Emrah Tanıtma Broşürü. *Ercişli Emrah Kültür ve Sanat Festivali Sempozyumu*. Tam metni içinde (s. 1-7).
- Günay, U. (1995). Ritüeller ve Hidrellez, *Milli Folklor Dergisi*, 4, (26), 2-3.
- Hacci Anlamak*, Ankara: Diyanet İşleri Başkanlığı Yay.
- Hanko. L. (2009). *Ritüellerin Oluşum Süreci, Halk Biliminde Kuramlar ve Yaklaşımlar*, Ersoy, R. (Çev.), Oğuz, M. Ö. vd. (Yay. Haz) Ankara: Geleneksel Yayıncılık.
- Kalafat, Y. (1996), Uluğ Türkistan'da Halk Sufizmi (Kırgızistan)-II, *Milli Folklor*, 4, (31-32), 90-94.
- Karaman, H. (1996). *Ölüm, Ölü, Defin ve Merasimler, İslam Dünyasında Mezarlıklar ve Defin Gelenekleri I (Uluslararası Sempozyum Bildiriler Kitabı)*. Ankara: Türk Tarih Kurumu Yayıncılık.
- Koşar, S. (2008). *Dünden Bugüne Erciş*, Erciş. Van-Erciş. Ofset Matbaacılık ve Gazetecilik.
- Kroeber, A.L. (2006). *The Concept of Culture in Science Anthropology in Theory Issues in Epistemology (Edt. Henrietta L. Moore and Todd Sanders)*, London: Blackwell Publishing.
- Kurşun, S. N. (2014), 10 Yaş Altı Erkek Sünnet Çocuklarının Sünneti Algılayışlarının, Bu Durum Karşısında Yaşadıkları Güçlüklerin ve Anksiyete Düzeylerinin İncelenmesi, (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Haliç Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul.
- Malinowski, B. (1992). *Bilimsel Bir Kültür Teorisi*, Özkal, S. (Çev.), İstanbul: Kabalıcı Yayınları.
- Örnek, S. V. (1971). *Anadolu Folklorunda Ölüm*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih Coğrafya Fakültesi Yay.
- Örnek, V. S.(1971). *Etnoloji Sözlüğü*. Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Örnek, S. V. (2000). *100 Soruda İlkelerde Din, Büyü, Sanat, Efsane*. İstanbul: Gerçek Yayın.
- Örnek, S. V. (1966). Sivas ve Çevresinde Hayatın Çeşitli Safhalarıyla İlgili Bâtil İnançların ve Büyüsel İşlemlerin Etnolojik Tetkiki, Ankara: Ankara Üniversitesi Dil ve Tarih-Coğrafya Fakültesi Yay.
- Özgün, C. (2016). Türkiye'nin Askerlik Sisteminin Tarihsel Süreç Bağlamında İncelenmesi, *Üsküdar Üniversitesi Sosyal Bilimler Üniversitesi Dergisi*, İstanbul.
- Shils, E. (2002). *"Gelenek" İnsan Bilimlerine Prolegomena*. Arslan, H. (Der., ve Terc.). İstanbul: Paradigma Yayıncılık.
- Tezcan, M. (1997). *Türk Evlenme ve Düğün Gelenekleri Modeli*, Türk Halk Kültürü Araştırmaları . Ankara: Kültür Bakanlığı Yay.

www.tdk.gov.tr

Kaynak Kişiler

- KK1-Abak, Recep, 54 yaşında, lise mezunu, esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
- KK2-Acar, Antike, 50 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, İncesu Mah. Erciş.
- KK3-Acar, İsmail, 61 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, İncesu Mah. Erciş.
- KK4-Akbaş, Nurettin, 59 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Mağara Mah. Erciş.
- KK5-Akgün, Cevdet, 57 yaşında, Üniversite terk, Otobüs Şoförü, Beyazıt Mah. Erciş.
- KK6-Akgün, Muazzam, 57 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
- KK7-Akgün, Naciye, 84 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
- KK8-Aksak, Zeki 73 yaşında, emekli, Salihye Mah. Erciş.
- KK9-Akyol, Fatma, 78 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
- KK10-Alakuş, Fırat, 45 yaşında, üniversite mezunu, öğretmen, Vanyolu Mah. Erciş.
- KK11-Alakuş, Talip, 69 yaşında, ilkokul mezunu, esnaf, Salihye Mah. Erciş.
- KK12-Algül, Kadir, 55 yaşında, ortaokul mezunu, muhtar, Akbaş Mah. Erciş.
- KK13-Arslan, Azize, 92 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Latifiye Mah. Erciş.
- KK14-Arslan, Kutbettin, 68 yaşında, esnaf, Latifiye Mah, Erciş.
- KK15-Arslan, Muhabbet, 60 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Latifiye Mah. Erciş.
- KK16-Aslan, Suphi, 88 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) Emekli, Vanyolu Mah. Erciş.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

- KK17-Atilla, Ahmet, 87 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) Emekli, Çelebibağı Mah. Erciş.
KK18- Atilla, Sevim, 65 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) Emekli, Çelebibağı Mah. Erciş.
KK19-Avci, Zehra, 34 yaşında, lise mezunu, ev hanımı, Salihye Mah, Erciş.
KK20-Baran, Feyat, 62 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, İncesu Mah. Erciş.
KK21-Baran, Sakik, Pamuk, 40 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Ekiciler Mah. Erciş.
KK22-Bayazit, Davut, 34 yaşında, lise mezunu, Aşçı, Salihye Mah, Erciş.
KK23-Beşar, Ubedillah, 70 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Akbaş Mah. Erciş.
KK24-Cevher, Güllü, 42 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Yeşilova Mah. Erciş.
KK25-Ceyhan, Müjdat, 40 yaşında, yüksekokul mezunu, çifti, İncesu Mah.
KK26-Coşkun, Muhsin, 63 yaşında, ilkokul mezunu, DSİ'den emekli, Salihye Mah. Erciş.
KK27-Coşkun, Zakir, 96 yaşında, ilkokul mezunu, imam, Salihye Mah. Erciş.
KK28-Çalikoğlu, Ayşe, 62 yaşında, Üniversite mezunu, Emekli öğretmen, Alkanat Mah. Erciş.
KK29-Çavuşoğlu, Nihat, 58 yaşında, üniversite terk, gazeteci, Vanyolu Mah. Erciş.
KK30-Çelik, Fete, 91 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Çubuklu Mah. Erciş.
KK31-Çelik, Güneş, 42 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Mağara Mah. Erciş.
KK32-Çetinkaya, Muzaffer, 62 yaşında, emekli polis memuru, Örene Mah. Erciş.
KK33-Çevik, Kâzım, 74 yaşında, ilkokul mezunu, (SGK) emekli, Örene Mah. Erciş.
KK34-Çilingir, Aslı, 51 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Alkanat Mah. Erciş.
KK35-Çilingir, Muammer, 55 yaşında, ilkokul mezunu, belediyede şoför, Alkanat Mah, Erciş.
KK36-Danış, Hanife, 77 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Mezra Mah. Erciş.
KK37-Danış, Mürvet, 52 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Mezra Mah. Erciş.
KK38-Demir, Hanife, 69 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, İncesu Mah. Erciş.
KK39-Demir, İzzet, 64 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, İncesu Mah. Erciş.
KK40-Ekinci, Mürşide, 47 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Akbaş Mah. Erciş.
KK41- Ekinci, Hekim, 47 yaşında, ilkokul mezunu, minibüs şoförü, Akbaş Mah. Erciş.
KK42-Gözütok, Pakize, 82 yaşında, okuryazar değil, ev hanımı, Örene Mah, Erciş.
KK43-Gözütok, Şaban, 45 yaşında, ortaokul mezunu, marangoz, Örene Mah, Erciş.
KK44-Gülsarı, Muhammet Sadık, 35 yaşında, Üniversite mezunu, halk hekimi, Salihye Mah. Erciş.
KK45-Güngör, Osman, 86 yaşında, ilkokul mezunu, Vanyolu Mah, Erciş.
KK46-İşler, Nizamettin, 49 yaşında, ortaokul mezunu, inşaatçı, Kayabuyun Mah. Erciş.
KK47-İşler, Safiye, 68 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
KK48-Kaptı, Bayram, 49 yaşında, lise mezunu, muhtar, Çobandüzlü Mah. Erciş.
KK49-Kaptı, Çiğdem, 43 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı, Çobandüzlü Mah. Erciş.
KK50-Karadeniz, Sakine, 52 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Çubuklu Mah. Erciş.
KK51-Karaman, Fatma, 64 yaşında, ortaokul mezunu, ev hanımı, Salihye Mah. Erciş.
KK52-Kasımoğlu, Muharrem, 57 yaşında, lise mezunu, esnaf, Kasmabağ Mah, Erciş.
KK53-Kaya, Ayhan, 62 yaşında, okuryazar değil, ev hanımı, Mezra Mah, Erciş.
KK54-Kaya, İsmet, 67 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Mezra Mah, Erciş.
KK55-Kılıç, Şahvelet, 70 yaşında, lise mezunu, Yukarı Işıklı Mah, Erciş.
KK56-Koçak, Şemsettin, 67 yaşında, lise mezunu, emekli polis memuru, Örene Mah, Erciş.
KK57-Koşar, Selahattin, 66 yaşında üniversite mezunu, emekli öğretmen, Vanyolu Mah, Erciş.
KK58-Köken, Verdek, 62 yaşında, okuryazar değil, ev hanımı, Ekiciler Mah, Erciş.
KK59-Kürümoğlu, Sadi, 60 yaşında, üniversite mezunu, gazeteci, Vanyolu Mah, Erciş.
KK60-Laçinkaya, Rukiye, 74 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Salihye Mah, Erciş.
KK61-Mercan, Yusuf, 67 yaşında, ortaokul mezunu DSİ'den emekli Latifiye Mah, Erciş.
KK62-Motor, Mütezim, 60 yaşında, ilkokul mezunu, olup ev hanımı Van yolu Mah. Erciş.

AKGÜN, Ö. (2021), Erciş (Van)'te Geçiş Dönemlerine Ait İnanış, Âdet ve Uygulamalar ve Bu Bağlamda Kadın Olgusu, AUSBD, 4 (7), 13-46

- KK63-Nadiroğlu, Ayten, 50 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı Ekiciler Mah. Erciş.
KK64- Nalbantoğlu, İlhami, 60 yaşında, lise mezunu, esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
KK65-Nalçakar, Haydar, 90 yaşında, ilkokul mezunu, esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
KK66-Nalçakar, Perihan, 86 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Vanyolu Mah. Erciş.
KK67-Özörnek, Abdurrahman, 66 yaşında, Üniversite mezunu, emekli öğretmen Vanyolu Mah. Erciş.
KK68-Polat, Ziya, 47 yaşında, ortaokul mezunu, inşaatçı, Gültepe Mah. Erciş.
KK69-Poyrazoğlu, Ahmet, 69 yaşında, lise mezunu, halk ozanı (Âşık), Salihye Mah. Erciş.
KK70-Sağ, Münevver, 49 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Çobandüzlü Mah. Erciş.
KK71-Sağlam, Metin 44 yaşında, lise mezunu, DİB'da memur, Salihye Mah. Erciş.
KK72-Sakik, Halis, 86 yaşında, okur-yazar değil, çiftçi, Ekiciler Mah. Erciş.
KK73-Sala, Hasret, 52 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı, Ekiciler Mah. Erciş.
KK74-Salgın, Zehra, 52 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Ekiciler Mah. Erciş.
KK75-Sarınc, Hediye, 67 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Beyazıt Mah. Erciş
KK76-Burçak, Sedrettin, 56 yaşında, ilkokul mezunu, imam, Mezra Mah. Erciş.
KK78-Şahingil, Ayşe, 55 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Vanyolu Mah. Erciş.
KK79-Taştan, Müslüm, 45 yaşında, ilkokul mezunu, inşaatçı, Çubuklu Mah, Erciş.
KK80-Taştan, Şirin, 42 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Çubuklu Mah. Erciş.
KK81. Teker, Kadir, 53 yaşında, üniversite mezunu, imam, Pay Mah. Erciş.
KK82-Tunç, Alaattin, 58 yaşında, lise mezunu, Esnaf, Vanyolu Mah. Erciş.
KK83-Yalman, Meliha, 58 yaşında, okur-yazar değil, ev hanımı Bayazıt Mah. Erciş.
KK84-Yıldırım, Muteber, 62 yaşında, ev hanımı, Çubuklu Mah. Erciş.
KK85-Yiğit Emine, 57 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Bayazıt Mah. Erciş.
KK86-Yiğit, Muazzez, 32 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Mezra Mah. Erciş.
KK87-Yiğit, Süniye, 57 yaşında, ilkokul terk, ev hanımı Bayazıt Mah. Erciş.
KK88-Zengin, Şirin, 56 yaşında, ilkokul mezunu, çiftçi, Akbaş Mah. Erciş.
KK89-Zortul, Emine, 47 yaşında, ilkokul mezunu, ev hanımı, Salihye Mah. Erciş.
KK90-Zortul, Yusuf, 50 yaşında, lise mezunu, belediyede memur, Salihye Mah. Erciş.

TÜRKİYE-İSRAİL ÇEVRESEL (HAYALET) PAKTI

*Mehmet Erkan KILLIOĞLU**

Özet

İsrail'in 1948 yılında Filistin toprakları üzerinde bir devlet olarak ortaya çıkması ile 20.Yüzyıl Ortadoğu tarihinin en dramatik ve sorunlu safhalarından biri başlamıştır. Bunun sonucunda da 20. Yüzyılın ikinci yarısına gerek bölge gerekse de Dünya siyasetini derinden etkileyen ve İsrail'le komşu Arap ülkeleri arasında cereyan eden üç büyük savaş sığdırılmıştır. Kendisini tamamen sert bir coğrafyada düşman ülkelerle çevrili bir denizi ortasında tek başına kalmış olarak gören İsrail, etrafındaki bu kuşatmayı kırmak ve rahat bir nefes alabilmek için Ortadoğu ve havalisinde kendisine destek olabilecek devletler arayışına girişmiş, bu amaçla girişimlerde bulunmuştur. İşte bu çalışmada ülke etrafındaki bu kuşatmayı kırmak için 1958 yılında Türkiye ile tesis edilmeye çalışılan antlaşmaya değinilecektir. Anlaşmayı ortaya çıkaran sebepler incelenecektir.

Anahtar Kelimeler: Çevresel Pakt, Süveyş Krizi, Bağdat Paktı, Trident, Eisenhower Doktrini.

TURKISH-ISRAELI PERIPHERAL (PHANTOM) PACT

Abstract

Israel's attempt to raise as a sovereign entity in the Palestinian soil in 1948 kick starts one of the most dramatic and problematic phase of the 20th. Century Middle East history. Because of that decision, three major wars broke in the Middle East between Israeli and neighboring hostile Arab states, that affects regional and international politics. Being alone in an harsh political environment like Middle East, Israeli state feel threatened and encircled. In order to broke that siege-encirclement around the country, Israeli policymakers look for the possible alignments within regions non Arab states. 1958 Turkish-Israeli Mutual Agreement Initiative was one of that attempts trying to broke the siege.

Keywords: Peripheral Pact, Suez Crisis, Baghdad Pact, Trident, Eisenhower Doctrine.

* Dr., Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi, e-mail: mehmeterkan@comu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-3146-2609>

“Türkiye’den başka belki de hiçbir devlet Balkanlar’dan başlayıp Anadolu’dan geçen ve Kafkasya’ya (hatta belki de Orta Asya’ya) uzanan İstikrarsızlık Kuşağı’nın ortasında, kısmen izole bir halde oturmasına rağmen, bu kadar doğrudan etkilenmemiştir.”¹

Giriş

Türkiye, İsrail’i ilk tanıyan ülkelerden biridir ve bu kararı uzun yıllar iç ve dış politikada tartışma konusu olmuştur. İsrail’in 14 Mayıs 1948’teki kuruluş ilanının üzerinden bir bile geçmeden Türkiye, 18 Mart 1949’da İsrail’i tanıyan ilk Müslüman ülke olmuştur.² Ülke içindeki bazı kurumlar, kuruluşlar, hükümetler ve hatta zaman zaman devletin kendisi de İsrail yanlısı olmakla suçlanmıştır. Oysa Türkiye ilk başlarda İsrail’i tanımayı reddetmiştir. Bu yüzden de Türkiye 1947 yılında Birleşmiş Milletler’de (BM) İsrail’in tanınmasına muhalefet eden ülkeler grubu içinde yer almıştır.³ Türkiye’nin BM Genel Kurulu’nda yapılan oylamada İsrail’in tanınmasının aleyhinde oy kullanmasının öncelikli sebebi Arapların takdirini kazanmak ve ikili ilişkileri geliştirmekten ziyade, Sovyetler Birliği’nin bölgede etkin olmasını önlemektir.⁴ İsrail’in kuruluş ilanına karşı Türkiye’nin muhalefeti ve Araplarla birlikte hareket etme kararı ve tercihi temelde Ortadoğu bölgesinde statükonun korunması amaçlıdır ve doğrudan Yahudi devletine yönelik tepkisel bir tutum değildir. Daha ziyade, yukarıda da açıklandığı üzere, Soğuk Savaş sebebiyle ortaya çıkan iki kutuplu yeni sisteminin bir sonucudur.⁵ Joseph M. Codispoti de benzer düşünceleri savunur. Ona göre Türkiye’nin İsrail’in tanınmasına muhalefetinin o dönemde iki önemli sebebi vardır. Bunlar:

1. İslam Dünyası ile birlikte hareket etme isteği,
2. Yönetici elit arasında etkili olan Siyonizm ve Komünizm’in temelde birbirine benzer ideolojiler olduğu düşüncesidir.⁶

Türkiye’nin tüm muhalefetine rağmen değişen siyasi ortam ve tutumlar ve ek olarak ortaya çıkan bölge dışı faktörler Türk Dış Politikası’nın yönünün belirlenmesinde etkili olmuştur. Burada az bilinen nokta ise Türkiye’nin Amerika Birleşik Devletleri’nin (ABD) baskı sonucunda 1949 yılı Mart ayında İsrail’i tanımak zorunda kalmış olmasıdır.⁷ İsrail, ABD’den Türkiye ile ilişkilerinin geliştirilmesi için müdahil olmasını istemiştir. ABD bu konuda girişimlerde bulunsa da bu konuda hemen sonuç alamamıştır. Daha doğrusu bu konuyu ağırdan almıştır. Çünkü ABD bu konuda bir açmazla karşılaşmıştır. Öyle ki, Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkilerin geliştirilmesi için yapacağı arabuluculuk çalışmasında açık diplomasi ilkelerine uyarsa Arap ülkelerinin tepkisini çekeceğini düşünmüştür. Bu yüzden Türkiye’ye bu konuda yapacağı telkin konusunda ilk başlarda oldukça isteksiz davranmıştır. Ancak dönemin İsrail

¹ Joseph M. Codispoti, *Star and Crescent, Turco-Israeli Partnership in a Tough Neighborhood*, Air War College, Maxwell Paper No: 22, Air University, Maxwell Airforce Base, Alabama Ağustos 2000, s. 1.

² Thomas Volk, “Turkey’s Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact”, *L’Europe en Formation*, Centre International de Formation Européenne, 2013/1, No: 367, s. 22.

³ Codispoti, a.g.e. , s. 2

⁴ Philip Robins, *Suits and Uniforms-Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, Hurst & Company, Londra 2003, s. 241.

⁵ Volk, a.g.m. , s. 24.

⁶ Codispoti, a.g.e. , s. 2.

“...Türkler yeni devletin SSCB ile yakınlaşacağına ve Ortadoğu’ya Komünizm’i taşıyacağına inanmışlardır.” Amikam Nachmani, *Israel, Turkey and Greece, Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean*, Frank Cass, Londra 1987, s. 44-45; Alan Makovsky, “Israeli-Turkish Relations: A Turkish Periphery Strategy”, *Reluctant Neighbor: Turkey’s Role in the Middle East* içinde (Ed. Henry J. Barkey) USIP Press, Washington 1996, s. 160, Ayrıca bkz. Daniel Pipes, “A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente”, *National Interest*, Kış 1997-1998, s. 31-38.

⁷ Philip Robins, *Turkey and Middle East*, Pinter, Londra 1991, s. 75.

“Türkiye, İsrail ile açıktan ilişki yürütmenin Ortadoğu politikasına zarar vereceğini düşünmüştür. Bu aşamada İsrail’in Ankara’daki maslahatgüzarı Moshe Alon, Adnan Menderes’in ikna edilmesi için doğrudan görüşülmesini ve ABD’nin devreye girmesini önermiştir.” Ofra Bengio, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, (Çev. Filiz Kaynak Dışkaya), Erguvan Yayinevi, İstanbul 2009, s. 63.

Başbakanı David Ben-Gurion'un doğrudan devreye girmesi üzerine Türkiye ile İsrail arasında bir ittifak tesisi için ABD harekete geçmek zorunda kalmıştır.⁸

Daha önce de ifade edildiği üzere, Türkiye İsrail'i 18 Mart 1949'da resmen tanımıştır. Tanıma kararını takiben 9 Mart 1950'de iki ülke arasında diplomatik ilişki de tesis edilmiştir.⁹ 1952'de ise iki ülke karşılıklı olarak Büyükelçi ataması yapmışlardır.¹⁰ Bu gelişmeler sonucunda Arap Dünyası'nın bakış açısına göre Türkiye'nin İsrail'i tanınması Arap ülkelerine karşı düşmanla işbirliği yapmak ve Ortadoğu'daki Arap çıkarlarına doğrudan bir tehdit iken bu hareket Türkiye açısından Batı'ya yakınlaşma çabasını desteklemek için yapılan bir diplomatik girişimden başka bir şey değildir. Türkiye'nin 1949 yılı Mart ayında İsrail'i tanınması Arap dünyasındaki etkisini azalttı. 1949 yılında İsrail'in Türkiye tarafından devlet düzeyinde tanınması ve 1950 yılında diplomatik temsilci görevlendirilmesi ile Türkiye İsrail'i hem de facto hem de de jure olarak tanımıştır. Oysa Araplarla ilişkilerini bozmak istemeyen Yunanistan sadece de facto tanıma ile yetinmiştir.¹¹

Yukarıda da ifade edildiği üzere İsrail'le ilk resmi ilişki 1950'de Adnan Menderes döneminde başlamıştır. Adnan Menderes dış politikada haleflerinden farklı düşünmüş, Ortadoğu'daki dengeleri Türkiye değiştirmeyi amaçlamıştır. Bunu yapabilmek için de Türkiye'nin özellikle Ortadoğu'daki bölgesel aktörlerle olan ilişkilerini geliştirmesinde büyük fayda olduğunu savunmuştur.¹² Bu kapsamda Türkiye'nin Ortadoğu'nun yeni uluslararası aktörlerinden birisi olan İsrail'i tanıma kararını desteklemek ve savunabilmek için BM'nin tanıma kararını örnek göstermiştir. Ayrıca bu kararın ülkenin Batılılaşma süreci ve serüvenini, Avrupa'ya entegrasyonu hızlandıracağını da ümit etmiştir. Adnan Menderes ve Demokrat Parti yönetimi İsrail'le gelişecek olan ilişkilerin Türkiye'nin Batı Dünyası'nda kabulünü hızlandıracağı düşünmüştür. Bunun sonucunda onlarla aynı düşünceyi paylaşan bu yüzden de ülke içinde Türkiye'nin İsrail'i tanıma kararını olumlu bir gelişme olarak gören ve savunan kişi ve gruplar ortaya çıkmıştır.¹³

İşte bu çalışmada iki ülkeyi yakınlaşmaya iten sebepler tartışılacaktır. Bilindiği üzere Türkiye ilk başlarda İsrail'le ilişki tesisinde mesafeli davranmış ancak daha sonra bu tutumunda ciddi bir politika değişikliğine gitmiştir. Türkiye'nin 1950'li yılların sonlarında cereyan eden bu tavır ve tutum değişikliğinin sebepleri nelerdir, Türkiye bu politika değişikliğinde haklı mıdır, Arap Dünyası'nın güven vermeyen ve pragmatik tutumunun bu politika değişikliğinde etkisi nedir, soruları bu çalışmada üzerinde durulacak ve cevapları aranacak olan konulardır. Çalışmanın omurgasını bu sorular oluşturmaktadır.

Çalışma dört kısımdan oluşmaktadır. Bunlar sırasıyla: konunun ana hatlarının belirlendiği giriş bölümü, İki ülkeyi birbirine yakınlaştıran sebeplerin incelendiği birinci bölüm, 1958 tarihli Çevresel Pakt'ın incelendiği ikinci bölüm ve elde verilerin değerlendirildiği sonuç bölümüdür. Çalışmayı destekleyecek literatür taraması için dönemin ve anlaşmanın tahlil edildiği Türkçe ve İngilizce kaynaklara, İsraili, Türk ve diğer araştırmacıların çalışmalarına bakılmıştır. Ancak iki ülke ilişkilerindeki kısmi gizlilik sebebiyle, aynen 90'lı yıllarda imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşması örneğinde olduğu gibi, bu konuda da açık ve detaylı kaynaklara ulaşmak zor olmaktadır. Bu da araştırmanın kısıtlarından biri olarak karşımıza çıkmakta ve çalışmada derinleşmeyi zaman zaman zorlaştırmaktadır. Çalışmanın alana Çevresel Pakt konusunda yeni kaynakların da ortaya çıkması sonucunda bu dönemin daha detaylı incelenerek Siyasi Tarih alanında kaynak yaratmak ve iki ülke ilişkileri üzerine yapılacak çalışmalarda ortaya konacak objektif değerlendirmeler için gereken bilimsel zemini güçlendirmek noktalarında katkı sunması amaçlanmaktadır.

⁸ Bengio, a.g.e. , 68-69.

⁹ Malik Mufti, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", *The Middle East Enters the 21st. Century* içinde (Ed. Robert O. Friedman), Florida University Press, Florida 2002, s. 85.

¹⁰ Volk, a.g.m. s. 24.

"İsrail'in ilk Türkiye Büyükelçisi Maurice Fisher'dir." Codispoti, a.g.e. , s. 3.

¹¹ Volk, a.g.m. s. 24.

¹² Mufti, a.g.m. , s. 85.

¹³ Daha fazla bilgi için bkz. Altemur Kılıç, *Turkey and the World*, Public Affairs Press, Washington 1959.

1. Anlaşma Öncesinde İki Ülkeyi Birbirine Yakınlaştıran Sebepler

Türkiye ve İsrail'i Ortadoğu'da birbirine yakınlaştıran bir dizi olay ve sebep vardır. Bu olayların bir sonucu olarak iki ülke 1958'deki iş birliği anlaşmasını imzalama ve Ortadoğu'daki olaylarda birlikte hareket edeceklerini duyurma ihtiyacı duymuşlardır. Bu olaylardan ilki 1956 Süveyş Krizi'dir. Bir diğeri Irak'ta Nuri Said Paşa Hükümeti'nin devrilmesi ise sonuçlanan 1958 askeri darbesidir. Bu olaylardan ilki olan 1956 Süveyş Krizi'nin ortaya çıkışı ve gelişimi kısaca şöyledir: 1950'li yıllarda ABD Mısır'ın Ortadoğu'da izlemeye başladığı politikalardan duyduğu rahatsızlık yüzünden ülkenin Nil Nehri üzerinde yapmayı planladığı Asvan Barajı'nın finansmanı için kullanılabilecek ekonomik yardım paketini Mısır'a vermekten vazgeçtiğini ilan etmiştir. Bunun üzerine, hem ihtiyaç duyulan kaynağı sağlamak hem de izlediği popülist politikalarla da olsa, ABD ve Batı Dünyasını baskı altına alabilmek için Mısır Devlet Başkanı Cemal Abdünnasır 26 Temmuz 1956'da Mısır'ın Süveyş Kanalı'nı millileştirdiğini ilan etmiştir. Mısır'ın bu kararı ile Ortadoğu'da patlak veren kriz üzerine ABD, İngiltere ve Fransa'nın girişimi ile Süveyş Kanalı'nın Mısır tarafından millileştirmesinin ortaya çıkardığı kriz durumunun tartışılması ve krize bir çözüm bulunması için 16 Ağustos 1956 tarihinde Londra'da bir konferans toplanması kararı alınmıştır. Konferansa davet edilen ülkeler arasında yer alan Mısır ile Yunanistan, bu toplantı davetini düzenleyenlerin sorunun halline ilişkin tekliflerinin Mısır'ın bağımsızlık ve egemenlik haklarının ihlali anlamına geldiğini ifade öne sürmüşler ve konferansa katılmayacaklarını duyurmuşlardır. Toplantıya katılan Sovyetler Birliği (SSCB), Hindistan, Endonezya ve Seylan ise, Batı bloğunda yer alan 18 ülke tarafından kabul edilen, Süveyş Kanalı'nın yönetiminin uluslararası bir kuruluşa bırakılması teklifini kabul etmediklerini toplantı sonunda ilan etmişlerdir.¹⁴ 19-21 Eylül 1956 tarihleri arasında, Süveyş Kanalı'nın yönetiminin uluslararası bir kuruluşa bırakılması teklifini destekleyen 18 ülkenin katılımıyla Londra'da ikinci bir konferans toplanmıştır. Bu ikinci konferansın sonucunda katılımcı ülkeler tarafından "*Süveyş Kanalı'nı Kullananlar Birliği*" adında bir örgüt kurulması kararlaştırılmıştır. Süveyş Kanalı'nın mülkiyeti ve idaresi konusunda yaşananlardan memnun olmayan İngiltere ve Fransa ise Kanal'ın yönetimini geri almak için askeri bir harekâta gerek olduğu konusunda hem fikir olmuşlar ve bu amacı gerçekleştirmek için hazırlıklara başlama kararı almışlardır. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda bir askeri harekâtın tek çözüm olduğu konusunda uzlaşmıştır. Askeri harekât için hazırlanan saldırı planına taraflar İsrail'i de dâhil etme kararı almışlar ve bu konu ile ilgili teklif götürmüşlerdir. İngiltere ve Fransa'nın Bu planı İsrail tarafından memnuniyetle karşılanmış ve kabul edilmiştir.¹⁵ Süveyş Kanalı bölgesini işgal harekâtı 29 Ekim 1956'da İsrail'in Mısır'a saldırısı ile başlamıştır. Görünürde çatışmayı durdurup, taraflar arasındaki çatışmaya son vermek ve Kanal'daki seyrüsefer güvenliğini sağlamak için İngiltere ve Fransa çatışan taraflara nota vermiştir. Verilen nota ile İngiltere ve Fransa çatışan tarafların birbirinden ayrılmasını ve Kanal kıyısından güvenli sayılacak bir mesafeye kadar geri çekilmesini talep etmiştir. Tüm bu gelişmeler hazırlanan müdahale planının bir parçasıdır. Plan gereğince İsrail ger çekilme talebi kabul etmiştir. Saldırıya uğrayan ve toprakları işgal edilen taraf olan Mısır ise bu teklifi haliyle kabul etmemiştir. Bunun üzerine İngiltere-Fransa ikilisi önce Mısır'a ultimatom vermiş daha sonra da Kanal bölgesine müdahale etmişlerdir. Ancak harekât askeri olarak planlandığı gibi gitse de, diplomasi sahasında olaylar beklendiği şekilde gelişmemiştir. SSCB ve ABD Ortadoğu'daki gerginliğinin artmasını istememeleri yüzünden İngiltere ve Fransa'yı askeri harekâtı durdurmaları konusunda uyarmıştır. Bu müdahale sonucunda İngiliz-Fransız ortak planı başarısız olmuştur.¹⁶ Askeri açıdan yenilen ama siyaseten ayakta kalan Nasır, ülke içindeki konumunu daha da güçlendirmiş ve 19. yüzyılın iki büyük sömürgeci gücüne karşı Süveyş Kanalı üzerinden meydan okuması sayesinde, sadece ülkesinde değil Ortadoğu bölgesinde kahraman ilan edilmiştir.

Süveyş Krizi ve sonrasında Ortadoğu'da uluslararası ilişkiler alanında ortaya çıkan gelişmeler Türkiye ve İsrail'i birbirine daha da yaklaştırmaya mecbur etmiştir. Mısır, Suriye ve Irak'ta 1957 ve 1958 yıllarında meydana gelen gelişmeler, Mısır lideri Nasır'ın güçlenen Arap milliyetçiliğini öne çıkaran politikası, Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da etkisini artırma girişimleri kapsamında Batı ve sömürge

¹⁴ Faruk Sönmezöğlü, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989, s. 640-641.

¹⁵ Geoffrey Parker, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2018, s. 424.

¹⁶ Sönmezöğlü, a.g.e. , s. 641.

karşıtı blokta yer alan Arap ülkelerine yakınlaşma çabası Türkiye ve İsrail'i kaygılandırmaya başlamıştır.¹⁷ SSCB'nin Ortadoğu'daki etkisini arttırma isteğinin bir sonucu olarak Suriye gibi istikrarsız ülkelerin komünist bir rejime dönüşme ihtimali yüzünden, bu tehlikeli gidişata dur deme ihtiyacı duyan ABD, Sovyetler' Birliği'ni frenlemek için Eisenhower Doktrini'ni ilan etme yoluna gitmiş ve Sovyet etkisini çevrelemeye çalışmıştır.

Süveyş Krizi'nin bir an önce sonlandırılması için BM'de etkin bir rol oynayan ve Arap devletlerinin emperyalist güçler karşısındaki koruyucusu iddiasını desteklemeye çalışan SSCB'nin bölgedeki etkisinin artması ihtimali ABD'yi endişelendirmiştir. Öte yandan, Süveyş Krizi'yle Arap dünyasının büyük tepkisini çeken İngiltere'nin bölgedeki gücünü yitirmesi sonucunda bölgede ortaya çıkan güç boşluğu ABD'yi Ortadoğu'ya daha fazla müdahil olmaya yöneltmiştir. Dönemin ABD Başkanı Eisenhower ve Dışişleri Bakanı John F. Dulles'in ortak çabası sonucu ortaya çıkan Yeni Bakış Stratejisi'nin amaçları arasında Kuzey Kuşağı ülkeleri ve Bağdat Paktı yoluyla Sovyetler Birliği'nin çevrelenmesi ve Ortadoğu'ya müdahil olma ihtimalinin ortadan kaldırılması, bu mümkün olmazsa, sınırlandırılması vardır. Ancak alınan tüm önlemlere rağmen Sovyetler Birliği'nin Ortadoğu'da başta Mısır ve Suriye olmak üzere, revizyonist kampta yer alan Arap devletleri ile olan ilişkilerini geliştirmesi ABD açısından başarısızlık olmuştur.¹⁸ Bu durumda ABD'nin geriye iki seçeneği kalmıştır:

1. Ortadoğu bölgesindeki ülkelerin ekonomik sıkıntılarının giderilmesi mali ve teknolojik yardımda bulunmak,
2. Geliştirilecek ikili ve çok taraflı ilişkiler yoluyla bölge ülkelerine, Komünizm'in hegemonyasının kendilerine nelere mal olacağını anlatmak.

Bu seçenekleri göz önünde tutarak hareket eden ve Sovyetler Birliği'nden kaynaklanan tehditleri karşılamak için yeni bir dış politika vizyonu üzerinde çalışan ABD Başkanı Eisenhower, 5 Ocak 1957'de ABD Kongre'sine gönderdiği ve daha sonra Eisenhower Doktrini adıyla anılacak olan konuşmasında bütün bu hususlara açıklık getirmiş ve Kongre'den aşağıda belirtilen hususlarda kendisine yetki vermesini talep etmiştir. Bunlar sırasıyla:

- 1- Bağımsızlıklarını korunmak ve refah seviyelerini arttırmak için ekonomik kalkınma çabası içine giren Ortadoğu ülkelerine ekonomik yardımda bulunmak,
- 2- Ekonomik yardımın yanında talep gelen ülkelere askeri yardım yapmak,
- 2- ABD tarafından ekonomik ve askeri konularda yardımda bulunulan ülkelere talep gelmesi şartıyla, "milletlerarası komünizmin kontrolü altında bulunan bir ülkeden gelecek açık silahlı saldırı karşısında", saldırının önlenmesi ve sonlandırılması için Amerikan silahlı kuvvetlerini kullanmak.¹⁹

Eisenhower'ın bu önerileri, Kongre'de 9 Mart 1957'de görüşülmüş ve daha sonra da kabul edilmiştir. Doktrin resmen ilanını takiben Lübnan, Pakistan, Irak, Türkiye, Yunanistan, Afganistan, Libya, Tunus, Fas ve İsrail, ABD'nin bu kararından duydukları memnuniyeti dile getirmişlerdir. ABD'nin açıklamalarına Ortadoğu'dan ilk olumsuz tepkiyi Mısır vermiştir. Mısır'ı Suriye takip etmiştir. Bu iki devleti Batı yanlısı ülkeler olan Ürdün ve Suudi Arabistan izlemiştir. Ancak Ürdün ve Suudi Arabistan'ın bu tutumu Batı Dünyasında şaşkınlık yaratmış ve tepki ile karşılanmıştır. Bu tepkiler üzerine, ülke savunması için ABD askeri gücüne bağımlı olan Suudi Arabistan daha sonra tutumunu değiştirmiş ve ABD'nin yeni dış politika vizyonunu Ortadoğu'da barış ve istikrarın tesisi için iyi ve olumlu bir gelişme olarak gördüğünü ilan etmiştir.²⁰ Sovyetler Birliği ise ABD'nin bu açıklamasından memnun olmamıştır. Sovyetler Birliği'nin mali ve askeri desteğini daha fazla alabilmek için Mısır ve Suriye, Sovyetlerin açıklamalarını destek vermiş, Eisenhower Doktrini'nin ABD'nin Ortadoğu ülkelerinin içişlerine doğrudan

¹⁷ Çağrı Erhan, "Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkilerinin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış", Mülkiyeliler Birliği Dergisi, Cilt: 21 Sayı: 202, Ağustos-Eylül 1997, s. 34. Ayrıca bkz. Arda Baş, "1958 Türkiye-İsrail Periferik Anlaşması", Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyoloji Araştırmaları Dergisi, Sayı: 20, 2018, s. 19-20.

¹⁸ Baskın Oran, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, Cilt I, 17. Baskı, İstanbul, 2012, s. 564.

¹⁹ Fahir Armaoğlu, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2012, s. 609-610.

²⁰ Harun Bodur, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013, s. 568.

bir müdahale girişimi ve Siyonizm tarafından planlanan emperyalist bir manevra olduğunu iddia etmişlerdir. Mısır lideri Nasır bu konu ile ilgili daha sonra yaptığı bir açıklamada Eisenhower Doktrini'nin hedefinin Arap milliyetçiliği olduğu ve ona karşı hazırlanmış bir plan olduğunu iddia etmiştir. Yine Sovyetler Birliği yetkilileri konu ile ilgili olarak yaptıkları açıklamalarda Eisenhower Doktrini'nin Amerikan tekelci sermayesi ve askeri çevrelerinin Ortadoğu ülkelerinin iç işlerine kaba bir müdahale girişimi olduğu ve bu doktrinin uygulanmaya konması halinde Ortadoğu'daki mevcut durumun ve istikrarın tehdit altına gireceği uyarısı yapılmıştır.

Eisenhower Doktrini'nin ilanından sonra SSCB bu durumu kendisine Ortadoğu bölgesinde bir fırsat haline getirmeye çalışmıştır. Bu kapsamda Ortadoğu'da Suriye ve Mısır gibi Eisenhower Doktrini'ne destek vermeyen ülkelerle daha yakın ilişkiler geliştirme yoluna gitmiştir. Taraflar arasındaki bu ilişkiden en büyük rahatsızlığı ise güneyinde Sovyet yanlısı bir rejim görmek istemeyen ve kendisini kuşatmış hisseden Türkiye duymuştur. Bu kapsamda Türkiye, Batılı ülkelerin desteğini de aldıktan sonra, Suriye'de komünist bir darbe olması ihtimali ve bu durumun doğuracağı sonuçlara karşı askeri açıdan hazırlanmaya başlamıştır. Türkiye'nin askeri hazırlıkları üzerine Suriye ile arasında 1957 yılı Ekim ayında bir kriz patlak vermiştir.²¹ Bu kriz esnasında ABD'nin Türkiye-İsrail ilişkilerinin geliştirilmesinde zamanlama konusundaki çekincelerine rağmen İsrail harekete geçme kararı almıştır çünkü Türkiye'yi bir ittifaka ikna etmek için aradığı fırsatı bulduğunu fark etmiştir. Türkiye ile Suriye arasında 1957 yılı Sonbaharında patlak veren kriz esnasında İsrail, Türkiye ile olan ilişkileri geliştirmek için, öncelikle güvenlik ve iş birliği konularını kapsayan bir anlaşma yapmak için girişimlerine hız vermiştir. Bu kapsamda 11 Eylül 1957'de İsrail Dışişleri Bakanı'nın özel danışmanı Reuven Shiloah Çevresel İttifak fikrini yeniden İsrail hükümetinin gündeme taşımıştır.²²

Türkiye'yi kendi yanına çekmek için ortaya çıkan bu fırsatı kaçırmak istemeyen İsrail bu süreçte Türkiye'nin, Suriye sınırına yaptığı sevkiyatı arttırmasını sağlamak ve taraflar arasındaki gerginliği daha da tırmandırmak için, İsrail Haberalma Servisi üzerinden Suriye'nin Türkiye sınırına asker yığdığı yönündeki bilgileri Türkiye'ye vermiştir. Manipülatif bilgiler ve abartılı haberlerin de içinde bulunduğu bu bilgi paylaşımının amacı Türkiye'yi yönlendirmek ve Suriye'ye karşı kışkırtmaktır. Ancak Türkiye'nin kendi istihbarat örgütleri tarafından yapılan çalışmalar bu haberlerin doğru olmadığını göstermiş ve kriz Süveyş Krizi'nde olduğu gibi ABD ve SSCB'nin müdahalesi sonucunda sıcak çatışmaya dönüşmeden sonlandırılmıştır.²³ Sıcak çatışmaya dönüşme de Suriye Krizi, Arap Dünyası'nda, başta Mısır olmak üzere, bir dizi ülke tarafından suiistimal edilip, iç politika malzemesi haline getirilmiş, Türkiye ile İsrail'in içinde olduğu, Araplara karşı bir tertip/komplo olarak lanse edilmiştir. Bu durumdan doğan ihtiyaç üzerine Türkiye ve İsrail, Suriye Krizi boyunca, Süveyş Krizi sonrası zayıflayan istihbarat paylaşımını arttırmışlardır.²⁴

Suriye ile Türkiye arasındaki krizin büyük devletlerin müdahalesi sonrasında sona ermesini takiben, krizin ortaya çıkardığı siyasi ortamı fırsata çevirmek ve popülaritesini daha da arttırmak isteyen Mısır lideri Nasır bir süredir üzerinde çalıştığı Mısır ve Suriye'nin federal bir devlet çatısı altında birleşmesi teklifini gündeme getirmiştir.²⁵ Bu girişimi sonrasında kurulan ancak uzun ömürlü olmayan Birleşik Arap Cumhuriyeti, Türkiye'nin Arap dünyasına karşı duyduğu güvensizlik hissini daha da arttırmıştır.²⁶ Bu güvensizliğinin sebebini bir örnekle açıklamak gerekirse: O dönemde Kıbrıs Sorunu Türkiye gündemini ciddi manada meşgul etmeye başlamış, konuya çözüm arayışları ortaya çıkmıştır. Bunun sonucunda konu BM gündemine taşınmıştır. Ancak Kıbrıs Sorunu'nun çözümü ile ilgili olarak BM'de yapılan görüşmelerde Türkiye'nin Bağdat Paktı'ndan yakın müttefiki olan Irak dahi Yunanistan'la birlikte hareket

²¹ Baş, a.g.m. , s. 20.

²² Baş, a.g.m. , s. 23.

²³ Baş, a.g.m. , s. 20.

²⁴ "Süveyş Krizi esnasında dibe vuran Türkiye-İsrail ilişkilerinin normalleşmesi için yapılan çalışmalar 1957 yılının ilk aylarından itibaren hız kazanmıştır." Baş, a.g.m. , s. 22.

²⁵ Donald Neff, *Warriors at Suez: Eisenhower Takes America into the Middle East in 1956*, Amana Books, Vermont 1988, s. 108.

²⁶ "Birleşik Arap Cumhuriyeti'nin kuruluşu Orta Doğu'daki Batı yanlısı monarşiler, İsrail ve Türkiye tarafından Arapların gücünü, özellikle de Nasır'ın etkisini arttıracağından dolayı şüphe ile karşılanmıştır." Monte Palmer, "The United Arab Republic An Assessment of its Failure", Middle East Journal, Cilt: 20, Sayı: 1, Kış 1966, s.60.

etmiştir. Takiben 12 Aralık 1957’de Kıbrıs konusunda BM’de yapılan oylamada Irak ve Arap ülkeleri Türkiye aleyhinde oy kullanmıştır. Bu da Türkiye’yi Araplar ve Ortadoğu’ya yönelik politikasını gözden geçirmesinin gerektiğine ikna etmiştir.²⁷

Bu dönemde Türkiye ve İsrail’i birbirine yaklaştıran bir diğer olay da Irak’ta Batı yanlısı Nuri Said Paşa hükümetinin bir darbe ile devrilmesi ve ülkedeki monarşinin yıkılması olmuştur.²⁸ Bu darbe sonucunda Türkiye Ortadoğu’daki en önemli Batı yanlısı Arap müttefikini kaybetmiştir. Ülkede iktidarı askeri darbe sonucunda ele geçiren General Kasım’ın Sovyet yanlısı tutumu ve söylemi, Türkiye’nin Komünist blok tarafından kuşatılmakta olduğu algısı ve endişesini güçlendirmiştir. Türkiye, bu nedenle Ortadoğu’da Irak’tan boşalan yeri doldurmak için yeni bir müttefik arayışına girmiştir. Türkiye’nin bu arayışı onu uzun zamandır kendisi ile ittifaka ikna etmeye çalışan İsrail ile yakınlaşmaya itmıştır.²⁹ Ortak güvenlik endişeleri paylaşan Türkiye ve İsrail, Irak, Suriye, Ürdün ve Lübnan’da Nasır’ın ve Sovyetler Birliği’nin etkisinin artmasından endişe etmişlerdir. Düşmanları ortak olan Batı yanlısı bu iki ülke, şartlarında da zorlamasıyla, ilişkilerini uyumlu hale getirme kararı almıştır.³⁰ Bu sayılan sebeplere ek olarak Bağdat Paktı’nın üyelerinden birisi olan İran’ın İsrail’le yakınlaşması da ikili ilişkilerin gelişmesini hızlandıran bir diğer önemli etken olmuştur. Bu açıdan İran, Çevresel Pakt konusunda Türkiye’nin İsrail’le iş birliğine ikna olmasında oldukça etkili olmuştur.³¹

2. Türk-İsrail Çevresel Paktı (1958)

“Devamlı dostluklar ve düşmanlıklar yoktur, sadece devamlı menfaatler vardır.” Winston Churchill

1950 yılında, uluslararası sisteme dâhil olmasından birkaç yıl sonra İsrail, Türkiye ve İran’la yakın ilişkiler geliştirmek için çalışmaya başladı. İsrail, bu iki ülkeyi bölgedeki diğer Arap veya Müslüman olmayan devlet ve azınlık unsurlarla birlikte, doğal müttefik adayları olarak görmüştür. Kurulacak bu ittifakla da Nasirizm ve Arap milliyetçiliği ile desteklenen Ortadoğu’nun Arap merkezini dengelemeyi amaçlamıştır. Bu dengeleme çabası kapsamında geliştirilen ve 1950’li yılların ortalarında ilan edilen Çevresel Strateji İsrail’in Ortadoğu bölgesinde militan Arap devletleri ile çevrelendiği iddiasını temel alan ve bu duruma karşı tedbir alınmasını öngören bir stratejik yaklaşımdır. Çoğunlukla güvenlik ilişkileri üzerinden tanımlanan Çevresel Strateji ayrıca İsrail yönetici elitinin, bunların içerisinde de özellikle güvenlik elitinin, kendilerini nasıl tanımladıklarına açıklık getirmesi sebebiyle önemlidir. Ortadoğu’daki şartlar ve Çevresel Strateji İsrail’i ittifaklarını çeşitlendirmeye yöneltmiştir.³² Bunun sonucunda, 1958 yılı yazında Türkiye ve İsrail diplomatik, askeri ve enformasyon iş birliği konusunda bir ittifak için görüşmelerde bulunmaya başlamıştır. Siyasi açıdan Türkiye-İsrail ilişkileri başlangıçta oldukça gizli yürütülmüştür. Çünkü Türkiye Arap Dünyası’nın tepkisini çekmemek için düşük profilli bir ilişki izlenmesinde ısrarcı olmuştur. Aslında ilk ilişki tesisi gizlilik ilkesine azami derecede uyularak Türkiye ile İsrail arasındaki güvenlik iş birliği, istihbarat paylaşımı şeklinde 1952 yılında başlamıştır.³³ İsrail bu gizli

²⁷ Bengio, a.g.e. , s. 65-66.

²⁸ Baş, a.g.m. , s. 21.

“İsrail’in Türkiye ile anlaşma yapma girişimlerinden somut sonuçlar alması ancak Irak’ta 14 Temmuz 1958’de meydana gelen darbe ile Nuri Said’in iktidardan düşürülerek Bağdat Paktı’nın etkisiz hale gelmesi ile mümkün olmuştur. Irak’ta Nuri Said Paşa iktidarı ve monarşinin sona ermesine neden olan darbe Türkiye’nin Orta Doğu’da önemli bir müttefikini kaybetmesine de neden olmuştur. Yine darbe sonrasında Irak’ta General Kasım önderliğinde Batı karşıtı bir rejim kurulmuştur. Bu darbe yüzünden Türkiye, Ortadoğu’da önemli bir müttefikini kaybetmekle kalmamış aynı zamanda Nasır’ın Arap Milliyetçisi hareketi karşısında bölgedeki önemli bir denge unsurunu da kaybetmiştir. Nasır taraftarlarının Nuri Said’i devirdikten sonra Ürdün ve Lübnan’da harekete geçme ihtimali ise Türkiye için tam bir kâbus olmuştur. Bu durumun hem Türkiye hem de İsrail’in bölgedeki güvenliğini olumsuz etkileyeceği açıktır.” Baş, a.g.m. , 28.

²⁹ Gencer Özcan, *Türkiye İsrail ilişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesine*, TESEV Yayınları, İstanbul 2005, s. 21.

³⁰ Nachmani, a.g.e. , s.69-70.

³¹ Baş, a.g.m. , s. 26.

³² Yossi Alpher, “Israel’s Troubled Relationship with Turkey and Iran: The ‘Periphery’ Dimension”, *Noref Report*, The Norwegian Peacebuilding Centre, Aralık 2010, s. 2.

³³ Codispoti, a.g.e. , s. 2.

ilişkiyi bir ittifak anlaşmasına dönüştürmeyi çok istemiştir çünkü uzun zamandır Türkiye, İran ve Etiyopya'yı içine alan ve ana amacı kendine hasım Arap ülkelerini dengelemek olan çevresel bir strateji geliştirmek için çalışmıştır. Ortak tehditler ve çıkarlar İsrail ve Türkiye'yi İran, Etiyopya ve Sudan'daki Hıristiyan bölgeleri ile çevresel bir pakt oluşturmaya yöneltmiştir.³⁴ İsrail'in ön ayak olması ile oluşturulan pakt, diplomasi, güvenlik,³⁵ siyaset, bilim ve istihbarat alanlarında işbirliğine gidilmesini öngörmüştür.³⁶ İş birliği konuları sadece askeri ve siyasi değildir, ticari konulara da yer verilmiştir. Bu yüzden ittifakın kapsamına ticaret ve bilimsel araştırma konularına da dâhil edilmiştir. Taraflar arasında yapılan görüşmeler sonucunda ortaya çıkan bu ittifaka “Çevresel Pakt (Peripheral Pact)” adı verilmiştir. Ve Arap dünyasında büyük rahatsızlığa sebep olmuştur. Çünkü Türkiye daha önce de, 1952 yılında NATO'ya katılmıştır. Bu tercih Arap Dünyasında rahatsızlığa sebep olsa da, dönemin Başbakanı Adnan Menderes hâlihazırdaki şartlar altında İsrail'le değil de Arap Dünyası ile yakınlaşmanın Türkiye'nin ABD nezdinde önemini arttıracığına inanmıştır. Bu yüzden Menderes İsrail'den gelen ikili ilişkileri geliştirme tekliflerini sürekli olarak reddetmiştir. Bunun yerine bünyesinde hem Batılı ülkeleri hem de Arap ülkelerini barındıracak olan ve o dönemdeki dış politika vizyonu ile uyum gösteren Bağdat Paktı'nın kuruluş bildirisine 1955 yılında İngiltere, Irak ve Pakistan'la birlikte imza atmayı seçmiştir. Ancak özellikle 1955-1958 yılları arasında Arap Dünyası ile yaşanan anlaşmazlıklar Türkiye'nin Arap Dünyası'na olan bu olumlu bakışı ve yaklaşımını sorgulamasını beraberinde getirmiştir. Bunun sonucunda ise Türkiye 1958'de dış politika yönelimini değiştirmiş ve aynı yıl İsrail'le Çevresel Pakt adı altında gizli iş birliğine gitmiştir.³⁷

İsrail Başbakanı David Ben-Gurion tarafından Çevresel Pakt olarak da adlandırılan Çevre İttifakı, her ne kadar 1958'de imzalsansa da, İsrail tarafından yürütülen 10 yıllık bir çalışmanın sonunda ortaya çıkmıştır.³⁸ Ben-Gurion'un düşüncesine göre çevredeki ülkelerle ittifak kurmak Arap ana akım devletleri arasında İsrail'le işbirliğine girme isteği uyandırabilirdi. Keza çevre ülkeleri ile askeri ilişkilerin geliştirilmesi de olası bir savaş durumunda İsrail'e karşı kullanılacak askeri birliklerin meşgul edilmesini de sağlayacaktı.³⁹ Bu konu ilk defa İsrail Parlamentosu'nda (*Knesset*) üye Baruch Uziel tarafından gündeme getirilmiştir. Bu ilk adımı takiben 1948'in Kasım'ında İsrail hükümetine bu konuda hazırlanan bir ön rapor sunulmuştur. Hazırlanan bu raporda Uziel, yeni kurulan İsrail Devleti'nin kırılgan jeopolitik durumuna dikkat çekmiş ve bu kırılgan jeopolitik yapının güçlendirmesi için neler yapılması gerektiğine dair öneriler sunmuştur. Bu öneriler kapsamında raporda, İsrail için en büyük tehdidin Arap Birliği olduğu ifade edilmiş, Arap Birliği'nin faaliyetlerine karşı koymak için İsrail'in Ortadoğu ve çevresinde kendisi ile benzer tehdit algısını paylaşan devlet veya etnik gruplarla iş birliğine gitmesi gerektiği ifade edilmiştir. Oluşturulacak olan bu çevre ülkeleri ve azınlık grupları ittifakına, Suriye'den Nusayriler (Arap Alevileri), Lübnan'dan Marunîler, Türkler, Yunanlılar, Ermeniler, Kürtler, Süryaniler ve İranlıların dâhil edilmesi öngörülmüştür. Bunun sonucunda Araplara karşı bir blok ortaya çıkması

Alon Liel bu noktada farklı bir tarihlendirme yapmaktadır. Liel, “*Turkey in the Middle East*” adlı çalışmasında Türkiye ile İsrail arasında 1950 yılı Temmuz ayında ticaret anlaşması yapıldığını, bunu 1951 yılında iki ülke arasında hava köprüsünün kurulmasının izlediğini ifade etmiştir. 1953 yılında ise iki ülke bilimsel ve kültürel konularda işbirliğine gitme kararı almıştır. Bu konuda daha fazla bilgi için bkz. Alon Liel, *Turkey in the Middle East-Oil, Islam, and Politics*, Lynne Rienner Publishers, Londra 2001, s. 203.

³⁴ “Türkiye ve İsrail, Ortadoğu bölgesindeki iki büyük demokrasi ve Batı yanlısı ülke olarak tarif edilmiş ve çıkarlarının da bu yüzden ortak olduğu savunulmuştur.” Volk, a.g.m. , s. 22.

³⁵ “İsrail askeri yetkilileri tarafından ‘Mervaka’ kod adı ile tanımlanan Türkiye ile özel askeri ilişkiler bu anlaşma ile başlamıştır. Anlaşma kapsamında taraflar altı ayda bir düzenli toplantılar yapılmasını kararlaştırmışlardır. Yapılan bu toplantılara bazen askeri istihbaratın başı, bazen de Genelkurmay Başkanları da katılmıştır. Bu toplantılarda bölge ülkelerine yönelik bazı askeri planlamalar da yapılmıştır.” Bengio, a.g.e. , s.52.

³⁶ Codispoti, a.g.e. , s. 6.

³⁷ Dietrich Jung ve Wolfgang Piccoli, *Turkey at a Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*, St. Martin's Press, New York 2001, s. 42.

³⁸ Erhan, a.g.m. , s. 35

³⁹ Alpher, “Israel's Troubled Relationship with Turkey and Iran”, s. 2.

planlanmıştır. Yapılan çalışmalar sonucunda Uziel'in bu planının kapsamının genişletilmesi kararlaştırılmış ve bunun sonucunda 1958 yılında Sudan ve Etiyopya da plana eklenmiştir.⁴⁰

İsrail açısından bu ittifakın kurulması hayati önemde olmuştur. Türkiye, İran'la birlikte, David Ben-Gurion'un "*Arap Olmayan Devletlerle İşbirliğini Geliştirme Stratejisi*"nin kuzeydeki en önemli ayaklarından biri olmuştur. İsrail, Türkiye ile Çevresel Strateji kapsamında ilişkilerini geliştirmesi halinde:

- a. Ortadoğu'da içine düştüğü yalnızlık ve izolasyondan kurtulacak,
- b. Arap devletlerine karşı denge kurabilecek,
- c. Batı ile daha sıkı stratejik ilişkiler geliştirebilecektir. Bu son madde Türkiye'nin de yararına olduğu için Menderes iki ülke arasındaki görüş ayrılıklarını bir kenara bırakmış ve İsrail'le bir dizi anlaşmaya imza atmıştır.⁴¹

Türkiye ayrıca Ortadoğu'da Müslüman olmakla beraber demokratik sistemle idare edilen, Arap olmayan ve İsrail'le de iyi ilişkiler geliştiren sayılı ülkelerden biridir.⁴² Buna ek olarak Türkiye, İsrail'in askeri атаşe bulundurduğu dört ülkeden de biridir. Diğer üç ülke ise İngiltere, Fransa ve ABD'dir. İsrail açısından Türkiye'nin önemi dâhil olduğu bazı askeri ve ticari ittifaklar sebebiyle daha da artmaktadır. Türkiye, İsrail'in kendisini Batı'ya yakınlaştıracaklarını düşünmüştür ama tam aksi olarak anlaşma sayesinde İsrail resmen ittifaka girmeden Batı dünyasına yakınlaşma şansı bulmuştur.⁴³ 1954 yılı itibarıyla Türkiye eş zamanlı olarak üç ayrı askeri pakta üyedir: NATO, Balkan Paktı (*Yunanistan ve Yugoslavya ile birlikte*) ve Pakistan'la ikili askeri ittifak.⁴⁴ Bunlardan Balkan Paktı İsrail açısından özellikle önemlidir. Bu yüzden eline geçen her fırsatta İsrail Balkan Paktı'na üye olmaya çalışmıştır ama başarılı olamamıştır çünkü paktın üyelerinden Yunanistan ve Yugoslavya'nın Arap Dünyası ile iyi ilişkileri vardır ve kurulan bu ilişkiyi İsrail için feda etmeyi düşünmemişlerdir. İsrail her fırsatta Yunanistan'la uzlaşmaya çalışmıştır⁴⁵ ama her seferinde başarısız olmuştur. Zaten Yunanistan, Türkiye gibi 1947 yılında yapılan BM'deki oylamada İsrail aleyhine oy kullanmıştır.⁴⁶ Yunanistan bu tutumundan dolayı genellikle İsrail'le mesafeli olmayı seçen Arap yanlısı bir ülke olarak kabul edilir. Ancak Yunanistan'ın bu tutumu hakkaniyet duygusundan kaynaklanmamaktadır: Yunanistan'ın bu tutumunun iki önemli sebebi vardır. Bunlardan ilki Arap petrolüne olan ihtiyacı diğeri ise Türkiye'yi yalnızlaştırmaktır. Yunanistan, Arap davasına destek vererek ve Osmanlı dönemi ortak tarih tecrübesini kullanarak Arapların Osmanlı Devleti ile ilgili zaafını suiistimal etmekte ve bu sayede baş düşmanı Türkiye'nin Yunanistan'la olan konularda Arap dünyasının desteğini almasını engellemektedir.⁴⁷

Bir yıl sonra 1955'te Türkiye daha başından sorunlu olarak doğsa da işleyen, Bağdat Paktı'na⁴⁸ da üye olmuştur.⁴⁹ Bağdat Paktı'nın ortaya çıkmasında ABD Dışişleri Bakanı John Foster Dulles'in büyük

⁴⁰ Baş, a.g.m. , s. 22.

⁴¹ Bengio, a.g.e. , s. 40.

⁴² "Türkiye Ortadoğu gibi önemli bölgede Arap olmayan Müslüman ülkelerden biridir." Codispoti, a.g.e. , s. 6.

⁴³ Codispoti, a.g.e. , s. 6.

⁴⁴ "Türkiye ve Pakistan 2 Nisan 1954'te bir İşbirliği Anlaşması imzalamıştır." Naved Ahmad, "Pakistan-Turkey Relations", Pakistan Horizon, Cilt: 34, Sayı: 1, 1981, s. 109.

⁴⁵ "... Ben Gurion Yunanistan'la ittifakın İsrail'in güvenliği açısından olmazsa olmaz bir zorunluluk olduğunu fark etmiştir." Codispoti, a.g.e. , s. 4.

⁴⁶ Codispoti, a.g.e. , s. 4

⁴⁷ Yossi Alpher, "The Arab-Israeli Conflict Revisited, Israeli Regional Strategies: Balancing The Arab Core, The New Periphery, and Great Powers", *IEMed Mediterranean Yearbook 2017*, IEMed, Barcelona 2017, s. 45.

⁴⁸ "24 Şubat 1955'te Türk Başbakanı Adnan Menderes'le Irak Başbakanı Nuri el-Said ve iki ülkenin Dışişleri Bakanları Irak'ın başkenti Bağdat'ta daha sonra şehrin ismiyle anılacak olan Karşılıklı İşbirliği Anlaşmasına imza attılar... Pakta Ortadoğu'da bölgenin barışı için uğraşan veya Arap Birliği üyesi olan tüm ülkeler katılabilecekti..." Anlaşmanın tıpkı basımı için bkz. Stanley John Haberman, "The Iraq Development Board: Administration and Program (Economic Review)" Middle East Journal, Cilt: 9, Sayı: 2, Bahar 1955, s. 177-178.

Bağdat Paktı hakkında daha fazla bilgi için bkz. Haluk Ülman (Ed.), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dış Münasebetler Enstitüsü, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara 1968, s. 221-236; Kemal H. Karpat, *Turkish and Arab-Israeli Relations: Turkey's Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, E. J. Brill, Leiden 1975, s. 123 ve 125. Daha fazla bilgi için bkz. İsmail Soysal, "Bağdat Paktı", *Bellekten*, Cilt: 55, Sayı: 212, Nisan 1991, s.179-238.

katkısı ve desteği vardır. Kurulan Pakt'a 5 Nisan 1955'te İngiltere, 23 Eylül 1955'te Pakistan, 23 Ekim 1955'te ise İran katılmıştır. ABD, Arap-İsrail çatışmasının olduğu bir zamanda Pakt'a katılarak, gerek Arap Devletleri'nin gerekse İsrail'in tepkisini çekmemek için Pakt'a üye olmamış, onun yerine dışarıdan destek vermeyi tercih etmiştir.⁵⁰

Türkiye, 20. Yüzyılın başında yaşadığı Birinci Dünya Savaşı deneyimi ile kendisini istikrarsız ve güvenilmez gördüğü Ortadoğu'dan mümkün olduğunca uzak tutmaya çalışmıştır. Türkiye'nin bu yaklaşımı kapsamında Batı ile yakınlaşmaya çalışması İsrail'i oldukça memnun etmiştir. Ama bunun yanında İsrail Türkiye'nin Doğu ile kurduğu ilişkileri yakından izlemiştir. Türkiye'nin Pakistan ve Irak'la Batı yanlısı ittifaklar kurması ve Balkan Paktı'nda etkin olması İsrail'in bölgedeki güvenliğinin artmasını sağlasa da, Türkiye'nin Doğu'ya açılma girişimleri İsrail açısından dikkatle takip edilmesi gereken bir konu olarak kalmıştır. O dönemde Türkiye'nin Pakistan'la kurduğu ittifak İsrail için fazla bir şey ifade etmiş olsa da Irak'la kurulan ittifak İsrail açısından oldukça önemli olmuştur. Çünkü Arap olan Irak'la ortaya çıkacak bir yakınlaşma Türkiye'nin Arap Dünyası ile yakınlaşması ile sonuçlanırsa İsrail'in Çevresel Stratejisi zaafa uğrama ihtimali ortaya çıkmaktadır. Öyle ki bu ihtimali değerlendiren İsrail Dışişleri Bakanlığı Araştırma Bölümü İsrail'le Irak arasında çıkacak bir gerginlik veya savaş durumunda Türkiye'nin Arapları destekleyebileceğini de ihtimal dâhilinde görmüştür. Bu duruma örnek olarak da Türkiye'nin Cezayir Bağımsızlık Savaşına olan desteği gösterilmiştir.⁵¹ İsrail'in korkusu Bağdat Paktı sayesinde Arap ve İslam Dünyası ile güçlenecek olan ilişkilerinin Türkiye'yi seküler, Batı yanlısı yaklaşımından uzaklaştırmasıdır. Böyle bir şey durumunda Türkiye'nin olası bir krizde İsrail'e karşı Irak'a veya bir başka Arap devletine destek vermesi ihtimal dâhilindedir.⁵² Bu yüzden İsrail Bağdat Paktı'ndan hiçbir zaman memnun olmamıştır.⁵³

Süveyş Krizi ve sonrasında izlediği saldırgan tutum nedeniyle İsrail uluslararası arenada oldukça yalnızlaşmıştır. Ayrıca kriz sırasında İngiltere ve Fransa ile yapmaya çalıştığı oldubitti ABD'yi oldukça kızdırmıştır. İşte İsrail içine düştüğü bu yalnızlıktan kurtulabilmek ve kendisine uluslararası ilişkilerde yeni bir perspektif sağlayabilmek için Türkiye'yi kendi yanına çekmek istemiş ve onu ittifak kurmaya ikna etmek için elinden gelen her şeyi yapmıştır. Çünkü İsrail'in uzun dönemli stratejisi Arap Devletleri'nin kendisini kabul etmesi ve tanınmasıdır.⁵⁴ Arap Devletlerini buna mecbur bırakmak için Ortadoğu'daki Arap olmayan devletlerle işbirliğine gitme mecburiyeti ortaya çıkmaktadır. O dönemde Ortadoğu'da artan Sovyet etkisi, yine Sovyetler Birliği'nin İsrail de dâhil olmak üzere Arap ülkelerine Çekoslovakya üzerinden silah satışı yapması ve bölgedeki güç dengesini bozma ihtimali, Nasır'ın otoritesini bölgede kurumsallaştırma girişimleri, 1 Şubat 1958'de Suriye ve Mısır'ın ortak bir devlet kurma (*Birleşik Arap Cumhuriyeti-BAC*) girişimi sonucu oluşan siyasi ortam, Ben-Gurion başta olmak üzere İsrail'li devlet adamlarının zihnindeki Türkiye'nin elden geçirilmemesi gerektiği düşüncesini daha güçlendirmiştir. Bu amacına ulaşmak için Ben-Gurion 29 Ağustos 1958'de bir anlaşma imzalama ümidiyle Ankara'ya gizli bir ziyarette bulunmuş ve ziyaret yapılan görüşmelerin sonunda da istediğini elde etmiştir.⁵⁵

Anlaşmanın mimarlarından ve süreci yöneten önemli isimlerden biri de dönemin İsrail Dışişleri Bakanı Golda Meir'dir. Meir, daha Irak'taki darbe gerçekleşmeden 1958 yılı baharında Türkiye'ye gizli

⁴⁹ Ferenc A. Vali göre ise Ortadoğu'ya istikrar getirmesi beklenen Bağdat Paktı Sovyetler Birliğini kışkırtarak 1955'lerden itibaren bölge işlerine karışmasına neden olmuştur. Daha fazla bilgi için bkz. Vefa Kurban, "1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler", Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi, Cilt: 14, Sayı: 28, 2014, s. 260.

⁵⁰ Abdullah Urul, Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008, s. 63.

⁵¹ Nachmani, a.g.e. , s. 74.

⁵² Codispoti, a.g.e. , s. 3.

⁵³ "Türkiye'yi, İsrail ile bir ittifaka ikna etmek kolay olmamıştır. İsrail tarafına göre bu süreçte en büyük engel Bağdat Paktı olmuştur. Türkiye'nin Bağdat Paktı'na zarar verecek herhangi bir girişim içinde olmayacağı İsrail'in, Ankara'daki Askeri Ateşesi dâhil pek çok İsraili yetkili tarafından açık bir şekilde ifade edilmiştir. İsrail'in Ankara'daki Maslahatgüzarı Moshe Alon, 1955'te imzalanan Bağdat Paktı'nın Türkiye-İsrail ilişkilerini bozduğunu savunmuştur. Alon'a göre Menderes, Bağdat Paktı'na kendisini bölge lideri yapacağına inandığı için gönülden bağlanmıştır." Bengi, a.g.e. , s. 63.

⁵⁴ Vladimir Jabotinsky, "The Iron Wall", *The Jewish Herald*, 26 Kasım 1937.

⁵⁵ Bengio, a.g.e. , s. 42.

bir ziyarette bulunmuş ve Marmara Denizi'nde bir teknede Fatin Rüştü Zorlu ile görüşmüştür.⁵⁶ Irak'ta gerçekleşen darbeden sonra Türkiye ile olan temaslarına hız veren Meir, 2 Ağustos 1958'de Paris'e giderken uğradığı Zürih'te Türk Dışişleri Bakanı Fatin Rüştü Zorlu ile yeniden gizli bir görüşme yapmıştır.⁵⁷ İki ülke arasında cereyan eden bu görüşmelerle ilgili talep çoğunlukla İsrail'den gelmiştir. Ancak Irak'ta 1958 yılında meydana gelen darbeden sonra Türkiye de, İsrail'in Arap dünyasındaki istihbarat toplama gücünü kullanabilmek ve gelişmelerden daha fazla haberdar olabilmek için görüşme talep etmiştir. Tehditlerin ve belirsizliğin arttığı bu ortamda iki ülke ittifak çalışmalarına hız verecektir.⁵⁸ Yapılan ön görüşmeleri takiben iki taraf anlaşmanın imzalanması için 28 Ağustos 1958'de İsrail Başbakanı Ben-Gurion'un Ankara'ya gelmesi ile masaya oturmuştur. Ankara'da yapılan bu görüşme ve anlaşmanın detayları gizli tutulmuştur. Ben-Gurion gizlice Türkiye'ye gelmiş ve görüşmeye birkaç general, Türk Dışişleri Bakanı ve iki ülkenin Başbakanları katılmıştır. Gizliliğin korunması için görüşmenin yapıldığı salona garson dahi alınmamıştır.⁵⁹ Sonuç olarak Türkiye'nin İsrail'le olan ilişkileri oldukça dalgalı bir seyir izlese de, bu seyir 1958 yılında imzalanan güvenlik anlaşması ile zirve yapmıştır.⁶⁰

Ankara'da yapılan bu toplantının görünürdeki resmi gündemi kültürel ilişkilerin geliştirilmesi konusudur. Görüşmede özellikle iki ülke arasında siyasi koordinasyon meselesi konuşulmuştur. Siyasi koordinasyon sağlanması ile irtibatlı olarak taraflar arasında istihbarat paylaşımının temini, yine bölgede yaşanan olaylar karşısında askeri ve politik işbirliği sağlanması ile karşılıklı danışma zemini oluşturması da görüşmede ele alınan konular arasında yer almıştır.⁶¹ Toplantılar Türkiye'nin talebi üzerine tam bir gizlilik içinde yürütülmüştür. Türkiye, görüşmeler sonrasında İsrail'le önce diplomatik temsil seviyesini yükseltme, daha sonra da ekonomik ilişkileri geliştirme ve politik iş birliği imkânlarını artırma kararı da almıştır.⁶² Ancak bu anlaşma iki ülke arasındaki ilişkileri geliştirmekten ziyade Orta Doğu'da, Arapların etkinliğini sınırlamak için Türkiye- İsrail arasında yapılan bir anlaşma olmuştur.

İsraili araştırmacı Ofra Bengio'ya göre Türkiye'nin İsrail'le bir ittifaka razı olmasının ardındaki sebeplerin en önemli olanları şunlardır:

1. Irak'ın ve Arap Devletleri'nin 1957 yılında Kıbrıs konusunda BM'de yapılan oylamada Türkiye aleyhine oy kullanması,
2. 1958 yılında Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti adı altında birleşmeye çalışması,
3. 1958 yılında yaşanan darbe sonucunda Irak'ta monarşinin devrilmesidir.⁶³ Bu sayılanlara Ortadoğu'daki Sovyet etkisinin sınırlandırılması konusu da ekleyebiliriz.⁶⁴

Süveyş Krizi patlak verdiğinde Mısır, Irak'ı Bağdat Paktı'na katılma ve Ortadoğu'da kötü bir emperyal geçmişi olan İngiltere ile müttefik olma kararı üzerinden eleştirmiştir. Mısır'ın bu eleştirileri de Irak'ın Türkiye'yi sıkıştırmasına sebep olmuştur. Artan baskı üzerine Türkiye İsrail'den Büyükelçisini geri çekmek zorunda kalmıştır. Çünkü bu yıllarda Türkiye'nin önceliği Ortadoğu'da Komünizmin yayılmasının önlenmesi önlemektir. Süha Bölükbaşı'nın "*Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View*" adlı makalesinde de dönemin Tel-Aviv Büyükelçisi Şevket İstinyeli'den aktardığı üzere, Türkiye'nin Büyükelçiyi geri çekme kararının öncelikli amacı Bağdat Paktı'nın eleştirilerden uzak

⁵⁶ Bengio, a.g.e. , s. 72.

⁵⁷ Meron Medzini, *Golda Meir A Political Biography*, De Gruyter, Boston 2017, s.347.

⁵⁸ Bengio, a.g.e. , s. 72.

⁵⁹ Baş, a.g.m. , s. 31.

⁶⁰ Volk, a.g.m. , s. 22.

⁶¹ Medzini, a.g.e. , 347.

⁶² Orna Almog, *Britain, Israel and the United States, 1955-1958: Beyond Suez*, Frank Cass, Londra 2002, s. 200.

⁶³ Süha Bölükbaşı, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 23.

⁶⁴ Volk, a.g.m. , s. 25.

tutulmasıdır. İsrail’le ilişkilerin gerginleştirilmesi gibi bir amacı yoktur.⁶⁵ Bu yüzden 26 Kasım 1956’da Türkiye İsrail’deki Büyükelçisini geri çektiği zaman İsrail’in önceliği Türkiye ile olan diplomatik ilişkileri yeniden tesis etmek olmuştur.⁶⁶ Türkiye de alışkın olduğu denge politikası gereğince bir yandan, başta Irak ve Mısır olmak üzere, Arap ülkeleri ile ilişkilerini geliştirirken, diğer yanda İsrail’le olan ilişkisini de sürdürmeyi istemiştir.⁶⁷ Bunların Komünizm’in yayılmasına karşı elini güçlendirmesini ummaktadır. İşte Bağdat Paktı bu cephenin oluşturulmasında önemli bir dönüm noktasıdır. Ancak Irak’ta 1958 yılında meydana gelen darbeden sonra ülke Bağdat Paktı’ndan çekilince Bağdat Paktı da dağılmıştır. Tüm bu sayılanlar yüzünden kendisini yalnız ve tehdit altında hisseden Türkiye ise İsrail’in ittifak teklifini kabul etmiştir.⁶⁸ Buna ek olarak Türkiye güvenliğini sağlayabilmek için İsrail ve İran’la “*Trident*” adıyla bilinen istihbarat paylaşımı girişimini de oluşturmuştur.⁶⁹ 1950’li yıllarda en çok dikkat çeken iş birliği girişimi Türkiye ile İsrail arasında imzalanan “Çevresel Pak” veya “Hayalet Pak” olarak adlandırılan anlaşma idi. İki ülke arasındaki görüşmelerin yürütülmesinde Dışişleri Bakanı Zorlu hayati rol oynamış ve iki ülke arasındaki ilişkilerin gelişmesinde oldukça etkili olmuştur.⁷⁰ Ancak 1958 Anlaşmasını daha önemli kılan ise, hakkında hala çok fazla bir bilginin olmadığı, Türkiye, İsrail ve İran’ın katılımı ile kurulan Trident adı verilen organizasyon olmuştur. Bu organizasyonun amacı üç ülkenin istihbarat örgütleri arasındaki koordinasyonun sağlanmasıdır. Trident, özellikle Türkiye’den gelen talep doğrultusunda gizli tutulmuştur.⁷¹

Ankara’nın İsrail’le gizli bir anlaşma imzalamasının ardındaki diğer önemli etkenler ise; bölgede değişen dengeler, Moskova’nın Türkiye’yi yıpratma girişimleri ve 1950’li yılların ikinci yarısında ülkeyi vuran ekonomik krizdir. Türkiye, o yıllarda da, 1990’larda olduğu gibi, İsrail’le Amerika’nın (Süveyş Krizi ve sonrasında yaşananlara rağmen) iyi müttefikler olduğunu ve kendisinin de bu yakın ilişkiden fayda sağlayabileceğini düşünmüştür.⁷² İngiltere’nin Ortadoğu’yu tahliye etmesi ve 1957 Ocak ayında ABD’nin Eisenhower Doktrini’ni ilan etmesi Ankara’ya bölgede söz sahibi olacak olan yeni Batılı gücün ABD olacağını göstermiştir. Bu yüzden de Ortadoğu’da izole olmuş ve Sovyet tehdidi ile karşı karşıya olan Türkiye’nin önünde tek çıkar yol olarak ABD ile ilişkilerini güçlendirmek kalmıştır.

Bu sayılanlara ek olarak, en önemlisi, 1956’da Türkiye’deki siyasi sistem de değişim geçirmeye başlamıştır. Demokrat Parti iç ve dış siyasette sıkıntılı bir döneme girmiştir. ABD, dönemin Başbakanı Adnan Menderes’in yapılan yardımları yanlış yerlerde ve şekillerde kullandığını iddia etmiş ve onu sert bir dille eleştirmiştir. Bu yüzden de Türkiye’nin yeni yardım isteklerine olumlu yanıt vermemiştir. Ankara da ihtiyacı olan teknik ve ekonomik yardımı ve desteği alabilmek için İsrail’i ve ABD’deki Yahudi

⁶⁵ Süha Bölükbaşı, “Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 23; Volk, a.g.m. , s. 25.

⁶⁶ Bölükbaşı, a.g.m. s. 23; Volk, a.g.m. , s. 24.

⁶⁷ Süha Bölükbaşı, “Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View”, *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 23; Volk, a.g.m. , s. 25.

⁶⁸ Bengio, a.g.e. , s. 40.

⁶⁹ Michael B. Bishku, “How Has Turkey Viewed Israel”, *Israel Affairs*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2006, s. 177-194. Ayrıca bkz. William Hale, *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, Frank Cass, Londra 2000; M. Hakan Yavuz ve Mujeeb R. Khan, “Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development 1950-1991”, *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 14, Sayı: 4, Sonbahar 1992, s. 69-94.

“Görüşmeler sonrası kod adı ‘Trident’ olan ve Türkiye ile İsrail arasında istihbarat paylaşımını içeren bir anlaşma imzalanmıştır. Türk İstihbaratı Milli Amele Hizmeti ile İsrail istihbaratı MOSSAD arasında iş birliğini öngören bu anlaşma çerçevesinde MOSSAD, Türk istihbaratına, istihbarata karşı koyma ve haber almada kullanılan aygıtlar konusunda teknik destek vermiştir.” Erhan, a.g.m. , s. 34; Roger Louis ve Roger Owen, (Ed.), *A Revolutionary Year The Middle East in 1958*, Tauris Publishers, Londra 2002, s. 267.

1977 yılı 28 Şubat tarihli *The Jerusalem Post* gazetesinde konu ile ilgili daha sonra çıkan bir yazıda gizli olan bu anlaşmanın hedefinin Nasır’ı devirmek ve Orta Doğu’da Sovyetler Birliği yayılmacılığını durdurmak olduğunu yazılmıştır. *The Jerusalem Post*, 28 Şubat 1977.

⁷⁰ Baş, a.g.m. , 32.

⁷¹ Bengio, a.g.e. , s. 45; Volk, a.g.m. , s. 24.

⁷² Nachmani, a.g.e. , s. 75.

Lobisi'ni baskı aracı olarak kullanmayı planlamıştır. Türkiye bu sayede ABD yönetimi ve Kongre'deki muhalefeti aşabilecektir, en azından inancı o yöndedir.⁷³

Türkiye-SSCB ilişkileri, her ne kadar SSCB İkinci Dünya Savaşı sonrasında öne sürdüğü Doğu Anadolu'da toprak talebi, Boğazlarda askeri üs isteği vb. geri çekmiş olsa da, halen bozuktur. 1945 yılı Mart ayında SSCB, Türkiye ile SSCB arasında 1925 yılında imzalanan Dostluk ve İşbirliği Anlaşmasının yenilenmesi teklifine 2 ay gecikmeli olarak cevap vermiştir. SSCB, o dönemde Türkiye ile iyi ilişkilerin devam edebilmesi için aşağıda sayılan isteklerinin yerine getirilmesini şart koşmuştur:

- a. Kars ve Ardahan'ın SSCB'ne geri verilmesi,
- b. SSCB'ne Boğazlarda askeri üs verilmesi,
- c. 1936 tarihli Montreux Boğazlar sözleşmesinin revize edilmesi.

Türkiye SSCB'nin bu isteklerin reddetmiş ve SSCB karşı ayakta kalabilmek için ABD'nin desteğini almak için çalışmaya başlamıştır.⁷⁴ Yine bu taviz talebinin yarattığı olumsuz ortamdan dolayı Türkiye SSCB'ne güvenmemektedir ve Ortadoğu'da Sovyet etkisinin artmasını istememektedir.⁷⁵ İkili ilişkiler Türkiye'de artan ABD askeri mevcudiyeti yüzünden yeni bir gerginlik dönemine girmiştir. Yine bu dönemde Türkiye gerginleşen ikili ilişkiler sebebiyle Suriye'ye müdahale etmeyi planlamıştır.⁷⁶ Türkiye'nin müdahalesi ile Ortadoğu'daki önemli müttefiklerinden birini kaybetmek istemeyen SSCB, Türkiye üzerindeki baskıyı arttırmak için Kafkaslara asker kaydırmış ve gerginliği tırmandırmaya yoluna gitmiştir. SSCB, 1957 yılında yaptığının aynısını Temmuz 1958'de de tekrarlamıştır. SSCB'nin bu sefer ki iddiası ise Türkiye'nin Irak'a müdahaleye hazırlandığıdır. Bu dönemde Irak'ta General Abdülkerim Kasım önderliğinde bir darbe yapılmış ve Batı yanlısı Monarşi devrilmiştir. Darbe sonrasında Irak Bağdat Paktı'ndan çıktığını ilan etmiş ve bu açıklama sonrasında Ortadoğu'daki tüm dengeler bozulmuştur. Bu noktada Türkiye kendi güvenliğini sağlamak için her şeyi göze almıştır, buna Irak'a müdahale de dâhildir. Ama Türkiye'nin bu girişimini ABD engellemiştir çünkü SSCB ciddiyetini göstermek için Türkiye sınırına 24 Tümen asker yağmıştır. Bu gelişme ile eş zamanlı olarak Lübnan'da Nasır yanlısı grupların çıkardığı olaylar ABD'nin tüm dikkatini bu bölgeye çekmiştir. ABD Ortadoğu'da iyice hassaslaşan durumu daha da gerginleştirmek istememiştir.

Türkiye'nin ABD ve İsrail'le olan ilişkileri iyileşip, bunun sonucunda bu ülkeler nezdindeki kredisinin artması, Eisenhower Doktrini'nin Ortadoğu'daki uygulamalarına destek vermesi, 1957'de Suriye, 1958 yılında Irak'a karşı takındığı tavır ve Lübnan Krizi sırasında ABD'ye Adana'daki İncirlik üssünü açması Arap Dünyası'nın tüm husumetini üzerine çekmesine sebep olmuştur.⁷⁷ Tüm bu gelişmeleri yakından takip eden Ben-Gurion yine de çevresel stratejisindeki zayıf halka olarak Türkiye'yi görmüş ve bu durumdan endişe etmiştir.⁷⁸ Çünkü Türkiye'nin ne yapacağını kestirmek zordu ve ülkenin her an farklı bir ittifak arayışına girmesi ihtimal dâhilindedir. Benzer endişeyi İsrail'in ilk Türkiye Büyükelçisi olan Maurice Fisher de dile getirmiştir: “Türkiye ile ilişkilerimiz oldukça iyi... Ama bu ilişkiler bir gecede

⁷³ Nachmani, a.g.e. , s. 52.

⁷⁴ Necmeddin Sadak, “Turkey Faces the Soviets”, Foreign Affairs, Cilt: 27, Sayı: 3, Nisan 1949, s. 458-459; Ayrıca bkz. Selim Deringil, *Turkish Foreign Policy During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge 1989, s. 179-180.

⁷⁵ Volk, a.g.m. , s. 17.

“Türkiye, Sovyetler Birliği'nin 1945 yılında, 1925 tarihli ve 20 yıl süreli Dostluk ve İşbirliği Antlaşması'nın yenilenmesi için Kars ve Ardahan'ı istemesi, ayrıca Boğazların ortak şekilde savunulması için askeri üs talebinden beri, Ortadoğu'da Sovyet etkisinin artmasını istemeyen ülkelerin başında gelmiştir.” Ara Sanjian, “The Formation of Baghdad Pact”, Middle Eastern Studies, Cilt: 33, Sayı: 2, 1997, 227-228.

⁷⁶ Türkiye'nin 1957 yılında Suriye sınırına yığınak yapması hakkında daha fazla bilgi için bkz. Ülman, a.g.e. , s. 253-263. Ayrıca bkz. David Kushner, “Conflict and Accommodation in Turkish-Syrian Relations”, *Syria Under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks* içinde (Ed. Moshe Ma'oz ve Avner Yaniv), St. Martin's Press, New York 1986, s. 85-86.

⁷⁷ “Türkiye'nin Arap Dünyası'nda düşmandan yana sıkıntısı yoktur: 1956 Süveyş Krizi sırasında Türkiye'nin İngiltere'ye olan desteğini Mısır kendi egemenliğine bir saldırı olarak kabul etmiştir. Suriye 1938'te Hatay'ın Türkiye'ye katılmasını kendine ihanet ve hakkının gaspı olarak algılamıştır. Irak ise Türkiye'nin sekülerliği, Batı yanlısı politikaları ve İsrail'le olan ilişkilerini İslam'a karşı bir meydan okuma olarak görmüştür.” Bkz. Codispati, a.g.e. , s. 4.

⁷⁸ Baş, a.g.m. , s. 29.

*bozulabilir.*⁷⁹ İsrail tarafının bu çekincelerine rağmen ilişkilerin geliştirilmesi için karşılıklı olarak adımlar atılmaya devam edilmiştir. Geliştirilen iş birliği çerçevesinde İsrail Türkiye'ye, İran'dan Türkiye'ye uzanan petrol boru hattının inşasında yardımcı olmuş; teknoloji ve bilgi transferi sağlamıştır.⁸⁰ Buna ek olarak tarım ve sanayi sektörlerinin gelişmesi için de yardımda bulunmuştur. Ek olarak askeri teçhizat ve ileri teknoloji alanlarında işbirliğine gidilmiştir. 1953 yılından sonra iki ülke ilişkilerinin ticaret alanında da gelişmesi üzerine İsraili inşaat şirketleri de Türkiye'nin altyapısını geliştirmek için çalışmalara katılmıştır.⁸¹ Bu faaliyetler için gereken koordinasyon Cenevre'de yapılan gizli görüşmeler ve iki ülke tarafından kararlaştırılan şehirler ve uluslararası kuruluşlarda yapılan istişarelerde sağlanmıştır. İsrail Türkiye'ye gereken desteği vermeyi kabul etmiş, karşılığında ise Kıbrıs'ta Arap ülkelerini izlemesine imkân verecek bir istasyon kurmasına izin verilmesini talep etmiştir ve bu isteğine de kavuşmuştur.⁸²

Sonuç

Türkiye ile İsrail arasındaki bu ittifak resmi olarak 8 yıl kadar sürmüştür.⁸³ İsrail bölgedeki yalnızlığına son vermek, meşruiyet kazanmak, Arap komşularından korunmak gibi stratejik gerekçeler ile masaya otururken, Türkiye meseleye stratejik değil daha taktiksel açıdan yaklaşmıştır. İsrail, kuruluşunu takip eden ilk çeyrek yüzyıl içinde kendisini çevreleyen düşman Arap ülkeleri ile sadece Ortadoğu bölgesini değil, uluslararası sistemi de etkileyen üç büyük savaş yaşamıştır. Bu savaşlar sonucunda Ortadoğu bölgesinde neredeyse tam bir izolasyona mahkûm olmuştur. Bu durumun tek istisnası ise, 1979 yılında Mısır'la Camp David Barış Anlaşması'nı imzalayana kadar, Ortadoğu'nun demografik ve coğrafi sınırlarında bulunan Türkiye, İran, Etiyopya gibi Arap olmayan devletler ve etnik azınlıklarla kurmuş olduğu Çevresel İttifak'tır.⁸⁴ İsrail'i kısmen rahatlatan ve onu çevreleyen Sünni Arap çekirdekteki ilk çatlak da Camp David'le ortaya çıkmıştır. Mısır'ın İsrail'le anlaşma masasına oturması, İsrail'e ve dünyaya Arapların kuşatmasının kırılabileceğini göstermiştir. Keza İsrail için birincil öncelikli amaç olan Araplarla barış ve İsrail'in bir bölge devleti olarak kabul edilmesinin de mümkün olduğu kanıtlanmıştır.⁸⁵

Türk sivil ve askeri bürokrasi içinde önemli bir kesim Türkiye'nin Orta Doğu'da Arap milliyetçiliğini sınırlamak için güçlü bir İsrail ile stratejik iş birliği içinde olması gerektiğine inanmıştır. Ancak yine de Türk Devleti ve Hükümeti bu işbirliğine stratejik ihtiyaçlardan ziyade taktiksel ihtiyaçlar açısından yaklaşmıştır. Türkiye, ittifakın Arap ülkeleri ve Kıbrıs gibi konulardaki etkilerine daha fazla önem vermiştir. İsrail tarafı kurulan ittifakın açık Türk tarafı ise gizli bir şekilde yürütülmesini istemiştir.⁸⁶ Bu nüans farkı da ittifakın problemleri alanlarından birini oluşturmuştur. İsrail, ittifakı Arap ülkelerini baskı altına almak için isterken, Türkiye Ortadoğu'nun tepkisinin hepsini göğüslemek istememiştir. Bu kapsamda İsrail kamuoyu Türkiye ile yapılan ittifaka tam destek verirken, Türk hükümeti taşradaki İsrail karşıtı düşüncüyü her zaman hesaba katmak zorunda kalmıştır.⁸⁷ Bu sebepten dolayı, tarafların istekliliklerine rağmen, 1958 Anlaşması'nın birçok maddesi hayata geçirilememiştir. Bir süre sonra Ortadoğu'da Türkiye-İsrail ittifakı ortaya çıkaran bölgesel ve uluslararası gelişmelerin çoğu değişmiş veya

⁷⁹ Nachmani, a.g.e. , s. 51.

⁸⁰ "İsrail, Türk sanayisi ve tarımının gelişmesine ve İran-Türkiye petrol boru hattının inşasına yardımcı olmuştur." Codispoti, a.g.e. , s. 6.

⁸¹ Codispoti, a.g.e. , s. 2.

⁸² Nachmani, a.g.e. , s. 75.

⁸³ Baş, a.g.m. , 35.

⁸⁴ Yossi Alpher, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD. 2015

⁸⁵ Alpher, "The Arab-Israeli Conflict Revisited, Israeli Regional Strategies", s. 44.

⁸⁶ Ancak Yossi Alpher 2015 tarihli ve "Periphery: Israel's Search for Middle East Allies" adlı çalışmasında bu düşüncenin tam aksini savunmaktadır. Alpher'e göre bölgesel ittifaklar İsrail'in temel güvenlik ilkeleri arasında yer almamaktadır. Yine Alpher'e göre ülkenin 1950'li yıllarda Türkiye ve İran gibi bölgesel aktörlerle uzun dönemli ittifaklar kurduğu ender durumlarda da ikili ilişkilerin kapsamı çoğunlukla gizli ve sınırlı tutulmuştur. Alpher, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*.

⁸⁷ Bengio, a.g.e. , s.76.

ortadan kalkmıştır.⁸⁸ Bu yüzden Türkiye'nin İsrail'le olan ticari ve diplomatik ilişkileri hızla gerilemiştir. 1960 yılı 27 Mayıs'ında Demokrat Parti'nin askeri bir darbe ile devrilmesi ve Ortadoğu'ya yönelik Komünist tehdidin kısmen azalması, Türkiye'de iktidara yeni gelen idarenin de bakış açısı sebebiyle, Ortadoğu'ya yönelik yeni bir politika izlenmesi imkânını ortaya çıkarmıştır. 1960 Küba Füze Krizi ve 1964 Johnson Mektubu gibi ABD ile olan ilişkilerin gözden geçirilmesine sebep olan güven bunalımları yüzünden Türkiye ABD ve NATO'ya daha az bağımlı olmasını sağlayacak dış politika arayışlarına girmiştir. ABD, Küba Füze Krizini Türkiye'den taviz vererek çözünce Türk dış politika yapıcıları ABD'nin bu tutumunu not etme gereği duymuştur. 1964 Kıbrıs Olayları ve sonrasında gelen Johnson Mektubu ise ABD'ye olan güvensizliği arttırmıştır.⁸⁹ ABD merkezli dış politikasını değiştirip, bölge ülkeleri ile diplomatik desteklerini alabilmek adına iyi ilişkiler kurmak isteyen Türkiye, Araplarla 1960'lı yılların başlarında yeniden irtibat kurmaya çalışmıştır.⁹⁰ Bu yeni dış politika yaklaşımı ve arayışının dışa vurumu ise Türkiye'nin Filistin Davası'na artan desteğidir. Kıbrıs görüşmelerinden ve yapılan anlaşmalardan sonra Türkiye uluslararası alanda kendi tezleri için destek arayışına girmiştir. Yapılan rasyonel değerlendirmelere göre Filistin konusunda Araplara destek verilirse Arapların da Türkiye'yi Kıbrıs konusunda destekleyeceği öngörülmüştür.⁹¹

Batı'nın güvenilirliğinin Kıbrıs konusu yüzünden sorgulanır hale gelmesi üzerine kendini yalnız ve izole olmuş hisseden Türkiye, hem Batı'yı hem de SSCB'yi dengeleyebilmek için Ortadoğu ülkeleri ile yakınlaşma arayışlarına girmiş ve bu yakınlaşmayı destekleyecek çok boyutlu bir dış politika takip etmeye karar vermiştir.⁹² Bunun Ortadoğu'ya öncelikli yansımaları ise Türkiye'nin İsrail'le durgunlaşmış olan ilişkilerinin daha da gerilemesi şeklinde olmuştur.⁹³ 1958 Anlaşması sonrasında Türkiye-İsrail ilişkileri 1958-1966 yılları arasında iş birliği şeklinde devam etmiştir. Türkiye ile İsrail arasındaki stratejik ittifak 1967'deki savaşta Türkiye'nin Arap-İsrail çatışmasında tarafsızlık siyasetini bir kenara bırakarak açık bir şekilde İsrail ile savaşlarında Arap ülkelerini desteklediğini belirtmesine kadar da devam etmiştir.⁹⁴ Türkiye ile İsrail arasındaki ilişkiler özellikle Kıbrıs sorununda Arap ülkelerinin desteğine ihtiyaç duyan Türkiye'nin Arap ülkelere yaklaşması ile 1960'ların ikinci yarısından itibaren zayıflamış ve 1967'deki Altı Gün Savaşı sonrasında durma noktasına gelmiştir.⁹⁵

Ortadoğu'daki Arap-İsrail anlaşmazlığı ve Filistin Sorununa tarafsız yaklaşıma çalışan Türkiye objektif olabilmek için elinden geleni yapmıştır Bu kapsamda Filistinlilere destek sağlarken İsrail'le olan ilişkilerini de sürdürmeye çalışmıştır.⁹⁶ Ancak halk arasındaki tabiri ile "Ne İsa'ya ne de Musa'ya yaranabilmiştir." 1973 Ramazan Savaşı sonrasında yaşanan Petrol Krizi ise Türkiye'yi Arap Ülkelerine daha da yakınlaşmaya mecbur bırakmıştır. Ülkenin kötüleşen iktisadi yapısı,⁹⁷ Kıbrıs Barış Harekâtı ve

⁸⁸ "1961 yılında Türkiye ve İsrail'in bir araya getiren en önemli etkenlerden birisi olan Suriye ve Mısır'ın Birleşik Arap Cumhuriyeti projesi dağılmıştır." Kenan Şahin ve Çağla Mavruk Cavlak, "Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti", Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi, Cilt: 5, Sayı: 16, 2018, s. 166.

⁸⁹ Robins, *Turkey and Middle East*, s. 78.

⁹⁰ "1960'lı yılların ortalarından itibaren Ortadoğu'daki Sovyet etkisi iyice artınca, bu etkiyi dengeleyebilmek için Türkiye dış politikasını çeşitlendirme ihtiyacı duymuştur. Doğu'ya yönelik bu yeni Türk dış politikası (Ostpolitik) kapsamında Türkiye Arap dünyası ile duvarları yıkmaya çalışmıştır." Volk, a.g.m. , s. 23.

⁹¹ Codispoti, a.g.e. , s. 7.

⁹² Bilge Criss ve Pınar Bilgin, "Turkish Foreign Policy Toward Middle East", Middle East Review of International Affairs-MERIA, Cilt: 1, No: 1, Ocak 1997, <http://www.rubincenter.org/1997/01/criss-and-bilgin-1997-01-03/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018)

⁹³ Daha fazla bilgi için bkz. Makovsky, a.g.m. , s. 147-170.

⁹⁴ Nachmani, a.g.e. s. 69-70.

⁹⁵ Erhan, a.g.m. , s. 34

⁹⁶ Ferenc A. Vali, *Bridge Across the Bosphorus, The Foreign Policy of Turkey*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1971, s. 308.

"1973 Ramazan Savaşı sırasında Türkiye İsrail'i desteklememiş, uyguladığı diplomasi ile tarafsız kalmayı tercih etmiş ve İsrailiilerle Araplar arasında denge kurmaya çalışmıştır. Durumu örnekle açıklamak gerekirse: Türkiye, hem sınırların değişmezliğine atıfta bulunarak İsrail'den toprak talebine karşı çıkmış hem de BM Güvenlik Konseyi'nin 242 sayılı kararına destek vererek Arap ülkelere olan sempatisini göstermeye çalışmıştır." Daha fazla bilgi için bkz. Robins, *Turkey and Middle East*, s. 78.

⁹⁷ "Türkiye ekonomisi aşağıda sayılan sebeplerden dolayı oldukça sarsılmıştır:

- a. Artan petrol fiyatları,
- b. Hızlı nüfus artışı,

buna uluslararası arenada destek bulma zorunluluğu da Ortadoğu'ya olan yakınlaşmayı hızlandırmıştır. Bu yüzden 1970'lerde Türkiye genellikle BM Genel Kurulu'ndan çıkan Arap yanlısı kararları desteklemiştir.⁹⁸ Buna BM tarafından 1975 yılında yayınlanan ve Siyonizm'i ırkçılık olarak kabul eden kararı da dâhildir. Ancak bu girişimleri Ortadoğu'da beklediği etkiyi yapmamış, 1960 ve 70'li yıllardaki girişimlerinin karşılığını 1980'lerde ASALA ve yasadışı sol örgütlere ve PKK terörüne verilen destek olarak görmüştür.

Kaynakça

Ahmad, Naved, "Pakistan-Turkey Relations", Pakistan Horizon, Cilt: 34, Sayı: 1, 1981, s. 105-128.

Alpher, Yossi, "Israel's Troubled Relationship with Turkey and Iran: The 'Periphery' Dimension", *Noref Report*, The Norwegian Peacebuilding Centre, Aralık 2010.

Alpher, Yossi, *Periphery: Israel's Search for Middle East Allies*, Rowman & Littlefield Publishers, Lanham, MD. 2015.

Alpher, Yossi, "The Arab-Israeli Conflict Revisited, Israeli Regional Strategies: Balancing The Arab Core, The New Periphery, and Great Powers", *IEMed Mediterranean Yearbook 2017*, IEMed, Barcelona 2017, s. 44-48.

Almog, Orna, *Britain, Israel and the United States, 1955-1958: Beyond Suez*, Frank Cass, Londra 2002.

Armaoğlu, Fahir, *20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Alkım Yayınevi, 18. Baskı, İstanbul, 2012.

Baş, Arda, "1958 Türkiye-İsrail Periferik Anlaşması", *Tarihin Peşinde, Uluslararası Tarih ve Sosyoloji Araştırmaları Dergisi*, Sayı: 20, 2018, s. 17-39.

Bengio, Ofra, *Türkiye-İsrail: Hayalet İttifaktan Stratejik İşbirliğine*, (Çev. Filiz Kaynak Dışkaya), Erguvan Yayınevi, İstanbul 2009.

Bishku, Michael B., "How Has Turkey Viewed Israel", *Israel Affairs*, Cilt: 12, Sayı: 1, 2006, s. 177-194.

Bodur, Harun, *Kronolojik 20. Yüzyıl Siyasi Tarihi*, Yeditepe Yayınevi, İstanbul, 2013.

Bölükbaşı, Süha, "Behind the Turkish-Israeli Alliance: A Turkish View", *Journal of Palestine Studies*, Cilt: 29, Sayı: 1, İlkbahar 1999, s. 21-35.

c. Kıbrıs Barış Harekâtı ve sonrasındaki ABD ambargosu sebebiyle artan savunma harcamaları,

d. Avrupa'nın işçi ihtiyacının azalması."

⁹⁸ "1970'lerde Türkiye'nin objektifliği özellikle de Filistin konusunda, kaybolmuştur. 1973 yılında Türkiye, Filistin Kurtuluş Örgütünü (FKÖ) Filistin halkının tek temsilcisi olarak tanımış; 1975 yılında Siyonizm'i ırkçılık olarak kabul eden BM Genel Kurul kararına destek vermiş; 1979 yılında ise FKÖ İstanbul'da büro açmasına izin vermiştir. Robins'e göre Türk Dış politikasındaki bu değişimin en önemli nedeni 1973 Petrol Krizi'dir. Ancak Robins bu değerlendirmesinde Kıbrıs konusu unutmış gözükmetedir." Robins, *Turkey and Middle East*, s. 78.

Codispoti, Joseph M., *Star and Crescent, Turco-Israeli Partnership in a Tough Neighborhood*, Air War College, Maxwell Paper No: 22, Air University, Maxwell Airforce Base, Alabama Ağustos 2000.

Criss, Bilge ve Bilgin, Pınar, “Turkish Foreign Policy Toward Middle East”, *Middle East Review of International Affairs-MERIA*, Cilt: 1, No: 1, Ocak 1997, <http://www.rubincenter.org/1997/01/criss-and-bilgin-1997-01-03/>, (Erişim Tarihi: 20.06.2018)

Deringil, Selim, *Turkish Foreign Policy During the Second World War*, Cambridge University Press, Cambridge 1989.

Erhan, Çağrı, “Hilal ve Sion Yıldızı Türk-İsrail İlişkilerinin Dünü ve Bugününe Kısa Bir Bakış”, *Mülkiyeliler Birliği Dergisi*, Cilt: 21 Sayı: 202, Ağustos-Eylül 1997, s. 32-38.

Haberman, Stanley John, “The Iraq Development Board: Administration and Program (Economic Review)” *Middle East Journal*, Cilt: 9, Sayı: 2, Bahar 1955, s. 179-186.

Hale, William, *Turkish Foreign Policy: 1774-2000*, Frank Cass, Londra 2000.

Jabotinsky, Vladimir, “The Iron Wall”, *The Jewish Herald*, 26 Kasım 1937.

Jung, Dietrich ve Piccoli, Wolfgang, *Turkey at a Crossroads: Ottoman Legacies and a Greater Middle East*, St. Martin’s Press, New York 2001.

Karpat, Kemal H., *Turkish and Arab-Israeli Relations: Turkey’s Foreign Policy in Transition, 1950-1974*, E. J. Brill, Leiden 1975.

Kılıç, Altemur, *Turkey and the World*, Public Affairs Press, Washington 1959.

Kurban, Vefa, “1950-1960 Yıllarında Türkiye ile Sovyetler Birliği Arasındaki İlişkiler”, *Çağdaş Türkiye Tarihi Araştırmaları Dergisi*, Cilt: 14, Sayı: 28, 2014, s. 253-282.

Kushner, David, “Conflict and Accommodation in Turkish-Syrian Relations”, *Syria Under Assad: Domestic Constraints and Regional Risks* (Ed. Moshe Ma’oz ve Avner Yaniv), St. Martin’s Press, New York 1986 içinde s. 85-86.

Liel, Alon, *Turkey in the Middle East-Oil, Islam, and Politics*, Lynne Rienner Publishers, Londra 2001.

Louis, Roger ve Owen, Roger (Ed.), *A Revolutionary Year The Middle East in 1958*, Tauris Publishers, Londra 2002.

Makovsky, Alan, “Israeli-Turkish Relations: A Turkish Periphery Strategy”, *Reluctant Neighbor: Turkey’s Role in the Middle East* (Ed. Henry J. Barkey) USIP Press, Washington 1996 içinde s. 147-170.

Medzini, Meron, *Golda Meir A Political Biography*, De Gruyter, Boston 2017.

Mufti, Malik, "From Swamp to Backyard: The Middle East in Turkish Foreign Policy", *The Middle East Enters the 21st. Century* içinde (Ed. Robert O. Friedman), Florida University Press, Florida 2002 içinde s. 80-110.

Nachmani, Amikam, *Israel, Turkey and Greece, Uneasy Relations in the Eastern Mediterranean*, Frank Cass, Londra 1987.

Neff, Donald, *Warriors at Suez: Eisenhower Takes America into the Middle East in 1956*, Amana Books, Vermont 1988.

Oran, Baskın, *Türk Dış Politikası*, İletişim Yayınları, Cilt I, 17. Baskı, İstanbul, 2012.

Özcan, Gencer, *Türkiye İsrail ilişkilerinde Dönüşüm: Güvenliğin Ötesi*, TESEV Yayınları, İstanbul 2005.

Palmer, Monte, "The United Arab Republic An Assessment of its Failure", *Middle East Journal*, Cilt: 20, Sayı: 1, Kış 1966, s. 50-67.

Parker, Geoffrey, *Cambridge Savaş Tarihi*, Türkiye İş Bankası Yayınları, 4. Basım, İstanbul, 2018.

Pipes, Daniel, "A New Axis: The Emerging Turkish-Israeli Entente", *National Interest*, Kış 1997-1998, s. 31-38.

Robins, Philip, *Turkey and Middle East*, Pinter, Londra 1991.

Philip Robins, *Suits and Uniforms-Turkish Foreign Policy Since the Cold War*, Hurst & Company, Londra, 2003.

Sadak, Necmeddin, "Turkey Faces the Soviets", *Foreign Affairs*, Cilt: 27, Sayı: 3, Nisan 1949, s. 449-461.

Sanjian, Ara, "The Formation of Baghdad Pact", *Middle Eastern Studies*, Cilt: 33, Sayı: 2, 1997, 226-266.

Soysal, İsmail, "Bağdat Paktı", *Belleten*, Cilt: 55, Sayı: 212, Nisan 1991, s.179-238.

Sönmezoğlu, Faruk, *Uluslararası Politika ve Dış Politika Analizi*, Filiz Kitabevi, İstanbul, 1989.

Şahin, Kenan ve Cavlak, Çağla Mavruk, "Başarısız Bir Pan-Milliyetçilik Girişimi: Birleşik Arap Cumhuriyeti", *Akademik Tarih ve Düşünce Dergisi*, Cilt: 5, Sayı: 16, 2018, s. 152-174.

The Jerusalem Post, 28 Şubat 1977.

Urul, Abdullah, Amerika Birleşik Devletleri'nin Büyük Ortadoğu Projesi ve Türkiye, Doktora Tezi, Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, İstanbul, 2008.

Ülman, Haluk (Ed.), *İkinci Dünya Savaşından Sonra Türk Dış Politikası, 1919-1965*, Siyasal Bilgiler Fakültesi, Dış Münasebetler Enstitüsü, Dışişleri Bakanlığı Matbaası, Ankara 1968.

Vali, Ferenc A., *Bridge Across the Bosphorus, The Foreign Policy of Turkey*, Johns Hopkins Press, Baltimore 1971.

Volk, Thomas, "Turkey's Historical Involvement in Middle Eastern Alliances: Saadabad Pact, Baghdad Pact, and Phantom Pact", *L'Europe en Formation*, Centre International de Formation Européenne, 2013/1, No: 367, s. 11-30.

Yavuz, M. Hakan ve Khan, Mujeeb R., "Turkish Foreign Policy Toward the Arab-Israeli Conflict: Duality and the Development 1950-1991", *Arab Studies Quarterly*, Cilt: 14, Sayı: 4, Sonbahar 1992, s. 69-94.

SÜRDÜRÜLEBİLİRLİK ANLAYIŞI ODAĞINDA DOĞAYLA BÜTÜNLEŞİK BİR HAYAT FELSEFESİ OLARAK AHŞAPSEVERLİK

*İlker USTA**

Özet

Evrensel bir nesne olan ahşap yaşamımızda vazgeçilmez bir yere sahiptir, öyle ki kendilik algısıyla hayatı anlamlandırmak için yaşamın biricikliğini temel alarak ahşaba bakış şeklimizi değiştirirsek, ahşabın doğayla iç içe geçmeyi pekiştiren niteliği ve mevcudiyeti ile yaşamı değiştiririz. Çünkü çok yönlülüğü ile işlevselliği sayesinde hep yanı başımızda duran önemli bir malzeme ve değerli bir varlık olan ahşap, doğanın eşsiz bir ışıltısı içselliğiyle bize yaşama sevinci veren seçkin bir nesne olarak sürdürülebilirdir. Bundan dolayı, hayatı daha değerli kılma anlamında, doğa ile bağlantılı olma düşüncesine dayalı olarak, sürdürülebilirlik kavramı ile ahşapseverlik olgusunun uygarlık tarihi boyunca birbiriyle bütünleştiğine dair mutlak bir kesinliğe sahibiz. Bu dikkate değer bir vurgulamadır çünkü şurası o kadar açıktır ki, sürdürülebilirlik kavramı huzur ve refah eşliğinde kaliteli yaşamı odağına alırken, ahşapseverlik olgusu ise bireysel ve toplumsal mutluluk için ahşabı önceleyen bakış açısı ile ahşapsever yaklaşımı merkeze almaktadır. Bu çerçevede, sürdürülebilirliğin toplumdaki tüm insanların yaşam kalitesinin temel göstergesi olarak refah içinde yaşamayı gaye edindiği göz önünde bulundurulduğunda, ahşapseverliğin dünyanın her yerinden insanların mutluluğunu ve yaşam memnuniyetini arttırmaya yardımcı olmak için ahşaptan yapılmış birçok eşya ve araç-gereçle yaşamı iyileştirmeye temellenmiş küresel çabalara öncülük eden dikkat çekici bir bakış açısı olarak sürdürülebilirliği özüne yerleştiren ahşapsever yaklaşım eşliğinde gerçekleşen doğa eksenli bir yaşam anlayışı olduğu rahatlıkla ifade edilebilir. Tüm bunlar, doğrudan veya dolaylı olarak ahşabı kullanarak herkesin daha iyi bir yaşam sürmesi için etkili ve uygulanabilir uygulamalar sunmayı amaçlayan ahşapsever yaklaşım açısından, yenilik faaliyetleri ile sayısız ürün geliştirmek için ahşap hakkında daha fazla bilgiyi harekete geçirmeye ve ahşabın günlük yaşamdaki önemine odaklanmayı içeren işlevsel yoğunlaştırmaya yönelik daha küresel bir vizyon oluşturmaya imkan tanımaktadır. Bu çalışmada, ahşapseverlik olgusu, sürdürülebilirlik anlayışı odağında doğayla bütünleşik bir hayat felsefesi olarak açıklanmıştır.

Anahtar Kelimeler: Ahşap, Ahşapseverlik, Kültürlerarası Etkileşim, Hayat Felsefesi, Sürdürülebilirlik.

WOODLOVERNESS AS A LIFE PHILOSOPHY INTEGRATED WITH NATURE IN THE FOCUS OF THE CONCEPT OF SUSTAINABILITY

Abstract

Wood, which is a universal object, has an indispensable place in our life, such that if we change the way we look at wood based on the uniqueness of life in order to make sense of life with self-perception, we change life with the quality and presence of wood that reinforces the intertwining with nature. Because, thanks to its versatility and functionality, wood, which is an important material and a

* Prof. Dr., Hacettepe Üniversitesi, Mesleki Teknoloji Yüksekokulu, Ağaç İşleri Endüstri Mühendisliği Bölümü, e-mail: iusta@hacettepe.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0470-5839>

valuable entity that always stands beside us, is a distinguished object that gives us the joy of life as a unique glow of nature. Therefore, in a sense of making life more worthwhile, we have absolute certainty that the concept of sustainability and the phenomenon of woodlovrness are integrated with one another throughout the history of civilization based on the thought of connectedness with nature. This is a remarkable emphasis because it is so clear that while the concept of sustainability focuses on quality life accompanied by peace and prosperity, the phenomenon of woodlovrness puts the woodlover approach at the center with its perspective that prioritizes wood for individual and social happiness. In this context, considering that sustainability aims to live in prosperity as the basic indicator of the quality of life of all people in the society, it can be easily stated that woodlovrness, as a remarkable viewpoint leading global efforts to improve life with many items and tools made of wood to help increase the happiness and life satisfaction of people around the world, is a nature-oriented understanding of life realized with a woodlover approach that places sustainability at its core. All of these come together to build a more global vision towards functional intensification that involves activating more knowledge and focusing the importance of wood in the daily life to develop countless products by the innovation activities in terms of woodlover approach, which aims to provide effective and actionable implementations for everyone to live a better life using wood directly or indirectly. In this study, the phenomenon of woodlovrness has been explained as a life philosophy integrated with nature in the focus of the concept of sustainability.

Keywords: Wood, Woodlovrness, Intercultural Interaction, Life Philosophy, Sustainability.

Giriş

Ahşap, sürdürülebilir ormancılık faaliyetleriyle yetiştirilen ağaçlardan tedarik edilen kaynağı yenilenebilir tükenmez bir doğal malzeme olup lifli ve gözenekli doğasıyla organik bir içeriğe sahiptir ve kolay işlenebilir oluşuyla farklı amaçlar için değişik şekillerde kullanılabilen içselliğiyle eski çağlardan beri bütün insanlığa hizmet edegelmiş bir varlıktır. İnsan(lar)a doğayla özdeşim kurmak suretiyle yaşamı anlamlandırarak hayata anlam katma ve umutla bezenmiş yaşam coşkusuyula mutlu bir hayat sürme çabasında, çok yönlülüğüyle ve işlevselliğiyle sürekli destek sağlayan kaynağı yenilenebilir tükenmez bir doğal malzeme olan ahşap, faydalı olmaya odaklanan ahşapsever yaklaşım zemininde, ahşapseverlik anlayışıyla gerçekleştirilen faaliyetlerle birey(ler)e ve toplum(lar)a envaitürlü ürün çeşidiyle hayatı kolaylaştıracak çözümler için sınırsız seçenek sunan bir varlıktır ve dünden bugüne bugünden yarına eşsiz mevcudiyetiyle tüm evreni kucaklayan bir nesnedir. Bu çalışmada, muhteviyatı itibariyle insanlık tarihinin başlangıcından beri gelmiş geçmiş tüm toplumlar tarafından öyle ya da böyle bilindik bir olgu olduğu halde henüz tüm boyutlarıyla açıklanamamış ve günümüzde açık şekilde gün yüzüne çıkan organik yaşam tarzını bütünleyen bir kavram olmasına karşılık halen etraflıca ve derinlemesine tanımlanamamış ayrıcalıklı bir konu olan ahşapseverlik anlayışı hakkında, Usta (2014, 2015, 2016, 2017, 2018, 2019, 2020)'nın görüşleri dahilinde, betimleyici açıklamalar yapılmıştır.

1. Ahşapseverlik Doğayı Merkeze Alan İnsani Bir Düşünüştür

Ahşap, çok yönlülüğü ve işlevselliği ile ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde bütün toplumlar tarafından tarih boyunca aynı veya benzer şekilde kullanılagelen sürdürülebilir bir doğal malzeme olup tıpkı dünden bugüne gelirkenki gibi bugünden de geleceğe umutla bakmamızı sağlayan varlığıyla hayatımızın gerçeğidir. Bu gerçeklik, daha iyi olma gayesiyle hayata tutunarak doğayla bütünleşik kurgulamalarla yaşam kalitesinin yükseltilmesine yönelik çabaların sınırsız seçeneklerle desteklenmesine imkan tanıyan ahşabın geçmişten günümüze yaygın olarak kullanılıyor oluşuyla kendini gösterir. Ahşabın geniş bir yelpazede hayatın içinde oluşu, ahşapseverlik odağında yaşamın envaiçeşit eşya ve araç-gereç ile uygulama dahilinde olabildiğince güzelleştirilmesini teminen ahşapsever yaklaşım eşliğinde gerçekleştirilen yaratıcı ve yenilikçi çabaların neticesidir.

Bu çerçevede, hem sürdürülebilir doğal ve organik bir malzeme olarak hem de duygu ve düşünceler ile tutum ve davranışları olumlu yönde etkileyen bir varlık olarak hayatın her safhasında ahşabı merkeze alan ahşapsever yaklaşım ile ayrılmaz bir bütünlük teşkil eden ahşapseverlik

olgusunun, kendine özgü derinlikli ve çok boyutlu muhteviyatıyla, kapsamlıca açıklanması gereken özel bir konu ve disiplinlerarası bir tema olduğu ortadadır. Genel mahiyeti itibarıyla, ahşabın doğanın bir yansıması olarak ağaçlardan elde edilmesine atfen kaynağı yenilenebilen tükenmez bir malzeme olmasına binaen sürdürülebilirlikle iç içe geçmiş bir olgu olan ahşapseverlik, envaitürlü ürün tiplmesiyle sonsuz çözümleri bünyesinde barındıran ahşapsever yaklaşım zemininde, hayatı kolaylaştırmak suretiyle huzur içinde yaşanılabilir bir dünya için, insanların istifadesine sunulan ahşap eşyalar ile araç-gereçler ve uygulamaların tasarlanıp imal edilmesi sürecinde kendini gösteren evrensel bir algıdır. Ve dahası, ahşaptan yapılmış uyarlamaların bireysel ve toplumsal yararlılığı bağlamında, hayatın şekillenmesine etki eden pek çok disiplinle birlikte yaşamı kucaklayan bir düşünüşdür. Böyle bakıldığında, lifli ve gözenekli mevcudiyetiyle kolay işlenebilir doğal ve organik bir malzeme olan ahşabın değişik amaçlar doğrultusunda ahşapsever yaklaşım dahilinde gerçekleştirilen faaliyetlerle öncelenerek farklı eşyalar/araç-gereçler/uygulamalar biçiminde sunulmasını sağlayan ahşapseverliğin, sürdürülebilirlik anlayışı odağında doğayla bütünleşik bir hayat felsefesi olarak geçmişten günümüze yaşamla bütünleşen bir olgu olarak hayatın şekillenmesinde önemli rol oynadığı ve organik yaşam tarzının pekiştiricisi hüviyetiyle günümüzde oldukça önemli bir kavram haline geldiği açıktır. Günlük hayatın olağan akışında kullanılma amacına uygun biçimde hemen her yerde karşılaşılan ahşaptan yapılmış eşyalar ile araç-gereçler ve uygulamaların mevcudiyeti, bu düşünüşe dayanak teşkil etmektedir. Bu perspektifte, ihtiyaçların karşılanması ve gereksinimlerin giderilmesi bağlamında irili ufaklı sayısız ürün tiplmesiyle kurgulanarak tarihin başlangıcından beri aynı veya benzer şekilde kullanılagelen çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olan ahşabı bünyesinde hiç barındırmayan bir yaşamın varolamayacağı mutlak bir gerçeklik olduğuna göre, sürdürülebilir bir doğal malzeme olarak doğanın harikulade bir yansıması durumundaki ahşabın yaşamla ahenkli bütünlüğü ve birbirini tamamlarcasına iç içe oluşu sonsuza dek sürüp gidecek bir durumdur.

Esasen doğanın bir yansıması durumunda olan ahşabın yaşamla uyumlu bir bütünlük içinde hayatı pekiştirmesi, ahşapsever yaklaşım ekseninde takdim edilen eşyalar ile araç-gereçler ve uygulamalar uyarınca, ahşapseverlik anlayışı çerçevesinde gerçekleşmiştir. Ahşapseverlik, günlük hayatın olağan akışı içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde kendine özgü özellikleriyle doğrudan veya dolaylı şekilde kendini gösteren ahşabın envaiçeşit ürün tiplmesiyle yaşamı pekiştirmesine odaklanmış ahşapsever yaklaşım eşliğinde tarih boyunca ortaya koyulan bir tavidir. Böyle bakıldığında, ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde, tek başına veya diğer malzemelerle birlikte aynı konstrüksiyonda tamamlayıcı ve bütünleyici bir malzeme olan ahşabı hayata müdahil eden ahşapsever yaklaşımın göstergesi olan ahşapseverlik anlayışının, medeniyetin gelişmesinde ve insanlığın ilerlemesinde görülen eşsiz konumuyla kavramlaştırılabilir hatırı sayılır bir olgu olarak dillendirilmesi, eski çağlardan beri dünya çapında insanlara sağladığı sürdürülebilir çözümlere binaen önemli bir malzeme ve değerli bir varlık olarak öne çıkan ahşaba ilişkin bilimsel bilgilerle ve tecrübeye dayalı çıkarımlarla ortaya koyulan nitelendirmelere bağlıdır. Tabii ki bu gerçekliğin eşliğinde şurası aşıkardır ki, ahşapsever yaklaşımla insanlarla hep uyum içerisinde olan ahşabın bir malzeme ve bir varlık olarak tüm detaylarıyla ortaya koyulmasını amaçlayan faaliyetler veya araştırmalar, ahşapseverliğin neredeyse mevcut tüm alanlarla bağdaştırılmasına yönelik çabaların daha geniş bir bakış açısıyla gerçekleştirilmesine imkan tanıyacaktır.

Bu bakımdan, ahşapsever yaklaşım eşliğinde büyük bir coşkuyla ve derin bir tutkuyla gerçekleştirilen çabaların medeniyetin doğa eşliğinde gelişip yaygınlaşmasında ve insanlığın ilerlemesinde başat bir olgu olan ahşapseverliğin özünü oluşturduğu göz önüne alındığında, ahşabın sınırsız ürün ve uygulama çeşitliliğiyle sürekli olarak hayatın içine dahil edilmesini sağlayan bu tarifsiz gayretin, yaşama yön veren muhteviyatıyla ahşapla bütünleşmiş bir yaşam odağında, bütün insanların ortak algısını oluşturduğu ve disiplinlerarası küresel bir olgu olarak ahşapseverliğin kanıksanıp içselleştirilmesini desteklediği temel bir sayılıdır. Bu noktada, ahşapsever yaklaşım bağlamında mevzubahis edilen ahşapsever çabalar, çok boyutlu değerlendirmelere elverişli içselliğiyle ahşabı evrensel düşüncenin merkezine yerleştirirken, ahşap ekseninde geniş bir bakış açısına sahip olan ahşapseverlik anlayışı ise, hem insan(lar)a günlük hayatta faydalar sağlayacak değişik eşya/araç-gereç/uygulama önermelerini ihtiva eder hem de bir malzeme ve bir varlık olarak ahşabın hayatın içerisindeki yerinin ve öneminin belirginleştirilmesine imkan tanıyan benzersiz irdelemeleri içerir.

USTA, İ. (2021), Sürdürülebilirlik Anlayışı Odağında Doğayla Bütünleşik Bir Hayat Felsefesi Olarak Ahşapseverlik, AUSBD, 4 (7), 67-73

Aslında, daha önce de değindiğimiz gibi, çevre duyarlılığı ile ayrılmaz bir bütünlük teşkil eden ahşapsever yaklaşımın yaşam kalitesini arttırmak üzere yenilikçi ve yaratıcı eylemleri bünyesinde barındırdığı ortadadır ve bundan ötürü, ahşapseverliğin genel geçer bir kabul olarak pekiştirilmesi için, ahşabın malzeme yönüyle ve varlık boyutuyla kendine özgü tüm mevcudiyetinin çok boyutlu bir bakış açısıyla derinlemesine incelenmesi elzemdir. Zira, gündelik hayatın olağan akışı içerisinde ortaya çıkan çeşitli ihtiyaçların karşılanmasında ve değişik gereksinimlerin giderilmesinde, tekil çözümleyici hüviyetiyle tek başına veya çoğulcu çözümlenmeye katkı yapan içselliğiyle diğer malzemelerle birlikte, doğrudan veyahut dolaylı olarak kullanılan doğal ve organik bir malzeme olan ahşap konusunda öngörülen tanıtıcı ve bilgilendirici faaliyetlerin, insanlık tarihinin başlangıcından beri var olan ahşap hakkında bireysel ve toplumsal yönden yüksek bir bilinçlilik ve derin bir farkındalık oluşturmak ve güçlü bir içgörü kazandırmak açısından çok faydalı olacağı yadsınamaz bir gerçeklik ihtiva etmektedir. Bu konuda pek çok şey söylenebilir, ama burada bizim özellikle dikkat çektiğimiz şey, önemli bir malzeme ve değerli bir varlık olarak addedilen ahşabın, insan(lar)a olabildiğince faydalı olması bağlamında, hangi özelliklere sahip olduğunun irdelenerek tüm insanlığa sayısız yararlar sağlayan içeriğinin ahşapsever yaklaşımla gün yüzüne çıkartılması gerekliliğidir. Çünkü kendine özgü hüviyetiyle sahip olduğu benzersiz nitelikleriyle, ahşap tanındıkça ve farkına varıldıkça hemen neredeyse her çeşit temanın veya konunun ya da kavramın ahşapseverlik olgusuyla nedensellik bağıyla doğrudan veya dolaylı olarak ilişkilendirilmesinin giderek kolaylaşacağı ve yaygınlaşacağı aşıkardır.

Netice itibarıyla, ahşabın geniş tecrübelerle ve bilimsel araştırma yöntemleriyle gün yüzüne çıkarılan teknik, sosyal ve kültürel yönlerinin farkında olunmadan ahşapseverlik bilincinin şekillenemeyeceği göz önüne alındığında, evrensel bir değer olan ahşabın olağanüstü bir malzeme ve hatırı sayılır bir varlık olarak olası muhtemel tüm mevcudiyetinin ahşapsever yaklaşım eşliğinde derinlemesine ve kapsamlıca incelenmesi kaçınılmazdır. Bu açıdan bakıldığında, bilgi bilimle inşa edildiğine göre, ahşapseverlik olgusunun geniş bir bilgi birikimiyle derinlemesine bir bakış açısıyla değerlendirilip yorumlanması bakımından, ahşabın geçmişten günümüze tecrübelerle fark edilen kendine özgü bütün özelliklerinin, hayata ilişkin hemen tüm konularla ilişkilendirilmesi ve olası muhtemel tüm disiplinlerle nedensellik bağıyla irtibatlandırılması için, bilimsel olarak ortaya koyulması esastır.

Şurası açıktır ki, ahşapseverlik, ahşabı odağına alan ahşapsever yaklaşımla sürekli gerçekleştirilen sınırsız sayıdaki ürün ve uygulamalarla hayata yön veren ve neredeyse tüm disiplinlerle ilişkilendirilebilecek kadar derinlikli ve kapsamlı bir olgudur. Bu çerçevede, ahşapseverliğin ahşapsever yaklaşımla çok boyutlu bir olgu olarak tanımlanması, kendine özgü özneliliğiyle bireysel ve toplumsal farkındalık yönünden ahşabın tematik bir öge olarak merkeze yerleştirilerek değerlendirilmesiyle ancak mümkün olabilir. Bu açıklamalara uygun olarak, ahşapseverlik olgusu ve diğer olası olgular arasında neden-sonuç ilişkilendirmesiyle bir bağdaştırma yapılabilmesi için bir malzeme ve bir varlık olarak ahşaba dair genel geçer saptama ve çıkarsama yapmak temel başlangıç noktasıdır ve ahşapseverliğe yönelik teorik açılımın başarıyla gerçekleştirilebilmesi için bu başlangıcın çok doğru bir şekilde yapılması gerekmektedir. Nihayetinde, olağanüstü bir malzeme ve harika bir varlık olan ahşabı odağına yerleştiren ahşapseverliğin biricik bir olgu olarak tanımlanması için, ahşapsever yaklaşım ile geniş bir bakış açısıyla bakılarak kapsamlı değerlendirmelerin yapılması mümkündür. Sonuç olarak, bu açıklamalara göre bir çıkarım yapacak olursak, hayatı yönlendiren etkisiyle ahşapseverliğin dünden bugüne bugünden yarına varlığını sürdüren bütünlüklü hüviyetiyle ve bütün insanlık için ışık tutan mevcudiyetiyle köklü bir olgu olduğu aşıkardır. Ve ahşapsever yaklaşım ile sürdürülebilirlik anlayışının birbiriyle bağlantılı olduğu gerçekliği göz önüne alındığında, doğayla temas kurulmuş bir yaşam öngörüsü ile ahşapseverlik kavramının birbirini tamamlayan bir bütün olarak ele alınması gerektiği açıktır.

Sonuç

Ahşapseverlik, doğal bir malzeme olan ahşabı odağına alan ahşapsever yaklaşım eşliğinde gerçekleştirilen faaliyetlerle insanlık tarihinin başlangıcından beri ortaya koyulan sınırsız sayıdaki eşya ve araç-gereç ile uygulama kapsamında, gelmiş geçmiş tüm toplumlar tarafından aşına olunan bir anlayış olmasına karşılık, sürdürülebilirlik zemininde doğayla bütünleşik bir hayat felsefesi olarak yaşamı anlamlandıran özneliliğiyle, halen etraflica ve derinlemesine tanımlanmayı bekleyen ayrıcalıklı bir konu ortadadır. Açıkçası, sürdürülebilirliği esas alan bütünlüklü bir bakış açısıyla

USTA, İ. (2021), Sürdürülebilirlik Anlayışı Odağında Doğayla Bütünleşik Bir Hayat Felsefesi Olarak Ahşapseverlik, AUSBD, 4 (7), 67-73

ahşapsever yaklaşım esas alındığında, anatomik yapısı ile kimyasal bileşimi ve fiziksel özellikleri ile mekanik özellikleri itibarıyla eşya/araç-gereç/uygulama tiplmesiyle envaiçeşit ürünün tasarlanıp imal edilmesine imkan tanıyan çok yönlü ve işlevsel bir malzeme olarak tanımlanan ahşabın seçkin bir kültürlerarası etkileşim aracı hüviyetiyle de insanların duygu ve düşünceleri ile tutum ve davranışlarını etkileyen evrensel bir varlık olduğu değerlendirilir. Bu bağlamda, kaynağı yenilenebilen tükenmez bir doğal malzeme olarak günlük hayatın olağan akışı içerisinde ortaya çıkan ihtiyaçların karşılanmasında ve gereksinimlerin giderilmesinde tek başına veya diğer malzemelerle birlikte doğrudan veya dolaylı olarak kullanılan ahşabın hem insanlara sayısız faydalar sağlayan evrensel bir malzeme olduğu hem de olumlu bir düşünceyle insanların aynı veya benzer tutumlar ve davranışlar ile duygular ve düşünceler içerisinde yaşamasına katkı sağlayarak herkesi kucaklayan beynelmilel bir varlık olduğu göz önünde bulundurulduğunda, ahşabı sürekli ve ayırık nicelikleriyle ve faydalara dönüştürülebilir özellikleriyle bir malzeme olarak ve bir varlık olarak odağına alan ahşapseverlik olgusunun, ahşapsever yaklaşıma atfen, kendine özgü içeriğiyle somut ve soyut bağlamlarda tanımlanıp değerlendirilmesi normaldir ve kaçınılmazdır. Buna göre, ahşapseverlik olgusunun genel hatlarıyla belirlenmesi bağlamında, anatomik yapısı ile kimyasal bileşimi ve fiziksel özellikleri ile mekanik özellikleri çerçevesinde ahşabın kendine özgü özellikleri esas alınarak, ahşapsever yaklaşım uyarınca ahşaba ilişkin bilindik saptamaların ortaya koyulması ve olası yeni önermelerin gün yüzüne çıkartılması gerekir.

Kaynakça

Usta, İ. (2014). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir nesne olarak kabul edilip özümsemesi” (Ahşap Doğaldır). *Yapı Dünyası*, Kasım/Aralık 2014 (224-225), 12-25.

Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Güzeldir). *Mesleki Bilimler Dergisi*, 4 (2), 39-54.

Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Vazgeçilmez bir Tutkudur). *Yapı Dünyası*, Mart/Nisan 2015 (228-229), 19-32.

Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabın Evrenselliği). *Selçuk-Teknik Dergisi*, Özel Sayı-1 (UMK-2015), 185-212.

Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşabın Önemi). *Orman'dan Endüstriye*, Ağustos/Eylül/Ekim 2015, 15-19.

Usta, İ. (2015). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Kültürü). *Yapı Dünyası*, Kasım/Aralık 2015 (236-237), 12-20.

Usta, İ. (2015). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Good). The 46th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (10-14 May 2015, Viña del Mar, Chile), Document No: IRG/WP 15-40694.

Usta, İ. (2015). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Beautiful and Versatile Material). The 27th International Conference Research For Furniture Industry (17-18 September 2015, Ankara, Turkey), Proceedings Book: 318-325.

Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşapsever Olmak). *Yapı Dünyası*, Mart/Nisan 2016 (240-241), 8-16.

Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Lifli ve Gözenekli Yapısıyla Ahşap Mükemmeldir). *Yapı Dünyası*, Temmuz/Ağustos 2016 (244-245), 8-16.

USTA, İ. (2021), Sürdürülebilirlik Anlayışı Odağında Doğayla Bütünleşik Bir Hayat Felsefesi Olarak Ahşapsevenlik, AUSBD, 4 (7), 67-73

Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap Geleceğın Malzemesidir). *Yapı Dünyası*, Eylül/Ekim 2016 (246-247), 8-16.

Usta, İ. (2016). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap Medeniyettir). *Yapı Dünyası*, Kasım/Aralık 2016 (248-249), 15-23.

Usta, İ. (2016). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Life). The 47th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (15-19 May 2016, Lisbon, Portugal), Document No: IRG/WP 16-40719.

Usta, İ. (2016). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood Lover Approach). The 47th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (15-19 May 2016, Lisbon, Portugal), Document No: IRG/WP 16-40720.

Usta, İ. (2016). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is Valuable). *Muğla Journal of Science and Technology*, 2 (2), 139-149.

Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap Katıksız bir Dosttur). *Yapı Dünyası*, Ocak/Şubat 2017 (250-251), 17-25.

Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap Sürdürülebilir ve Yenilenebilir Malzemedir). *Yapı Dünyası*, Mart/Nisan 2017 (252-253), 8-14.

Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap ile Yaratıcılıkta Sınır Yoktur). *Mesleki Bilimler Dergisi*, 6 (3), 588-599.

Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap hemen her şey için Tercih Edilen bir Malzemedir). *İleri Teknoloji Bilimleri Dergisi*, 6 (3), 61-72.

Usta, İ. (2017). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap Her Şeydir). *Yapı Dünyası*, Kasım/Aralık 2017 (260-261), 9-14.

Usta, İ. (2017). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is a Symbol of Civilization). The 48th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (04-08 June 2017, Ghent, Belgium), Document No: IRG/WP 17-40776.

Usta, İ. (2017). Gençlerin Ahşap Hakkındaki Algıları. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2 (2), 568-609.

Usta, İ. (2018). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşap Soyut ve Somut Etkileyicilik Performansı ile Olağanüstüdür). *Yapı Dünyası*, Ocak/Şubat/Mart/Nisan 2018 (262-263-264-265), 9-18.

Usta, İ. (2018). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (Wood is the Material of Endless Possibilities). The 49th Annual Meeting of the International Research Group on Wood Protection (29 April-03 May 2018, Johannesburg, South Africa), Document No: IRG/WP 18-40837.

Usta, İ. (2018). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümşenmesi (Ahşabı Tanımak Gerekir). *Yapı Dünyası*, Mayıs/Haziran/ Temmuz/Ağustos 2018 (266-267-268-269), 8-13.

Usta, İ. (2018). Depictions on Wood: Acceptation and Internalization of Wood, which is an intercultural interaction tool, as “A Valuable Object” (The Discovery of Wood is not Over Yet). The

USTA, İ. (2021), Sürdürülebilirlik Anlayışı Odağında Doğayla Bütünleşik Bir Hayat Felsefesi Olarak Ahşapseverlik, AUSBD, 4 (7), 67-73

International Forest Products Congress [ORENKO 2018] (26-29 September 2018, Trabzon, Turkey), Proceedings Book: 94-100.

Usta, İ. (2018). Ahşap Üzerine Betimlemeler: Kültürlerarası etkileşim aracı olan ahşabın “Değerli bir Nesne” olarak kabul edilip özümsemesi (Ahşap Organik bir Malzemedir). The 5th International Furniture Congress (01-04 November 2018, Eskişehir, Turkey), Proceedings Book: 514-524.

Usta, İ. (2018). Üçüncü Kişi Etkisi Bağlamında “Ahşap Gibisi Var mı ?” Söyleminin Değerlendirilmesi. *Bitlis Eren Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 7 (2), 898-906.

Usta, İ. (2019). Ahşap Tasvirleri: Ahşap Herkesindir. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (2), 171-178.

Usta, İ. (2019). Ahşabın İşlenmesi ve Bir Faydaya Dönüştürülmesi İçin Gerçekleştirilen Özgün Bir Faaliyet Olarak Marangozluk. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 8 (1), 41-49.

Usta, İ. (2019). “Ahşap Gibisi Var mı ?” Söylemi Bağlamında Ahşabın Evrenselliği ve Benzersizliği. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (5), 445-463.

Usta, İ. (2019). Ahşapsever Yaklaşım Temelinde Ahşapseverlik Olgusu. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (8), 179-195.

Usta, İ. (2019). Ahşapseverlik. *Mesleki Bilimler Dergisi*, 8 (2), 92-115.

Usta, İ. (2019). Wood is Present for all Humanity with its Unique Existence. *The Eurasia Proceedings of Educational and Social Sciences*, 15, 114-120.

Usta, İ. (2019). The Value and Functionality of Wood as a Sustainable and Inexhaustible Renewable Natural Material. The 29th International Conference Research For Furniture Industry (19-20 September 2019, Ankara, Turkey), Proceedings Book: 233-239.

Usta, İ. (2019). “Ahşap Üzerine Betimlemeler” Başlıklı Tematik Yazılarla Ahşabın Tanıtılması. The 1st International Conference on Educational Research (04-06 October 2019, İzmir, Turkey), Proceedings Book: 178-191.

Usta, İ. (2019). Kültürlerarası Etkileşimde Ahşabın Önemi. *Avrasya Sosyal ve Ekonomi Araştırmaları Dergisi*, 6 (12), 275-284.

Usta, İ. (2020). Woodlovrness as a Pathway to Civilization Connected with Nature. *Journal of Anatolian Environmental and Animal Sciences*, 5 (5), 802-806.

KAMU DİPLOMASİSİ ARACI OLARAK “GASTRO DİPLOMASİ”: YUNUS EMRE ENSTİTÜSÜ’NÜN GASTRO DİPLOMASİ ALANINDAKİ FAALİYETLERİ

*Burak İŞÇİMEN**

Özet

Bu çalışmada yumuşak gücü meydana getiren unsurlardan kamu diplomasisi ve onun bir uygulama alanı olan kültürel diplomasisinin alt dalı olan gastro diplomasinin Yunus Emre Enstitüsü’nün faaliyetleri açısından incelenmiştir. Son yıllarda ortaya çıkan gastro diplomasinin Türk dış politikası açısından önemi ve Yunus Emre Enstitüsü’nün faaliyetlerinin öneminin vurgulanması, bu çalışmanın amacını teşkil etmektedir. Bu bağlamda çalışmada öncelikle gastro diplomasi açıklanarak, kültürel diplomasi ve dış politikayla olan ilişkisi, Yunus Emre Enstitüsü’nün faaliyetleri üzerinden açıklanmaya çalışılmıştır.

Anahtar Kelimeler: Gastro diplomasi, Türk Dış Politikası, Türkiye’nin Kamu Diplomasisi Stratejisi, Yunus Emre Enstitüsü, Kamu Diplomasisi

“GASTRO DIPLOMACY” AS A TOOL OF PUBLIC DIPLOMACY: YUNUS EMRE INSTITUTE'S ACTIVITIES IN THE FIELD OF GASTRO DIPLOMACY

Abstract

In this study, public diplomacy and gastrodiplomacy, which is a sub-branch of cultural diplomacy, which is one of the elements that make up soft power, has been examined in terms of the activities of Yunus Emre Institute. The purpose of this study is to emphasize the importance of the Gastrodiplomacy in terms of Turkish foreign policy and the activities of Yunus Emre Enstitüsü. In this context, first of all, gastrodiplomacy was explained and its relationship with cultural diplomacy and foreign policy was tried to be explained through the activities of Yunus Emre Enstitüsü.

Key Words: Gastrodiplomacy, Turkish Foreign Diplomacy, Turkey’s Public Diplomacy Strategy, Yunus Emre Enstitüsü, Public Diplomacy

* Öğr. Gör., Trakya Üniversitesi, Arda Meslek Yüksek Okulu, e-mail: burakiscimen@trakya.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-5897-9421>

Giriş

İki binli yıllarda literatüre giren ve yeni yeni üzerinde faaliyet ve çalışmaların başladığı gastro diplomasi son dönemde devletlerin dış politikalarında kullandıkları kamu diplomasisinin bir ayağını oluşturmaktadır. Kamu diplomasisi ülkelerin, diğer ülke halkları nezdinde tanınması ve bilinirliğinin sağlanmasını amaçlayarak, diğer ülke halklarının tercih ve yaklaşımları üzerinde etki kurmayı hedeflemesi olarak tanımlanmaktadır.¹ Kamu diplomasisi kavramını mucidi olan Edmund Gullion 1965 yılında literatüre kazandırdığı bu kavramı şöyle açıklamaktadır; “*kamuoyu davranışlarının dış politika oluşumunda ve yürütmesindeki etkisidir. Geleneksel diplomasinin ötesinde uluslararası ilişkilerin farklı boyutlarını kapsar.*”² Joseph Nye ‘ın 1990’da yayınlanan *Bound to Lead* kitabı ile literatüre kazandırıp, 2004’te yayınlanan *Soft Power* kitabıyla daha da derinlemesine ele aldığı “Yumuşak Güç/Soft Power” kavramı sonrası öne çıkan kamu diplomasisi, hükümetlerin yumuşak güç kaynaklarını harekete geçirmek için, yabancı ülke halklarıyla iletişim kurmak ve onları etkilemek için kullandığı bir araç olarak tanımlanmaktadır.³

Türk akademisyenlerden ise Ergün Köksoy’a göre kamu diplomasisi, hükümetlerin yabancı kamular nezdinde yürüttükleri; ülkelerinin fikirleri, idealleri, kurumları, kültürleri ve politikaları üzerinde anlayış oluşturmaya çalıştıkları iletişim süreçlerini kapsar şeklinde tanımlanmaktadır.⁴ Yine bir başka Türk akademisyen olan Abdullah Özkan’a ise kamu diplomasisi, ülkelerin çıkarları doğrultusunda oluşturdukları, başka ülke kamuoylarını etkilemeye, sempati oluşturmaya yönelik faaliyetler olarak tanımlanmaktadır.⁵

Türk dış politikasında yumuşak güç uygulaması 1990’lı yıllarda gündeme gelmiş ve kamu diplomasisinin ilk kuruluşlarından biri olan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı Başkanlığı 1992 yılında kurulmuştur. Ancak 2010 yılında Türkiye’de kamu diplomasisi uygulamaları kurumsallaşmış ve 2010 yılında Başbakanlığa bağlı olarak kurulan Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü kurulmuştur.⁶ Dönemin T.C Başbakanlık Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü Başkanı İbrahim Kalın, “ Yeni Türk kamu diplomasisi Balkanlarda, Orta Doğu’da ve Kafkaslarda Türkiye’nin artan yumuşak gücü üzerine inşa edildiğini belirtmekte ve Türk kamu diplomasisinin görevini eski korkularının üstesinden gelen ve yeni bir kimlik inşa eden Türkiye’yi ve onun hikayesini tüm dünyaya anlatmak” olarak tarif etmektedir.”⁷ Temmuz 2018’de kurulan Cumhurbaşkanlığı İletişim Başkanlığı ile Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü’de Kamu Diplomasisi Başkanlığı başlığı altında faaliyet göstermeye başlamıştır.

Günümüzde kamu diplomasisi, kültürel diplomasi, bilimsel diplomasi, gastro diplomasi, vatandaş diplomasisi, müzik diplomasisi gibi birden çok alt dalı bulunmaktadır. Gastro diplomasi de Türkiye’nin kamu diplomasi araçları tarafından oldukça aktif bir şekilde kullanılan Türk dış politikasına entegre edilen yeni bir kavram olarak karşımıza çıkmaktadır. Özellikle Adalet ve Kalkınma Partisinin iktidarı sonrası Türkiye’nin dış politikasında öne çıkan yumuşak güç ve kamu diplomasisi Türk Dış Politikasında kültürel etkileşim faaliyetlerine Dışişlerinin bünyesinde kurulan Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı, Yunus Emre Enstitüsü, Yurt Dışı Türkler ve Akraba Topluluklar Başkanlığı gibi kurumlarla sürdürülmektedir. Daha sonraki süreçte bu kurumlar önce Başbakanlığa bağlanmış günümüzde ise Kültür ve Turizm Bakanlığı bünyesinde faaliyetlerini sürdürmektedir.

Bu çalışmada hem Türkçe hem de uluslararası literatürde gastro diplomasi çalışmalarına yönelik artan ilgiye paralel olarak Türkiye’de gastro diplomasi incelemelerine katkı sunmayı hem de

¹ Vedat Demir, *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*, Beta Yayınları, İstanbul 2012, s.14.

² Fatma Çalik Orhun, “Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi Örneği: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı’nın Macaristan’daki Faaliyetleri ve Türkiye-Macaristan İlişkilerine Katkısı”, *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Ed. Yücel Nmal, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, s.430.

³ Joseph Nye, *Yumuşak Güç*, Çev: Rayhan İnan, BB101 Yayınevi, İstanbul 2017, s.151-167.

⁴ Ergün Köksoy, “Yeni Diplomatik Temsil Biçimi Olarak Marka Diplomasisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, Yıl:2016, s.245

⁵ Abdullah Özkan, “ ‘Ülke Markası’ İnşasında Kamu Diplomasisinin Stratejik Rolü”, <https://tasam.org/tr-TR/Icerik/5366/ulke-markasi-insasinda-kamu-diplomasisinin-stratejik-rolu> Erişim Tarihi:15.1.2021

⁶ Yumuşak Güç kavramı ve Türk dış politikasında yumuşak güçle ilgili genel bir bilgi için bkz. Tuba Çavuş, “Dış Politikada Yumuşak Güç Kavramı ve Türkiye’nin Yumuşak Güç Kullanımı”, *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, Cilt:2, Sayı:’, Aralık 2012, ss.23-36.

⁷ Fırat Purtaş, “Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:7, Sayı:13, Kış 2013, s.6.

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

son dönemde Türkiye’nin dış politika çalışmalarında kamu diplomasisinde kullandığı gastro diplomasi uygulamalarını incelemeyi amaç edinmektedir. Ancak çalışmanın, daha önce yapılmış olan çalışmalardan en belirgin farkı ve katkısı iki şekilde ifade edilebilir. Birincisi, gastro diplomasiyle ilgili son dönemde akademik anlamda çalışmalara başlanmışsa da literatür oldukça zayıftır. İkinci olarak ise; oldukça yeni bir kavram olan gastro diplomasinin Türk dış politikası ve kültürel diplomasiyle ilintilendirilerek incelemeyi hedeflemektedir.

1. Lezzetli Diplomasi Yöntemi: Gastro diplomasi Nedir ?

Oldukça yeni bir kavram olan gastro diplomasi ilk kez Economist dergisinde 2002 yılında yayınlanan Tayland’ın “Global Thai” adını verdiği kamu diplomasisi kampanyasını anlatan, “Food as Ambassador” başlığıyla yazarı belirsiz bir makalede kullanılmışsa da, akademik anlamda kavramın kullanılması 2012 yılında Chapple-Sokol tarafından yayınlanan bir makale ile olmuştur. Bu tarihten sonra gastro diplomasi üzerinde çalışılan ve gittikçe artan bir literatür oluşmaya başlamıştır. Chapple-Sokol, gastro diplomasiyi, “culinary diplomacy” mutfak diplomasi olarak adlandırmakta ve kültürler arası etkileşim ve iş birliğini gerçekleştirmede enstrüman olarak yemeği ve yemek kültürünü kullanmak olarak tanımlanmaktadır.⁸ Rockower ise gastro diplomasiyi şöyle tanımlamaktadır; “*yabancı bir kültürün tadılabilen dokunulabilen, kamu diplomasisini içinde barınan kültürel diplomasi, mutfak diplomasi ve ülke markalama olarak ifade edilen şeklidir*”.⁹ Gastro diplomasiyi, müziğin kültürel diplomaside kullanılmasına benzeten Rockower, gastro diplomasinin de somut, duygusal ve gerçekliğin ötesinde bağlar kurmayı amaçladığının altını çizmektedir. Yine aynı yazarın ifadesiyle gastro diplomasi kalplerin ve zihinlerin kazanılması, akılcı bilgi yoluyla değil dolaylı duygusal bağlantılarla gerçekleşir ve kitlelerle iletişimi vurgular.

Gastro diplomasi’nin en kapsamlı ve güncel tanımını ise Soner tarafından yapılmıştır. Soner, “*gastro diplomasi, ulus markası, tanıtım ve ticaret boyutlarına ek olarak, toplumun sahip olduğu gıda ile bağlantılı kültürel donanımını diğer maddi ve manevi varlıkları ile birlikte, kamu diplomasisi ve kültürel diplomasi üst başlığına uygun ülkenin dış politikası ile uyumlu, uluslararası halkla ilişkiler araçlarını kullanarak ulusun imaj ve itibarının yönetiminde kullanmaktadır*”.¹⁰

Yemek olgusunun çevresinde birden fazla sosyal algı ve pratiğin şekillendirilmesi bu olguyu sosyal ilişkilerin tesisi, geliştirilmesi ve belirleyicisi noktasında önemli bir misyon yüklemektedir. Kamu diplomasisi tarafından önemli bir enstrüman olarak kullanılan bu olgunun ilk farkına varan Asya ülkeleri olmuşsa da Türkiye’de 2000 yılında bu yana dış kamu diplomasisi alanında listeye almıştır. Türk Ticaret Bakanlığının 2004 yılında yürürlüğe koymuş olduğu “Turquality” devlet destekli tek markalaşma hareketi olmuş, markalaşma potansiyeli olan ürün gruplarına sahip firmalar desteklenmiştir. Yine Türkiye Kültür ve Turizm Bakanlığı 2010 yılında Geleneksel Türk Mutfağı Kampanyası başlatmış, ve Türk hükümeti UNESCO nezdinde Türk mutfağına ait ürünlerin tescili sağlanmış ve böylelikle geleneksel Türk mutfak kültürünün tanıtımı, korunması ve yaygınlaştırılması konusunda önemli bir adım atılmıştır.¹¹

2. Türk Dış Politikasında Yumuşak Güç ve Yunus Emre Enstitüsü

2000li yıllarla birlikte bir yandan iki kutuplu dünya düzeninin son bulması diğer yandan küreselleşme ve iç politikada yaşanan değişim ile Türkiye’nin dış politikasında pro-aktif ve çok yönlü bir dış politika izlemesiyle sonuçlanmıştır.¹² Bu yeni sistemde diplomasinin içeriği kadar uygulayıcıları ve yöntemleri de değişmeye başlamıştır.¹³ Küreselleşmeyle birlikte küçülen dünyada

⁸ Sam Chapple-Sokol, “Culinary Diplomacy: Breaking Bread to Win Hearts and Minds”, *The Hauge Journal Of Diplomacy*, Vol:8, Issue:2, ss.161-183.

⁹ Paul S. Rockower, Paul S, “Recipes for Gastrodiplomacy”, *Place Branding and Diplomacy*, Vol:8, Nu:3, s.235.

¹⁰ Fikret Soner, *Uluslararası Halkla İlişkiler Çerçevesinde Oluşturulan Gastrodiplomasi Modeli: Türkiye İncelemesi ve Öneriler*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020, s.71.

¹¹ Mustafa Aksoy İbrahim Çekiç, “Gastronominin Yumuşak Güç Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, 19. Ulusal Turizm Kongresi, Sağlık Turizmi 17-21 Ekim 2018 Bildiri Kitabı, s.724.

¹² Firat Pürtaş, “Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:7, Sayı:13, Kış 2013, s.2.

¹³ Fuat Keyman, “Türk Dış Politikasında “Eksen” Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Proaktivizm”, *SETA Analiz*, <https://www.setav.org/turk-dis-politikasinda-eksen-tartismalari-kuresel-kargasa-caginda-realist-proaktivizm/> Erişim Tarihi: 02.01.2021

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

değişen kavramlardan biri de dış politika olmuştur. Ülkeler barış zamanlarında, dış politikaları doğrultusunda belirlemiş oldukları mesajları, yabancı ülke halkına doğru bir şekilde aktarabilmesi için stratejik bir iletişim faaliyeti olan kamu diplomasisi ayrıca birden fazla alt uygulamaları bulunmaktadır. Yabancı ülke halklarının, kendi ülke çıkarlarına hizmet edecek şekilde, sempati kazanmak için yürüttükleri iletişim araçlarının uygulayıcılarından biri de kültürel diplomasidır.¹⁴ Devletler kendi vatandaşları-kurumları ile diğer ülke vatandaşları-kurumları arasındaki etkileşimi arttırmak ve pekiştirmek için kültürel diplomasiyi kullanmaktadırlar.¹⁵

Devletlerin yumuşak güç yaratmasında etkili araçlardan birisi olan kamu diplomasisi için dünya kamuoyunu etkilemek büyük önem arz etmektedir. Türkiye son zamanlarda önemli yumuşak güç uygulayıcısı kurumları açmaktadır ve bu kurumlardan biri de 2009 yılında faaliyetlerine başlayan, Türkiye’nin ilk kültür enstitüsü olan Yunus Emre Enstitüsü (YEE)’dür. Türk dış politikasının önemli bir kamu diplomasisi araçlarından biri olan YEE, Türkiye’nin tarihini, sanatını, dilini ve kültürünü dünya kamuoyuna tanıtmak ve ülkeler arası kültürel etkileşimleri kuvvetlendirerek işbirliği ve dostluk olanağını arttırmak amacıyla 2007 yılında kurulan Yunus Emre Vakfı’nın bünyesinde 2009 yılında kurulmuştur. YEE’nin Türkiye dışında 58 kültür merkezi bulunmaktadır. Enstitü merkezleri Avrupa, Balkanlar ve Afrika kıtasında yoğunlaşmıştır.

Enstitünün amacı resmi internet adresinde “Türkiye’yi, Türk dilini, tarihini, kültürünü ve sanatını tanıtmak; bununla ilgili bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak; Türk dili, kültürü ve sanatı alanlarında eğitim almak isteyenlere yurt dışında hizmet vermek; Türkiye’nin diğer ülkeler ile kültürel alışverişini artırıp dostluğunu geliştirmek amacıyla kurulmuş bir kamu vakfıdır.” şeklinde tanımlanmaktadır.¹⁶

2007 yılında Resmi Gazete’de yayımlanan kanunla kuruluş amacı detaylı bir biçimde anlatılmıştır. Bu kanuna göre Enstitünün kuruluş amaçları şu şekildedir:¹⁷

a) Türkiye’yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmak, Türkiye’nin diğer ülkeler ile dostluğunu geliştirmek, kültürel alışverişini arttırmak için yurt dışında kültür merkezleri kurulmasını ve işletilmesini sağlamak.

b) Türkiye, kültürel mirası, Türk dili, kültürü ve sanatı konularında yurt dışında ücretli veya ücretsiz eğitim vermek veya verdirmek, bu alanlarda sertifika vermek, verilmesini sağlamak.

c) Türkiye, kültürel miras, Türk dili, kültürü ve sanatına ilişkin yurt içi ve yurt dışındaki bilgi ve belgeleri dünyanın istifadesine sunmak için araştırmalar, etkinlikler yapmak veya yaptırmak, yurt içinde ve yurt dışındaki üniversite ve sivil toplum örgütleri, ilgili diğer gerçek ve tüzel kişiler ile ortak projeler yürütmek ve yazılı ve görsel medyada süreli veya süresiz yayınlar yapmak veya yaptırmak.

ç) Yurt dışında benzer kuruluşlar ve uluslararası kuruluşlarla iş birliği yapmak.

d) Yurt içi ve yurt dışında bu Kanunun amacını gerçekleştirmek için araştırma-geliştirme ile ilgili kurum ve kuruluşlarla ve bilgi bankalarıyla iş birliği yapmak, toplanan bilgileri dünyanın istifadesine sunmak, tanıtma büroları, enstitü ve dokümantasyon merkezleri kurmak.

e) Türkiye’yi, kültürel mirasını, Türk dilini, kültürünü ve sanatını tanıtmaya ilişkin etkinlikler hakkında yurt içinde kişi ve kuruluşların bilgilendirilmesi, katılımın sağlanması ve yönlendirilmesi için gerekli çalışmaları yapmak.

f) Bu Kanunun amaçlarını gerçekleştirmek için; Vakfa ve kuruluşlarına sivil toplum örgütlerinin ve üniversitelerin katılımını sağlamak, kültür, sanat, eğitim alanlarında kurulmuş vakıflarla veya derneklerle iş birliği yapmak, bu alandaki akademik çalışmalara aynî veya malî destek sağlamak.

g) Türk dilinin, kültürünün ve sanatının tanıtımına ilişkin yarışmalar düzenlemek ve ödüller vermek.

ğ) Kültür merkezlerinin kurulmadığı yerlerde bu Kanunun amaçlarının gerçekleşmesi için yurt dışında faaliyet gösteren diğer kamu kurum ve kuruluşları ile birlikte çalışmalar yürütmek

Kuruluş kanununda açıkça belirtildiği gibi Enstitü, Türk dilini ve kültürünü sanatını tanıtmak amacıyla kurulmuştur. Enstitünün temel işlevlerinden biri Türk dilini ve kültürünü tüm dünyada tanıtmaktır. Genel olarak Türkiye’nin kültürel ve dil tanıtımına yönelik konserler, resim sergileri,

¹⁴ Muharrem Ekşi, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018, s. 190.

¹⁵ Gaye Aslı Sancar, *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul 2014, s.8-9.

¹⁶ Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> Erşim Tarihi: 20.01.2020

¹⁷ Resmi Gazete, “Yunus Emre Vakfı Kanunu”, Tarih: 18.05.2007, Sayı:26526

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

tiyatro etkinlikleri, müzik buluşmaları kapsamında faaliyetlerde bulunmaktadır. Enstitü çalışma alanı olan Türk kültürünü, sanatını ve dilini uluslararası alanda tanıtmak için Türkoloji projesi çerçevesinde üniversitelerle iş birliği içerisinde.

T.C. Dışişleri Bakanlığı ile Yunus Emre Enstitüsü’nün “Yurtdışı Faaliyetleri Konusunda Çerçeve Antlaşması” olarak geçen protokol metninin birinci maddesinin birinci fıkrasında “T.C. Dışişleri Bakanlığı anayasal haklarına dayanarak dış ülkelerdeki kültür politikalarının uygulanmasında Yunus Emre Vakfını (2. fıkra) kültürel etkinlikler düzenlemek ya da kültürel etkinliklere destek olmak konularında desteklemeyi taahhüt etmektedir” ibareleri, Türkiye’nin kültür diplomasisi faaliyetleri konusunda bir kültür enstitüsü olan Yunus Emre Enstitüsü’nü yetkilendirdiği ve desteklediği anlaşılmaktadır.¹⁸

2023 vizyonu olarak “Dünya Türkiye’yi daha yakından tanıyor” sloganıyla hareket eden YEE, Türkiye’nin kültürel diplomasi sahasındaki çalışmalarının en güçlü paydaşlarından biri olmakta ve Türkiye’nin uluslararası yüzü olarak çalışmalarında gastro diplomasiyi en yaygın kullanan kültür merkezi olmaya devam etmektedir. Kültürün ve kültürel unsurlar kamu diplomasisinde en başta gelen kaynaklar olarak görülmektedir. Halkların kültürel imajının yansıtılması ve aktarılması kadar hedef ülke deki olumsuz imajın değiştirilmesi, olumlu imajın ise pekiştirilmesi açısından kullanılmaktadır.¹⁹

3. Türk Dış Politikasında Gastro Diplomasi Uygulamaları: Yunus Emre Enstitüsü Örneği

Türkiye’nin başat kültürel diplomasi kurumu olan Yunus Emre Enstitüsü görüldüğü gibi kültürel ve akademik çalışmalarla Türk kültürünü tanıtmaya misyonu üstlenerek, Türkiye’nin kültürel diplomasisini yurt dışında göstermiş olduğu faaliyetler ile temsil etmektedir. Enstitü, Türkçe öğrenimi ve Türkoloji çalışmalarına verdikleri destekler ile çeşitli kültür programlarıyla kültürel diplomasi için önemli bir örneği olan kurumdur. Son dönemde enstitü faaliyetleri içerisinde gastro diplomasiyi de almıştır. 2019 yılında düzenledikleri Kültürel Diplomasi Uygulamalı Eğitim Programı’nda gastro diplomasiye yer veren enstitü, “Türk mutfağı, kültürel diplomasi için en güçlü araçlardan biridir.” ifadesiyle gastro diplomasiye verdiği önemi işaret etmektedir.²⁰ Enstitü bünyesindeki eğitim faaliyetlerinin yanı sıra gastro diplomasiyle ilgili olarak çeşitli ülkelerde Türk mutfağının tanıtımı, Türk Mutfağı ile ilgili konferanslar, paneller, söyleşiler ve enstitü çatısı altında öğrenim süren öğrencilere ülkelerinde bulunan Türk restoranlarıyla birlikte Türk yemeklerinden oluşan başarı yemekleri, Türk yemekleri kursları ve bu organizasyonları tertiplerken Türk mutfak tarihi araştırmacıları ve Türkiye’nin ünlü şefleriyle işbirliği yapması gastro diplomasi alanında Türkiye’nin en iyi dış politika araçlarından biri olarak karşımıza çıkmasını sağlamaktadır.

Gastro diplomasi alanında YEE’nin faaliyetlerini inceleyecek olursak, Enstitü Türk kültürü içerisinde Türk mutfağını ve yemeklerini tanıtmayı öncelikle Türkçe öğretimi içerisinde hazırladığı Türk yemek tarifleri kitapları ve kurslarıyla başlattığını görmekteyiz. Türkçe öğretimi ile açılan kurslarda ders materyallerini de kendisi sağlayan enstitünün “Damak Tadı Kitabı” adı altında hazırlanan kitabı ilk adımı oluşturmaktadır. Kitap, hem ders içinde kullanılacak bir ders araç gereci olarak hem de yurtdışındaki kültür merkezlerinde kurulan Türk mutfaklarında kültürel etkinlik aracı olarak kullanılması için tasarlanmıştır.²¹ Ayrıca enstitü bünyesinde Türkiye’de açılan yaz okullarında yemek kursları da bulunmaktadır. Bu kursların bünyesinde dil pratiğinin sağlanması noktasında Türk yemek kitaplarının kullanılması ve öğrencilerle yemek pratiğinin yapılması, Türk mutfak kültürünün tanıtımının yapılmasında olduğu kadar lezzetlerin tadımıyla pekiştirilmesi hafızalarda daha kalıcı bir iz bırakılmasını sağlamaktadır.

Enstitünün gastro diplomasi alanında ikinci adımı ise, merkezlerin bulunduğu ülkelerde düzenlediği konferanslar, workshoplar ve kültür günleri oluşturmaktadır. 15 Şubat 2014’te “Geleneksel Türk Ev Yemekleri Kursları” Budapeşte/Macaristan; 15 Nisan-15 Mayıs 2014’te “Geleneksel Türk Yemekleri Atölyesi Yarışması” Varşova/Polonya; Şubat 2016’da “1. Geleneksel Türk Günü

¹⁸ Harun Durusoy, *AK Parti Dönemindeki Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Rolü: TİKA, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul 2018, s.39.

¹⁹ Demir, a.g.e, s.60.

²⁰ Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “ Türk mutfağı, kültürel diplomasi için en güçlü araçlardan biridir”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-mutfagi-kulturel-diplomasinin-en-guclu-araclarindan-biridir> Erişim Tarihi: 20.01.2021.

²¹ Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Yardımcı Materyaller”, <https://www.yee.org.tr/tr/birim/yardimci-materyaller> Erişim Tarihi: 20.01.2021.

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

Türkiye’nin yemek, kahve, lokum, tatlı kültürü” Beyrut/Lübnan düzenlenen etkinlikler Türk mutfak kültürü ve yemeklerinin tanıtım faaliyetlerinin ikinci ayağını oluşturmaktadır. Enstitünün son dönemde düzenlediği atölye çalışmalarında ise “mutfak diplomasisi” terimini vurguladığını görmekteyiz. 2020’nin son atölye çalışması Polonya’nın başkenti Varşova’da “ Tarihi Türk Yemekleri Atölyesi” başlığı altında düzenlemiştir. 17-18 Şubat’ta iki gün süren etkinliğe kursiyerlerin yanı sıra bürokratların, akademisyenlerin ve basın yayın temsilcilerinin davet edilmesi ve enstitünün çalışmaları duyururken kullandığı “mutfak diplomasisi” terimi, gastro diplomasinin Entitüsü içinde gittikçe bilinçli bir tercihe dönüştüğüne işaret etmektedir.²²

Düzenlenen atölye çalışmalarına düzenlenen ülkenin mutfak profesyonellerinin yanı sıra, sektör temsilcileri ve basın yayın kuruluşlarının temsilcilerinin de davet edilmesi, çalışmalarının tanıtımını çok geniş bir yelpazede gerçekleştirmektedir. Örnek olarak Hırvatistan’ın başkenti Zagreb’te düzenlenen etkinlik sonrası Hırvatistan’ın en yüksek tirajlı gazetesinde Türk yemekleri dizisinin düzenlenmesi bunun güzel örneklerindedir.²³

Türkiye’deki ünlü şef ve Türk mutfağı tarihi araştırmacıları da sık sık enstitünün düzenlemiş olduğu bu etkinliklerde yer alarak gerek Türk mutfağının tanıtımı gerek yemek etkinlikleri gerekse de Türk mutfağı ile ilgili konferansların düzenlenmektedir. 2015 yılında “Osmanlı Mutfağı Yemek Tanıtımı” başlığıyla düzenlenen etkinlikte Türkiye’den giden şef Vasfi Pakman Kosova’nın başkenti Priştine’de önce bir konferans düzenleyerek Osmanlı mutfağı hakkında bilgi vermiş ardından da katılımcılara ekibiyle birlikte hazırladıkları yemekleri tanıtmıştır. Türk yemek kültürü ve tarihinin bir bütünlük içinde alınması ve etkinlik sonrası yapılan yemeklerin ikramı katılımcıların zihninde kalıcılığı arttırmaktadır.

YEE ile çalışan şeflerden öne çıkan isim olarak ise Ömür Akkor’u gösterebiliriz. Ödüllü yemek kitabı yazarı olan Akkor ayrıca Türk mutfak tarihi araştırmacıdır. Akkor geleneksel Türk mutfağını ve yemeklerini asıllarına uygun bir şekilde yapması, kendi deyimiyle “yemeklerde tarihin kokmasını” geleneksel Türk mutfağının tanıtılması ve Türk mutfak kültürünün kimliğinin tanıtılması açısından son derece etkili bir yöntem olmaktadır.

2019 yılının Türkiye Cumhuriyeti Kültür Bakanlığında “Göbeklitepe Yılı” ilan edilmesiyle YEE’de 2019’da Anadolu buğdayını ana merkeze oturttuğu bir dizi etkinlik düzenlemiştir. Bir yandan Göbeklitepe’yle Türkiye’nin tanıtımı ve turizm faaliyetlerini desteklemiş diğer yandan da Türk mutfağında önemli bir meta olan buğday ekseninde gastro diplomasiyi kullanmıştır. Buğday eksenli gastro diplomasi çalışmaları 2019 yılında YEE tarafından, dünyanın farklı noktalarında Göbeklitepe konferansları ve sergileri; Türk mutfak tarihi araştırmacısı ve şef Ömür Akkor ile “Buğdayın 12 Bin Yıllık Yolculuğu” ana temalı Türk mutfağı tanıtım etkinlikleri düzenlenmiştir. “Bir Tutam Anadolu” projesi ve Göbeklitepe yılı vesilesiyle düzenlenen etkinliklerde örnek verecek olursak;

- Ocak 2019’da Macaristan’da Anadolu Mutfak Kültürü tanıtımı yapılmıştır. Program çerçevesinde Ömür Akkor tarafından önce “Buğdayın 12 Bin Yıllık Yolculuğu” isimli konferans düzenlenmiş, ardından Macaristan’daki gastronomi bölümü öğrencilerinin de katıldığı Türk mutfağının seçkin tatlarını içeren bir workshop ve tadım gerçekleştirilmiştir.
- Ekim 2019’da Lübnan’da Beyrut ve Trablus olmak üzere iki ayrı şehirde yine Ömür Akkor tarafından sunulan “ Buğdayın ve Bereketin İzinde” başlığı altında konferans düzenlenmiş ardından da Türk mutfak etkinlikleri kapsamında Türk mutfağına özgü lezzetlerin tanıtımı Ömür Akkor ve ekibi tarafından gerçekleştirilmiştir. Etkinlikte şefler tarafından Türk mutfağından sunulan lezzetler katılımcılar ile birlikte yapılmış ve ardından da tadım gerçekleştirilmiştir.
- Kasım 2019’da Malezya’da “Dünyanın En Eski Mutfağı: Anadolu’dan Yemek Hikayeleri” başlıklı konferans ve ardından yine Türk mutfağından reçeteler sunularak tadımlar yapılmıştır. Diğer etkinliklerde olduğu gibi Malezya’da düzenlenen etkinliği de ülkenin gastronomi öğrencileri yer aldığı gibi Malezya Kraliçesi Azizah Aminah

²² Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Anadolu Lezzetleri Varşova’da”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/anadolu-lezzetleri-varsovada> Erişim Tarihi: 20.01.2021.

²³ “Zagreb’te Türk Mutfağı Rüzgarı Esti”, <http://edergi.gastronomiturkey.com/124/files/assets/basic-html/page221.html> Erişim Tarihi:22.01.2021.

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

Maimunah Iskandariah’ında katılması Malezya’da enstitünün faaliyetlerinin daha dikkat çekmesini sağlamıştır.

- Kasım 2020 İngiltere’de “ Bir Tutam Anadolu Projesi” kapsamında Ömür Akkor ve Şef Musa Dağdeviren tadım menüsü ve söyleşilerle Türk mutfağının tanıtımı yapılmıştır.

YEE, temsilciliğinin bulunduğu ülkelerde ayrıca “Türkiye Haftası”, “Türk Kültürü Haftası” gibi başlıklarla da etkinlikler düzenlemektedir. Düzenlenen bu etkinliklerde YEE tarafından gastro diplomasiye de özel bir önem verildiği görülmektedir. 2019 yılında düzenlenen “ Türkiye Haftası” etkinliklerinde Türk mutfağı ile ilgili de mutlaka bir etkinlik yer aldığı gibi Türk yemeklerinin tadımı da gerçekleştirilmiştir.²⁴

2020 yılının Türkiye Cumhuriyeti Kültür ve Turizm Bakanlığı tarafından “ Türk Mutfağı Yılı” ilan edilmesi²⁵ Türkiye’nin gastro diplomasi alanında yoğunlaşacağını işaret ederken diğer yandan da YEE’inde 2020 yılı çalışmalarının ana teması olarak mutfağı seçmeye yöneltmiştir. Ocak 2020 ayında “ Türk Mutfağı Yılı” ilk etkinliğini İngiltere’nin başkenti Londra’da gerçekleştiren YEE, “ Afiyet Olsun” temasıyla düzenlediği etkinliği şef ve yemek antropoloğu Musa Dağdeviren’le bir hafta süren etkinlikte Türk mutfağının teorik ve pratik her alanı ve tarihsel geçmişini konu edinmiştir.²⁶ 2020 yılında tüm dünyayı etkisi altında alan covid-19 pandemi süreci ne yazık ki Türkiye’nin ve YEE’nin bu gastro diplomasi alanında başlatmış olduğu atacağı olumsuz etkilemiş ve faaliyetler iptal edilmiştir.

Sonuç

Küreselleşme ile birlikte bilgi, iletişim ve ulaşım teknolojilerinde yaşanan değişimler, mesafelerin ve ulusal sınırların politika, ekonomi, eğitim, sağlık, güvenlik gibi pek çok alanda geleneksel anlam ve öneminin yitirilmesine yol açmıştır. Devletler dış politika yapımlarında sert güç unsurlarının yanına yumuşak güç unsurlarını da eklemiştir. Ülkelerin yumuşak güç gibi uzun vadeli yatırımlara yapmaya yönelmesi, küresel ölçekteki güçlerini pekiştirmek istemeleriyle açıklamakla mümkündür. Devletler, uluslararası politikalarda parlamentonun verdiği kararlara karşı çıkabilen kamuoyu etkisini daha fazla göz önünde bulundurmalarını ve kamuoyu gücünü kullanarak hareket etmeleriyle sonuçlanmıştır. 21. yy’da kamu diplomasisi uluslararası halkla ilişkiler faaliyetlerinin stratejik iletişim yönetimi yaparken kullanan aracı olarak kabul edilmektedir. Kamu diplomasisinin kültürel diplomasi at başlığıyla tanımlanan ülkelerin kendi hikayelerini dünyaya kültürel hazinesiyle anlatmasında kullandıkları araçlardan biri de kültür merkezleri olmuştur.

Türkiye’nin uluslararası alanda dünya kamuoyunu etkilemek ve onların nezdinde prestijini arttırmak amacıyla kurulan, başat kültürel diplomasi kurumu olan YEE’de kültürel diplomasi araçlarından en öne çıkan kurumudur. YEE üstlendiği projelerle ve gerçekleştirdiği etkinliklerle Türkiye’nin imajını olumlu açıdan kuvvetlendirmeyi ve Türkiye’ye yönelik önyargıların kırılmasını sağlamaya çalışmaktadır. YEE böylelikle sadece ülkeler arasındaki işbirliğini geliştirmekle kalmamakta aynı zamanda ülke halklarının Türkiye’ye yönelik sempatisinin de kazanılmasını sağlamaktadır.

YEE, Türk kültürünün evrensel kültür içerisindeki konumunu güçlendirmeye ve evrensel kültür içerisindeki etkinliğini arttırmaya Türk dış politikasına paralel bir şekilde tanıtmaya ve yaygınlaştırmaya yönelik çalışmalarında kullandığı araçlardan biri de gastro diplomasi olmuştur.

²⁴Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “ Türkiye Haftası Etkinlikleri Gürcistan’da Başladı”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turkiye-haftasi-etkinlikleri-gurcistanda-basladi> Erişim Tarihi: 22.01.2012; Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Emine Erdoğan Kalemegdan’da Türkiye Haftasının Açılışını Yaptı”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/emine-erdogan-kalemevdanda-turkiye-haftasinin-acilisini-yapti> Erişim Tarihi: 22.01.2012; Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Türkiye Haftası Zagreb’te” <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turkiye-haftasi-zagrebde> Erişim Tarihi: 22.01.2012; Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Bükreş’te Türkiye Haftası”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/bukreste-turkiye-haftasi> Erişim Tarihi: 22.01.2012.

²⁵ “Gastromik Atak Başlıyor”, *Milliyet*, 21.12.2019, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/gastromik-atak-basliyor6105701#:~:text=K%C3%BCI%20ve%20Turizm%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%2C%202020.T%C3%BCrk%20Mutfa%C4%9F%C4%B1%20Y%C4%B1%20ilan%20edilecek> Erişim Tarihi: 22.01.2021ç

²⁶ Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Türk Mutfağı Yılında İlk Durak Londra” <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-mutfagi-yilinda-ilk-durak-londra> Erişim Tarihi:22.01.2021.

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

Gastro diplomasi kapsamında, birçok kültür merkezinde Türk Kültür Günleri düzenlenmekte ve hem Türk kültürünü tanıtmakta hem de Türk mutfağının tüm dünyada bilinirliğinin artmasına yönelik bir takım faaliyetler içerisinde bulunmaktadır. Kültürel diplomasi alanının önemli uygulayıcılarından olan kurum, yurtdışında düzenlemiş olduğu çeşitli etkinlik, organizasyon ve atölye çalışmalarıyla birlikte gastro diplomasi alanında akademik destek olarak Türkiye’nin kültürel mirasını dünyaya tanıtmaktadır. Ayrıca YEE merkezlerinin bulunduğu ülkelerde halklar nezdinde de Türkiye’nin ve Türk kültürünün bilinirliği de artmaktadır. YEE’nin faaliyetlerinde Türk şeflerle ve geleneksel Türk mutfağının özel sektördeki önemli temsilcileriyle işbirliği yapması gastro diplomasi alanının uygulanması noktasında daha etkili olacağı kanaatindeyiz. Ayrıca yine YEE’nin gastro diplomasi alanında Türk mutfağı, Türk yemekleri, Türk mutfak tarihi gibi konularındaki çalışmalarını başta İngilizce olmak üzere faaliyet gösterdiği ülkelerin diline çevirmesi de yine etkili olacağını düşünmekteyiz.

Kaynakça

AKSOY, Mustafa İbrahim Çekiç, “Gastronominin Yumuşak Güç Olarak Kullanımı Üzerine Bir İnceleme”, 19. Ulusal Turizm Kongresi, Sağlık Turizmi 17-21 Ekim 2018 Bildiri Kitabı, ss.715-729.

ALAN, Gülseli Aygül Ernek, “Diplomaside Özel Bir Alan: Gastrodiplomasi”, *Kamu Diplomasisinde Yeni Yaklaşımlar ve Örnekler*, Editör: Gaye Aslı Sancar, Beta Yayıncılık, İstanbul 2016, ss.109-127.

CHAPPLE-SOKUL Sam, “Culinary Diplomacy: Breaking Bread to Win Hearts and Minds”, *The Hauge Journal Of Diplomacy*, Vol:8, Issue:2, ss.161-183.

DEMİR, Vedat., *Kamu Diplomasisi ve Yumuşak Güç*, Beta Yayınları, İstanbul 2012,

DURUSOY, Harun, *AK Parti Dönemindeki Türk Dış Politikasında Kamu Diplomasisinin Rolü: TİKA, Kamu Diplomasisi Koordinatörlüğü ve Yunus Emre Enstitüsü Örneği*, Bahçeşehir Üniversitesi, İstanbul 2018.

EKŞİ, Muharrem, *Kamu Diplomasisi ve Ak Parti Dönemi Türk Dış Politikası*, Ankara, Siyasal Kitabevi, 2018.

KAVOĞLU, Samet, *Türk Kamu Diplomasisi: Halkla İlişkiler Eksenli Model Arayışları*, Hiperlink Yayınları, İstanbul 2018.

KEYMAN, Fuat, “Türk Dış Politikasında “Eksen” Tartışmaları: Küresel Kargaşa Çağında Proaktivizm”, *SETA Analiz*, <https://www.setav.org/turk-dis-politikasinda-eksen-tartismalari-kuresel-kargasa-caginda-realist-proaktivizm/> Erişim Tarihi: 02.01.2021

KÖKSOY, Ergün, “Yeni Diplomatik Temsil Biçimi Olarak Marka Diplomasisi: Türkiye Üzerine Bir Değerlendirme”, *Selçuk İletişim Dergisi*, Cilt:9, Sayı:2, Yıl:2016, ss.242-261.

NYE, Joseph, *Yumuşak Güç*, Çev: Rayhan İnan, BB101 Yayınevi, İstanbul 2017

ÖZKAN, Abdullah, “ ‘Ülke Markası’ İnşasında Kamu Diplomasisinin Stratejik Rolü”, <https://tasam.org/trTR/Icerik/5366/ulke-markasi-insasinda-kamu-diplomasisinin-stratejik-rolu> Erişim Tarihi:15.1.2021

ORHUN ÇALIK, Fatma, “Kamu Diplomasisi Aracı Olarak Kültürel Diplomasi Örneği: Türk İşbirliği ve Koordinasyon Ajansı’nın Macaristan’daki Faaliyetleri ve Türkiye-Macaristan İlişkilerine Katkısı”, *Türk-Macar İlişkilerinin İzinde 20 Yıl Prof. Dr. Melek Çolak Armağanı*, Ed. Yücel Nmal, Kitabevi Yayınları, İstanbul 2020, ss.429-451.

ÖZSEKER, Demet Bağır, “Gastronomi Kavramı: Tanımı ve Gelişimi”, *Gastronomi ve Turizm (Kavramlar- Uygulamalar- Uluslararası Mutfaklar ve Reçeteler)*, Ed. Hülysa Kurgun, Demet Bağır Özşeker, Detay Yayıncılık, Ankara 2016, ss.3-24.

PURTAŞ, Fırat, “Türk Dış Politikasının Yükselen Değeri: Kültürel Diplomasi”, *Gazi Akademik Bakış*, Cilt:7, Sayı:13, Kış 2013, ss.1-14.

Resmi Gazete, “Yunus Emre Vakfı Kanunu”, Tarih: 18.05.2007, Sayı:26526

ROCKOWER, Paul S, “Recipes for Gastrodiplomacy”, *Place Branding and Diplomacy*, Vol:8, Nu:3, ss.235-246.

SANCAR, Gaye Aslı, *Kamu Diplomasisi ve Uluslararası Halkla İlişkiler*, Beta Yayınları, İstanbul 2014.

İŞÇİMEN, B. (2021), Kamu Diplomasisi Aracı Olarak “Gastro Diplomasi”: Yunus Emre Enstitüsü’nün Gastro Diplomasi Alanındaki Faaliyetleri, AUSBD, 4 (7), 75-83

SONER, Fikret, *Uluslararası Halkla İlişkiler Çerçevesinde Oluşturulan Gastrodiplomasi Modeli: Türkiye İncelemesi ve Öneriler*, Maltepe Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Basılmamış Doktora Tezi, İstanbul, 2020.

TÜRKER, Nuray, “ Gastrodiplomasi Türk Mutfağının Tanıtımında Bir Araç Olabilir Mi?”, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, Cilt:2, Sayı:Ek.1, Bahar 2018, ss.14-29

ÜNALMIŞ, Ahmet Nazif, “ Yumuşak Gücün Tesis Edilmesinde Kültürel Diplomasinin Önemi ve Bir Uygulayıcı Olarak Yunus Emre Enstitüsü”, *BİLİG*, Sayı:91, Yıl:2019, ss.137-159.

Elektronik Kaynaklar

“Gastromik Atak Başlıyor”, *Milliyet*, 21.12.2019, <https://www.milliyet.com.tr/ekonomi/gastromik-atak-basliyor6105701#:~:text=K%C3%BCI%3%BCr%20ve%20Turizm%20Bakanl%C4%B1%C4%9F%C4%B1%2C%202020,T%C3%BCrk%20Mutf%C4%9F%C4%B1%20Y%C4%B1%C4%B1%20ilan%20edilecek>. Erişim Tarihi: 22.01.2021

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, <https://www.yee.org.tr/tr/kurumsal/yunus-emre-enstitusu> Erişim Tarihi: 20.01.2020

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “ Türk mutfağı, kültürel diplomasinin en güçlü araçlarından biridir”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-mutfagi-kulturel-diplomasinin-en-guclu-araclarindan-biridir> Erişim Tarihi: 20.01.2021.

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Yardımcı Materyaller”, <https://www.yee.org.tr/tr/birim/yardimci-materyaller> Erişim Tarihi: 20.01.2021.

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “ Anadolu Lezzetleri Varşova’da”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/anadolu-lezzetleri-varsovada> Erişim Tarihi: 20.01.2021.

“Zagreb’te Türk Mutfağı Rüzgarı Esti”, <http://edergi.gastronomiturkey.com/124/files/assets/basic-html/page221.html> Erişim Tarihi:22.01.2021.

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “ Türkiye Haftası Etkinlikleri Gürcistan’da Başladı”,<https://www.yee.org.tr/tr/haber/turkiye-haftasi-etkinlikleri-gurcistanda-basladi> Erişim Tarihi: 22.01.2012

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Emine Erdoğan Kalemegdan’da Türkiye Haftasının Açılışını Yaptı”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/emine-erdogan-kalemegdanda-turkiye-haftasinin-acilisini-yapti> Erişim Tarihi: 22.01.2012

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Türkiye Haftası Zagreb’te”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turkiye-haftasi-zagrebde> Erişim Tarihi: 22.01.2012

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Bükreş’te Türkiye Haftası”, <https://www.yee.org.tr/tr/haber/bukreste-turkiye-haftasi> Erişim Tarihi: 22.01.2012.

Yunus Emre Enstitüsü Resmi İnternet Adresi, “Türk Mutfağı Yılında İlk Durak Londra” <https://www.yee.org.tr/tr/haber/turk-mutfagi-yilinda-ilk-durak-londra> Erişim Tarihi:22.01.2021.

REİNER SCHÜRMANN'IN MEİSTER ECKHART'TA 'SALIVERME KRİTİĞİ'*

*Seyhan MIZRAK***

Özet

Meister Eckhart'ın (ö. 1327/1328) kopma tecrübeleri (*Detachment*), salıverme ve inziva kavramlarının birbiri yerine kullanılmasında gözlemlenir. Böylece gerçekten istisnasız iyi insan olmanın yani ihlasın yolu, kişiye açılır. Esasen kopma tecrübeleri mistik geleneğin kadim enstrümanlarıdır. Onların hatırlanması ve sonuna kadar yaşanması, ölümü göze alan bir kararlılık gerektirir. Bu yüzden hayatın politik düzlemini de derinden etkilemiştir. Reiner Schürmann (1941-1993), Meister Eckhart üzerine araştırma yapacaklar için sahanın en önemli uzmanlarından birisidir. Schürmann, salıverme tekniğinin Eckhart'ta dört aşamasının olduğunu bizlere haber vermektedir: Bir şeyi, her şeyi, kendini ve Tanrı'yı salıvermek. Bu aşamaları hayatında yaşayanlar, ruhun yaratılmamış özünden nasiplenenerlerdir.

Anahtar kavramlar: Salıverme, İnziva, Ruh, Yaratılmamış Öz, Yaratılmış Öz.

REINER SCHÜRMANN AT MEISTER ECCHART 'RELEASE CRITICAL'

Abstract

The detachment experiences of Meister Eckhart are manifested in the interchangeable use of the terms *Gelassenheit* (Releasement) and *Abgeschiedenheit*. Thus, the way to become unequivocally a good human being, namely the way to sincerity and devotion, will be opened up. As a matter of fact, detachment experiences are ancient instruments of mystic tradition. Their recollection and experience to the full extent requires an absolute determination. Consequently, they have deeply affected the political level of our life. Reiner Schürmann is one the leading researchers in the field for those who are two make research on Meister Eckhart. Schürmann notices us that the technique of detachment has for stages in Eckhart: To release something, everthing, himself / herself and God. Those who experience thes stages in their life will benefit from the "wesene" of the soul. There searcher aims at starting a discussion in this regard prior to the submission of her Ph.D. thesis. The matter concerned, presumably, will be opened out to a free dialogue among the master researchers.

Keywords: Releasement (*Gelassenheit*), Seclusion, Spirit, Uncreated Essence (*wesene*), Created Essence (*ih*)

* Bu çalışma, Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Temel İslam Bilimleri (Tasavvuf) Ana Bilim Dalında yapmakta olduğum *Meister Eckhart ve Martin Heidegger'de Saf Tecrübe* adlı doktora tezinden üretilmiştir.

** Araştırmacı, Ankara Üniversitesi Doktora Öğrencisi, e-mail: seyhanmizrak1158@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-4951-8479>

Giriş

Reiner Schürmann, bir Alman Dominik rahibi ve filozofudur.¹ Schürmann çeşitli konularla ilgilenirken –yayımladığı eserlerinden de anlaşılacağı üzere–, başlangıçta bir Dominik rahibi ve öğretim üyesi olan ve sonrasında kadın mistisizminin öncüsü *Marguerite Porete*² ve İbn Rüşd'den (1126-1198)³ [dolayısıyla İbn Sînâ'dan (980-1037) da] etkilendiği için engizisyon mahkemesine çıkarılan Meister Eckhart'ın (ö. 1327/1328)⁴ salverme düşüncesine itinalı bir çalışmayla katkı sunduğu bilinmektedir. Schürmann'ın meseleye giriş cümlesi şöyledir: “Doğrusu şahsi konuşmalarında Heidegger (1889-1976), *Üstat Eckhart'ın Varlık tecrübesinin orijinalliğini* vurgular.”⁵ Heidegger'in böyle bir yorum yapmasının temelinde aslında Meister Eckhart'ın halefi Angelus Silesius'un (1624-1677)⁶ bir şiiri yatmaktadır:

Die Ros' ist ohn warum; sie blühet, weil sie blühet,
Sie acht' nicht ihrer selbst, fragt nicht, ob man sie siehet.
(Gül nedensiz; çiçek açar çünkü çiçek açar,
Kendilerine dikkat etmiyor, görülüp görülmediklerini sormuyor.)⁷

Nedensiz Yaşam Doktrini, Meister Eckhart'ın en ünlü öğretisidir.

Heidegger (buna) şöyle bir not düşer: “Bütün şiir kıtası, o kadar şaşırtıcı derecede açık ve veciz bir ifadeye sahiptir ki (herhangi birisi ilk bakışta onu) ya herhangi bir gerçek ya da mistisizme ait büyük bir düşünce derinliği yahut ekstrem/uç bir kesinlik sanabilir. Şimdi, gerçeğin içinde gerçeklik

¹ Reiner Schürmann, 1975-1993 yılları arasında New York'ta Yeni Sosyal Araştırmalar Okulu Yüksek Lisans Fakültesi Felsefe Bölümü profesörü olarak çalışmıştır. Üç önemli eseri vardır: *Meister Eckhart'ın Göçebe Sevinci* (1972), *Heidegger'in Hareket Sorusu ve Anarşi İlkesi* (1982), *Bozuk Hegemonya* (1996). Bir Alman olmasına rağmen eserlerini Fransızca kaleme almıştır. Diğer eserleri şunlardır: *Die gebrochenen Hegemonien (Deshégémoniesbrisées)*, *Le principed'anarchie*, *Lire Marx (Reading Marx)*, *Se constituer soi – même comme su jet anarchique*, *Tomorrow the Manifold*, *Les Origines Recit*, *Heidegger's De(con)struction of Metaphysics*, *Luther. The Origin of Modern Self-Consciousness*.

² Üniversite hocası Eckhart'ın, manevî hayat rehberi “hâline gelmesine vesile olan” öncü kadın mistik *Marguerite Porete* 1 Haziran 1310'da engizisyon kararıyla yakılmıştır. *Miroir des simples âmes (Basit Ruhların Aynası)* yazarı Marguerite'nin dört dile çevrilen ve Orta Çağ Avrupa'sının en popüler kitabı da Paris'te yakılmıştır (Selman Dilek, “Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci”, *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 24 (2019-1), sayı: 46, s. 175).

³ İbn Rüşd, Batı'da Averroes olarak tanınan Kurtubalı felsefeci, fakih, hekim, matematikçi ve doktor yani ezcümle ‘hakîm’dir. Tercüme ve yorumlamaları sayesinde, Aristoteles, Avrupa'ya yeniden tanıtılmıştır. İslam felsefesinde Meşşâiliğin öncülerindendir.

⁴ Meister Eckhart (1260-1328), Erfurt Dominiken Manastırı, Köln'de Albertus Magnus (ö. 1280) etkisinde dersler, Paris Üniversitesi bünyesinde İbn Rüşd'ü çerçevede teoloji eğitimi aldı ve Paris'te Lectör, Erfurt'ta mümessil ve Strazburg'ta öğretim üyesi oldu. Bağlı olduğu Köln Dominiken Manastırı'nın en üst hocalık derecesi olan “*lector primarius*”luğa 1324'te Albertus Magnus'tan sonra atanınca hayli göze battı. Meister Eckhart'ın, hem *Albertus Magnus*'unhem de “Orta Çağ'da skolastik felsefeyi ilerleten Dominiken Tarikatı içinde hatırı sayılır en büyük Hristiyan teoloğu *Aquinolu Thomas*'ın (1225-1274) hayranı olduğu” belirtilmektedir. Teolojik duruşla dindarlığı ayıran Alman mistisizmi açısından Meister Eckhart'ın bu hayranlığının nerede bir ayrılmaya evrildiği de bir diğer sorunsaldır. Eckhart, 1300-1318 yılları itibarıyla *Dante* (1265-1321) ve 1302 yılında Oxford'da teoloji profesörü olan *Duns Scotus* (ö. 1308) ile çağdaştır. Dönemin bütün yazarları gibi eserlerini Latince yazmış, vaazlarını Almanca vermiştir. Engizisyon mahkemelerinde beş ana başlıkta yargılanarak aforoz edilmiş ve ölüm cezasına çarptırılmıştır. Ancak kendileri daha önce vefat etmiştir. Bkz. Dilek, “Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci”, s. 151; Steiner, *On Bir Avrupa Mistiği*, s. 20,185, 187.

⁵ Reiner Schürmann, “Heidegger and Meister Eckhart on Release”, Hubert Dreyfus & Mark Wrathall (Ed.), *Heidegger Reexamined, Volume 3; Art, Poetry, and Technology* (içinde s. 295-319), Routledge, New York and London, 2002, p. 295. Bu metin tarafımızdan çevrildikten sonra, 2015'te yayımlanmak için yasal izni alınmıştır. Doktora çalışmamızın ardından yayımlanacaktır.

⁶ Asıl adı Johann Scheffler olup Alman mistik şairi olarak bilinmektedir. Meister Eckhart'ın halefidir. Jacop Böhme'den etkilendiği ifade edilmektedir. Makalemizde gülün nedensizliği üzerine yazdığı şiiriyle anılmaktadır.

⁷ Angelus Silesius, *Mistik Şiirler (Der cherubinische Wandersmann)*, çev. Sedat Umran, Ruh ve Madde Yayınları, 1989, s. 35.

şudur ki; Meister Eckhart, buna şahitlik eder.”⁸ Heidegger'in cümlesinde bir itirafı görmekteyiz. Bu da en keskin düşünme derinliği ve en büyük düşünme derinliği bu satırlarda ve bu geleneğin düşünme formunda bulunmaktadır. Aslında bu sözler Meister Eckhart'ın ruhun kıvılcımı (*spark of the soul*) dediği ve ruhta yaratılmamış yön olan mahalden gelmektedir.⁹ Bir güle saf bakışla bakılmaktadır ve Leibniz'in Yeter-Neden İlkesi dediği *Nedensellik, Nedensiz Hayat Doktrini*yle altüst edilmektedir. “Mevcut hâliyle bu aforizma, akıl ilkesine aykırıdır: Gül 'nedensiz', sebepsiz yere çiçeklenir. Çiçeğin çiçek açmasının temeli olan *arché* (kurucu maddesi) ve *telos* (amacı) yoktur, kendisinden başka sebep yoktur. Lakin Leibniz'in ilkesi, genel bir kesinliği ifade eder: Sorgulanabilir her şey, kendi sebebini verir. (Buna rağmen Angelus Silesius'un) dizelerindeki 'Nedensiz(lik)', bu kesinliği zayıflatır.”¹⁰

Salıverilmenin belirtileri birbirini şöyle izler: Bir şey, her şey, insanın kendisi, Tanrı. Çok şaşırtıcı bir süreçte salıverilme, kendi duygularını değiştirir. Başlangıçta bir insan tutumu gibi görülen salıverilme, sona doğru “Varlığın olma yöntemi” gibi görünmektedir. Tanrı'yı salıvermenin ardından salıvermenin (O ve/veya) Zat ile temas noktasına ulaşmayı hedeflediği görülmektedir. Meister Eckhart'ın da ifade ettiği salıvermeyi anlamak isteyen olabildiğince ayrılmalıdır/ çözümlenmelidir.¹¹ Böylece kişi, Tanrı'nın Ev Sahibi olduğu boş ev hâlini alır. Ama Meister Eckhart bu noktada da hayati bir uyarı yapmaktadır: Kişi istemeden, bilmeden ve sahip olmadan eylemeli ki burada Tanrı olduğunu bile bu tavırla inşa etmelidir.

İngilizce '*releasement*'in (salıverilme/serbest bırakma) kökü *laxare* olup *Gelassenheit*'in türetildiği Fransızca *laisser* ve Almanca *lassen*'inkiyle aynıdır. Bir isim olarak anlam değişikliğine uğrar; bir fiil olarak bile 'bırakmayı' (*let go*) değil, tam tersini 'izin vermeyi' (*let be*) ifade eder; dikkatsizliği değil, en yüksek bakım biçimini önerir. Sıradan varoluşun, her şeyin olmasına izin verebileceğini bilir. Bundan sonra, sadece bir şeyi değil, her şeyi bırakmak olduğunu öğrenebilir. Nihayetinde, kendi hâline gelebilir ve Tanrı olmasına izin verebilir.¹²

1. Bir Şeyi Salıvermek

Kendisi olmasına izin vererek şeyi salıvermeyle otantik karşılaşma (yüzleşme ve farkındalık) yaşanmaktadır. Böylece bir itinasızlık yahut boş vermişlik değil, en yüksek düzeyde teyakkuz hâlinde olmaya davetiye çıkarılmaktadır ve şey/lerin nasılımı anlamayı arzulayan bir kişinin kendisini bir tecrübenin içinde bulunması, Meister Eckhart'a göre mukadderdir. Bir şeyin şeyliğine giden bu yol, dıştan müdahale eden bir “nedenin” tahakkümüne girmez. Schürmann'ın betimlemesi şöyledir:

Bir kavrama/tutuş, parmakların büzüşmesi azaltılarak gevşetilir. (Böylece) yakalama, rahatlık ve dengeye dönüşür. Aynı şekilde gözler de bir nesneye dik dik bakmaktan, rahatlığa kavuşur. İnsan sahip olmayı bırakır ve şey, kendi varlığına dönüşür. Yararlılığı için değil, olduğu için görülür. Ne idare edilir ne de manipüle edilir: Onu hiçbir el kullanmaz ve fayda, onun şey-doğasını gizlediği veya değiştirdiği ölçüde nesne

⁸ Heidegger, *Der Satz vom Grund*, Pfullingen, 1957, s. 71.

⁹ Meister Eckhart'ın ruhun 'kıvılcımı' (*'spark' of the soul*) ifadesini kullanır: “Bu durumda 'ruh', hayatın prensiplerini anlamaktan ziyade, ruhun (müstakil bir) varoluşa sahip olduğunu anlamak (hatta böyle bir) ruhun da ruhu olduğunu, Meister Eckhart'ın (buna) ruhun 'kıvılcımı' dediğini” (kendimize hatırlatmamız yerinde olur.) Schürmann, “Heidegger and Meister Eckhart on Releasement”, s. 299. Ruhun (*Soul-Seele*), Tin (*Spirit*, ruhu ruh yapan akıl) ile hiyerarşik olarak ayrılıp birbirine bağlandığı yerde, ruhu ruh yapan –tabiri caizse– özü, henüz nüfuz edilip ele geçirilerek nesneleştirilemeyen “şeyliği”dir. Burada “yakında, hazırda olarak yolda olmak”, “eşyanın hakikatini görmeyi tecrübeyle 'talep' edenlerin/açıkta duranların hâlleridir.” İslam felsefesinde ruh-beden ayrımı; *nefs* denilen köprüyle kurulmuştur. Bu bağlamda, İbrahim Maraş'la yaptığımız mütalaa neticesinde; *Soul*'un *nefs*, *Spirit*'in –Meister Eckhart'ın ruhta yaratılmayan olarak bahsettiği kısma da– ruh ile karşılaşmasını tartışmaya açmak istemekteyiz. Ayrıca “Meister Eckhart'ın *Ruhun ruhu* (*'kıvılcımı'*)” dediği ifadeyi anlamayı sağlayacak bir tartışma zeminin oluşmasını beklemekteyiz.

¹⁰ Schürmann, “Heidegger and Meister Eckhart on Releasement”, s. 300.

¹¹ Franz Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, Leipzig, 1857 and Aalen, 1962, s. 209, 30. Meister Eckhart'ın Almanca vaazlarından alıntı yaptığımızda aşağıdaki kısaltmaları kullanıyoruz: DW -Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke* (vol. I, II, V), Kohlhammer, Stuttgart, 1936 vd. Pf. -Franz Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, Leipzig, 1857 and Aalen, 1962, t. 2. Her iki referansta da sayfa ve alıntılanan satırları takip eder.

¹² Schürmann, “Heidegger and Meister Eckhart on Releasement”, s. 301.

bir şeye dönüşür. Onun şeyliği ortaya çıkar. Hiçbir dış "neden/niçin" tarafından desteklenmez, kendi kendini sürdürür.¹³

Pasajın ifade ettiğini şöyle değerlendirmek mümkün görünmektedir: Anlaşıldığı kadarıyla şeyin ne olduğu ve olmadığı (yalınlığı) açığa getirilmelidir. Buna şeyin mahiyeti (şeylik) denilebilir. Böylece olduğu şey olur, bir şey neyse odur: Şeylik, ne temsil edilir ne de ele geçirilir, hiçbir şeye karşı durmaz, kendi başına durur. Her temsil edilme ve ele geçirme yani onun şeyliğini tüketme ve bir şeyin karşısında pozisyon aldırma; şeyin kendi başına, yalın duruşunu perdeler ve onunla in-otantik karşılaşmaya neden olur. Tam da bir algı yönetimi veya dezenformasyon olarak Meister Eckhart'ın *ufkun daralması*¹⁴ dediği vaziyet budur.

Sonuç olarak bir şeyin olmasına izin vererek salıvermek, onu fenomenolojik olarak kendisi kılar ve her şeyin salıverilmesinin yolunu açan bir 'basamak veya köprü' olur.

2. Her Şeyi Salıvermek

"Bir şeyin olmasına izin verme, ikinci aşamaya hazırlıktır yani 'her şeyin olmasına izin vermektir.' Meister Eckhart'ın tam da bu aşamada inzivayı (*Abgeschiedenheit*)¹⁵ hatırlatması manidardır. Bir çeşit geri çekilme olan bu tavır, her şeyin karşısında böyle bir açıklıkta kendisini tutar. Meister Eckhart'ın halka vaaz verirken mısır ve şarap örnekleriyle, gündelik hayata müdahale ettiği gözlemlenmektedir; Heidegger'de sanat eserinin özünden şeylik –şeyin mahiyeti– denilen meseleye giriş yaptığı ve entelektüellerle konuştuğu fark edilecektir. Şeyin kökten karakterine doğru daralmayan bir yol, orijinal düşünmeye "meditatif düşünme"ye (*meditative thinking*)¹⁶ yol açar. Olan her şey(,)dir. "Şeyin özü (şeyliği), serbest ve kararlı meditasyon gibi görünür. O, algılanamaz (*wahrgenommen*); umumiyetle sadece, şeyin hazır oluşundan veya aşıkârlığından ibaret olarak ele alınır (*vernommen*). Başka bir deyişle Varlığın gerçeği, özünü yalnızca mükemmel bir şekilde serbest bırakılan (*to perfectly released thinking*) düşünceye açar. Salıvermeyle kişi, şu anda hazır olan her şeydeki mevcutların hazır oluşunu fark eder. Heidegger'e göre her şey, kendi açıklığına 'terk edilirse/bırakılırsa Varlık, her şeyin içindeki düşünce olabilir.'¹⁷

Schürmann'ın Eckhart'ı anlamlandırırken Heidegger'in şahitliğine başvurması gözden kaçırılmamalıdır. Bırakılan şeydir ve şeyin şeyliği poetik düşünme olan meditatif düşünmeyle kavranmaktadır. Var olanlar –varsa yani -dır ise– özlelerini, ancak böyle bir düşünme tarzına bırakmaktadır. Şeyin algılanmasının (*wahrgenommen*) olmadığı vurgusu manidardır, zira şey hazır oluşundan yani apaçıklığından kalkılarak ele alınmalıdır (*vernehmen*).¹⁸ O hâlde algı, şeyde hangi

¹³ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 301.

¹⁴ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 302.

¹⁵ İnziva kelimesiyle *Abgeschiedenheit* ifadesine/hâline yaklaşmamız, halvet, terk ve terk-i terk ve itminan komşuluklarını da içine almaktadır. Derine dalan bu murakabede, düşünme, kespten lütfâ sıçramaktadır, Mutlak Varlık'ın lütfü olmaktadır ve talipten açıkta durması ve teslimiyet (*Hingabe*) ile rıza mahallinde alıcı olması istenmektedir. Düşünme, İbn Arabî'nin anladığı manada mükâsefe yapabilecek midir? Heidegger, bu mahalle, meditatif düşünme (poetik/sanatsal düşünme) ile yaklaşma denemesinde bulunmaktadır. Zira *Abgeschiedenheit*, *Hingabe*'nin (teslimiyet) binek oluşunu almadan ilerleme yapamamaktadır. Aslında burası her şeyi ve kendini salıvermenin de aralığıdır. Teslimiyetle taçlanmayan bir hiçlik, *thorn* (diken) konumunda kalmaktadır. Tendeki ruhu acıtan bu diken, umutsuzluk hastalığının omurgasını oluşturmaktadır. Soren Kierkegaard'ın gündeme getirdiği "thorn", entelektüel bakışın etik ve estetik düzeyde kaldığı ama dinsel düzeye sıçrayamadığı bir mecrada yaşanmaktadır.

¹⁶ *Besinnliches Denken / besinnen*: Bir şeyi farklı veya daha iyi düşünmek için, şeyin içinde gelişen bir anda hatırlamayla sezme.

¹⁷ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 304-305.

¹⁸ Bu dipnotta iki hususu arz etmek lüzumludur: İlki, *vernommen* ile *be received* kelimesinin eşleştirilmesidir. *Vernehmen* kökü, "sorgulamak, sorguya çekmek ve haber alıp duymak" manalarında. Ancak "kavranmak" şeklinde İngilizcede karşılanmıştır. İkincisi, "algılanmak (*wahrgenommen*) ve (hayattan) anlayarak almak/teslim alınmak, kavranmak (*vernommen*)" arasındaki tercih ve sonuçlar, felsefe ve tasavvuf arasındaki farkı görmemizde bize yardımcı olmaktadır. Tasavvufta düşünme modundan, algılama moduna geçiş esastır. Algnın fenomenolojisi üzerine esaslı katkılar hâlâ kanaatimizce sunul(a)mamıştır, dar anlamda düşünülüp yargılanmaktadır. Düşünmenin "ileri evresi" olarak yapılandırıcı çalışmalara ihtiyaç vardır. Öte yandan Maurice Merleau-Ponty'nin sunduğu fenomenolojik katkıyı da inkâr edemeyiz.

kayıplara yol açmaktadır? Algı kapıları açılarak tasavvufta şeylerle otantik temaslar yaşanmaktadır. Dolayısıyla müşahede ve mükâsefe karşılaşması önümüze getirilmektedir. Meister Eckhart'ın murat ettiği şey, kişisel ama isimsiz ve sıfatsız Tanrı'dır. O, her şeyin içindedir ve aynı zamanda şeyleri kuşatandır. Böyle bir muazzamlıkla temas, bizden gelen hesaplayıcı düşünmeyle ilerleyemez. O yüzden kendini salıverme ve izin verme tarzı ne/nasıl olmalıdır?

Salıverme, otantik karşılaşmanın/düşünmenin (meditatif düşüncenin) sağlıklı koşuludur: Her şey, kendi şeyliğinde olmaya terk edildiğinde ancak o zaman şeyler hakiki varlıklarını ifşa eder, hiçliğini açığa çıkarır. (Meister Eckhart'ın Almanca vaazlarında dile getirdiği gibi:) "Bütün yaratılmışlar, saf hiçliktir. (Bunu ifade etmem) onları değersiz gördüğüm veya hepsini hiçbir şey gördüğüm anlamına gelmez. (Şu manaya gelir:) Onlar, saf hiçliktir."¹⁹

Schürmann'ın alıntısından şu anlaşılmaktadır: Her şeyi salıveren, hiçlikle temas noktasına gelmektedir. Kat'î bir şekilde şeylerin hiçliğe indirgenmesi şaşırtıcıdır. Zira kendisini olduğu gibi göstereceğini diye, bir şeyi ve her şeyi salıveriyorsunuz sonra bir de bakıyorsunuz ki 'her şey zannettiğiniz saf, hiçbir şeymiş' noktasına sürüklenme söz konusu görünmektedir. Belki de bunu Meister Eckhart'ın Doğu'nun "Kâfir Üstadı"²⁰ dediği İbn Sînâ'ya bağlamak gerekir. Çünkü Meister Eckhart "Doğrudan veya 'Üstat' diyerek dolaylı olarak eserlerinde yüz yirmi üç kez İbn Sînâ'dan alıntı yaptığı tespit edilmiştir. Eckhart'ın sık tekrar ettiği ifadelerden olan '*Esse est Deus*' (var olan Tanrı'dır) ifadesi, doğrudan İbn Sînâ'dan alınmıştır ve ona göre var olduğu dile getirilen her şey mevcudiyetlerini bu Varlık'a borçlu olduklarından aslında kendileri bir hiçtir."²¹ Şayet Tanrı yaratmayı bıraksaydı; her şey olduğu gibi geriye döner: saf hiçlik (olurdu). "Varlığı olmayan şey, hiçliktir. Yaratılanların, kendilerine ait bir varlıkları yoktur; çünkü onların varlıkları, (zorunlu varlık olan) Tanrı'nın varlığına bağlıdır. Tanrı, yarattıklarından bir ân için bile geri çekilseydi; hepsi yok olurdu."²² Var olanların mevcudiyetinin yani bir şey olmalarının önüne ilk neden olan Tanrı'nın yaratma eyleminin 'geriye dönmesi ve saf hiçliğe gerilemesinin' öncelikle zihinde hayal edilme kurgusu içine dâhil edilmemiz üzerinde durulması gerekmektedir. Bu düşünülmeyen yeni bir durumdur ve 'inançlı' birinden (Meister Eckhart'tan) gelmesi de durumu hayli şaşırtıcı kılmaktadır. Zihinde karanlık bırakılan ama böyle kalması da istenmeyen bir bölgeye âdeta gizli bir el bu soruyla projeksiyon tutmaktadır ama bu, tıpkı şimşegin çakması gibidir. Heidegger'in metinlerinde bunun izini süren Schürmann burayı şu şekilde ilerletme teşebbüsünde bulunmuştur:

Şimdi Meister Eckhart'ın 'salıverme' (kavramının) manidar gücü öne çıkıyor: Bırak, her şey olsun (Her şeyi kendi olmaya salıver) ve bir varlık olmak, kendini onların olmayana olarak ifşa edebilsin(!). Bu onların hazır oluşudur (mevcudiyetidir); fakat geri çekilirse artık hiçbir şey var olmayacaktır. Burada 'mevcudiyet' ontolojik zemin olarak anlaşılır; Varlık değildir; bilakis (Varlık'a aitlik dediğimiz) varlıksallıktır (*beingness*). Şeyler, hiçliğe mahkûmdur, hiçtir. Orta Yüksek Almandada *niht* (hiç) kelimesi, *ih*t'in 'bir şeyin' negasyonudur/değillemesidir. Meister Eckhart, her şeyin, 'bir şey' olmadığını, onların *ih*t (denilen bir şeye) sahip olmadığını söylüyor. Bu terim, *Varlığın bir var olanı* ya da *canlı şey* (the *entitas* of *ens*, or *ousia* of *on*) gibi böyle bir varlığı gösterir. Heidegger buna *Seiendheit des Seienden* (Varlıkların varlığı),²³ bir varlığın varlıksallığı demeyi uygun bulur. Genelde şeyler, *niht*'tir (hiçtir); onlar, şeyler olarak temsil edilemez. Meister Eckhart, belirli bir varlığı *ih*t *es* *ih*t (O'nun O'luğunu), *niht* *es* *niht* (hiçliğin hiçliği) olarak reddetti.²⁴

¹⁹ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 69, 8-70, 1'den akt. Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 305.

²⁰ Dilek, "Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci", s. 167.

²¹ Mehmet Serdal Eglen, "Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta Varlık Tasavvuru", *Hikmet Yurdu*, IX (Temmuz-Aralık, 2016/2), sayı: 18, s. 166.

²² Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 70, 2-4'ten akt. Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 305.

²³ Heidegger, *Vorträge und Aufsätze*, s. 74'ten akt. Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 306.

²⁴ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 306. Angelus Silesius, bu öğretiyi –şu dizeyle– özetler: *Mensch, sprichst du dass dich lechts von Gottes Lieb' abhalt, So brauchst du noch nicht recht, wiesich's gebührt, der Welt Op. cit.*, s. 39 [Selman Dilek'in çeviri ve yorumu: Eğer hiçbir şeyin seni,

Var olanlara böylece var-dır diyemeyiz. Ancak onlara hiçlik olduklarını pekiştirecek şekilde 'varlıksallıkları var-dır' yahut bir şey olabilirlerse 'şeylikleri olabilir' diyebiliriz. Dolayısıyla her şey, bir şey değildir ve belki de her şeyin üstünde bir şey var-dır. Burada hem basamaklandırmanın geriye düşebileceği ima edilirken hem de basamak olmadığı sadece birbirine aidiyetlikler olduğunu fark ettiğimizi söyleyebiliriz. Böylece hiç olan ve bir (şey) olan arasındaki farkın, hiç olanın bir şey olamayacağı noktasına ulaşırız. Her şeyin hiçbir şey olduğu söylenerek, geçiciliklerine keskin bir vurgu yapılmaktadır. Dolayısıyla geçicilik ve sahiplenme, onu bilgisiyle kuşatma ve arzuyla isteyip ömrünü berhava etme nasıl bir arada duracaktır? Geçiciyle sağlıklı ilişkiler kuranlar kimlerdir? Meister Eckhart bu esnada kendisini mükemmel bir şekilde salıvermiş kişilere işaret etmektedir.

3. Kendini Salıverme

Meister Eckhart, mükemmel bir şekilde serbest bırakılmış kişi hakkında şöyle der: Bütün şeyler, eşittir; onlar, tek bir kelimeyi ifade eder: Varlıksallık (*beingness: iht, esse, God*).²⁵ "O'nda (bulunan) her şey, aynı ölçüde benimdir; (bu suretle aslında) her şeyin bizim olduğu (O'nun) bu mülkiyetine erişirsek (o zaman) O'nu, her şeyde eşit (ya da 'aynı'yı) yakalarız, birinde diğerinden daha fazla değil; zira O, her şeyde eşittir (yani merkezdedir, hâkimdir ve diğerleri saf hiçliktir.)"²⁶ Tanrı, özdür: İnsanın özgürlüğünü yeniden buldurur; varlıkların varlıksallığının örtüsünü kaldırır ve Tanrı'yı keşfettirir: Kişiselliği öldüren bu üç katman (aslında) birdir ve evrenselliğin doğumudur.²⁷ "Bunun ve şunun" (*diz und daz*) sahipliği oldukça varlıksallık yani Tanrı ortadan kalkar (ve bunun yerine) sahiplik gelir. "Tanrı, girerse (dâhil olursa) yaratıklar (dışarı) çıkmalıdır."²⁸ Zira "Tanrı bir şeyin boş olmasına hiç tahammül etmez."²⁹ Bu tür sahiplenme ve mülksüzleştirme diyalektiği, irade âleminde düşünülür ve böylece salıverilir. Şayet her şeyin olmasına birisi izin verir ve bu kişi "daha önce olduğundan daha özgür/serbest (*as free as*) olursa"³⁰ onun iradesi, her şeyi varlıksallığında her nasılsa öyle hâliyle (var olanı teslim) alacaktır. "Aslında bütün şaşırımlar, (böyle bir) adamdan uzaklaşır; gerçekte (özünde gerekli) her şey bu kişide birleşir. Bu nedenle ne gelecekteki olaylardan ne de herhangi bir kazadan yeni bir şey alır; çünkü o, her zaman, durmaksızın yeni olan tek bir şimdi'de yaşar."³¹ (denilebilir)."³²

Mülksüzleşerek kutsallığı anlamlandırma neticesinde özgürleşme sağlanmakta, bu mahalde tutunma sayesinde de korunma ve koruyucu olmaya ulaşılmaktadır ve böylece tek şimdide ikametle, yaratılmışların dışarıda bırakıldığı iddia edilmektedir. Üzüntünün ilerlemiş hâli olarak acıya 'sebebiyet veren nesnelere', -geçmiş ve gelecek atlanarak- geride kaldığı ifade edilmektedir. Eckhart'ın yaratma, yaratılma fiillerine, bir geride bırakma üzerinden uzaklaşma önerdiği gözlemlenmektedir. Bu kelimelerin, özgürleşme yani istisnasız iyi olma -ihlas- önünde bir engel olduğu vurgusunu yapılmaktadır.

Tanrı sevgisinden alıkoymadığını söylüyorsan; dünyaya hak ettiği gibi/layık olduğu gibi sahip olmaya ihtiyacın yok...]

²⁵ *ih, esse, God* ifadesinin, *beingness* yerine kullanıldığını düşünüyoruz: (O, Öz, Tanrı).

²⁶ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 81, 7-10.

²⁷ "Omne commune inquantum commune, deus" (Tanrı, her şey de bir ve ortak olandır.) Latince Sermon VI, n. 53. *Dass du nicht Menschen liebst, das tust du recht und wohl, Die Menschheitists, die man im Menschen lieben soll.* Angelus Silesius, *op. cit.*, s. 29'dan akt. Schürmann. [Almanca şiir: Eğer insanları sevmiyorsan haklısın, İnsanda sevilecek olan (sevilmeye layık olan) onun insanlığıdır (insanietidir). Bu çeviriyi Selman Dilek yapmıştır. Selman Dilek'in bu cümleyi yorumu şu olmuştur: "Tüm insanları kuşatan bir insanlık idesi vardır. (Her kim) insanı seviyorsa sevdiği aslında O'(dur). Tüm var edilenlerde aslında *bir* var, O da Tanrı'dır. Anlaşılması bakımından, Platon'daki Tümel gibi düşünebilirsiniz." İkinci yorumu şöyledir: "Latince ifade tam değildir, Varlık ile Tanrı'nın aynılığından bahsediyor. Tümelin tümel olması itibarıyla; Varlık da Tanrı'dır."]

²⁸ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 12, 9-10.

²⁹ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 28,16.

³⁰ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 25, 2.

³¹ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 34, 7-35. 2. (Schürmann'ın Meister Eckhart'ın sözleri üzerinden getirdiği bu çok güçlü "iddiası", sadece Tanrı için söz konusudur, diye zannedilmekteyken, 'acaba hayatı şimdi olarak yaşayan var mıdır?' sorusunun imkânı araştırılmaktadır.)

³² Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 306.

Meister Eckhart'ın bahsettiği tarzda bir zühd hâlinde halvet yaşantısı, yaşam tarzı olabilir mi? Üstelik bu kişi topluma *geri dönerek* bunun canlı numunesi olabilir mi? Meister Eckhart bu noktada buna talip olan kişilere bazı temrinlerde bulunmaktadır: Her şeyden tamamen cahil olabilir misin, vücudunun bilgisini bile kaybedebilir misin?³³ Kendini ve bütün yaratıkları unutmalısın,³⁴ kendini serbest bırakmalısın, kendini tamamen olmaya bırakmalısın ancak o zaman kendi kendini doğru bir şekilde salıverirsin.³⁵ İçimizde insan yaşadığı sürece Tanrı'yı göremeyiz.³⁶

Schürmann bu temrinlerin üzerine şunu ifade etmektedir: Salıverme fenomeni, birisi asketik/münzevi, diğeri aşıkârlık/tezahür olarak iki veçheyi gösterir. Keza kendini tecritle ayırma, bir taraftan bir irade meselesidir; bu yüzden kendimizi salıverirsek, "Acı çekmek, artık acı çekmek değildir."³⁷ Fakat diğer taraftan da aşıkârlık insanın var olma tarzının bir tezahürüdür. Her şeyin olmasına izin verilmesi, onların olma yolunu keşfetmektir: Varlıksallık (veya) hiçlik (*nothingness*) demektir.

Kendime izin vermek, kendi yolunu keşfetmektir: Bu sadece hiçlik değildir. Bunun sonucu olarak insana bu yaklaşımı (sayesinde) Meister Eckhart, Varlığın temel diyalektiğine öncülük eder. İnsan, yaratılan şeylere katılır, (böylece) bütün yaratıklar gibi onun da bir *ih̄t*'i, bir varlıksallığı var olur. Ama insan, her şeyin olmasına izin verecekse kendisi bile, tamamen olmasına izin vermesi gereken kişi olamaz. Meister Eckhart, Papa tarafından yayımlanan ve tüm Katoliklere hitap eden bildiride, ikisi şu şekilde başlayan, on yedi önermeyle kınandı: (Birincisi) "Ruhta, yaratılmamış ve yaratılamayacak bir şey vardır..." (ikincisi) "İlâhî doğaya ait olan her şey, aynı zamanda adil ve ilâhî insana da aittir."³⁸ Yaratılan *ih̄t*'in yanı sıra, ruhta yaratılmamış bir öz (*wesene* modern Almanca *Wesen*) vardır; ancak bu, özne veya nesnenin metafizik kategorilerinde temsil edilemez. Onun *wesene*'sine göre insan, Tanrı'nın doğasındadır. *İht*, varoluşun özüne yakın olduğu sürece, yeniden yaratılamaz.³⁹ Meister Eckhart, ruhta bulunan bu bir şeyi; ruhun *temeli*, *izi* veya *kalesi* olarak tanımladı. Tanrı ile insan arasındaki benzerlik, kimlik tarafından ortadan kaldırılır: Onlar tamamen özdeşdir, ancak benzer değildir.

Tanrı'ya çevriliyorum ve O'nunla bir oluyorum –bir madde, bir varlık (*wesene*) ve tek doğa–.⁴⁰ Bu 'dönüşüm/çeviri', salıverme kadar sıradan. Bu ekstrem, olağanüstü bir hadise de değildir. Ruhun derinliklerinde, doğallıkla insan salıverilmiştir ve yalnızca insan orada mevcuttur. Dış fakültelerinde, özünde zaten olduğu şey hâline gelmelidir: mükemmelen serbest bırakılmış bir öz (*wesene*). Bazı metinlerde 'salıverme', bu olagelmenin yoluna aidiyeti belirtir. *İht* ve *wesene* (*bir şey* ve *öz*) arasında bir fark görülmektedir. İlki, yaratılır ve serbest bırakılması gerekir (*must be released*); ikincisi yaratılmamıştır ve doğuştan/doğal olarak serbest bırakılır (*is naturally released*).⁴¹ Bu, ruhun (herhangi bir) fakültesi değildir; akıl ve irade dediğimiz yalnızca burada kökleşen ruhun en yüksek fakülteleridir. Kendisinin iç-bilgisinde insan, hâlâ *ih̄t*'e (bir şeye) aittir. İnsanın özünde, bilim (bilme)

³³ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 7, 12-13.

³⁴ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 25, 35-36.

³⁵ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 260, I-II.

³⁶ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 140, 17, belirtilen düzeltmelerle. Quint, J., *Die Überlieferung der deutschen Predigten Meister Eckharts (Meister Eckhart'ın Alman Hutbe Geleneği)*, Bonn, 1932, s. 419 vd.

³⁷ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 42, 12, belirtilen düzeltmelerle, Quint, *op. cit.*, s. 113 vd.

³⁸ Meister Eckhart, *Deutsche Predigten und Traktate*, der. ve çev. J. Quint, Munich, 1955, s. 451, dpn. 13 ve s. 454, dpn 1.

³⁹ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 88, 8. [Meister Eckhart'ın yaratılmış ve kişiye özgü dediği *ih̄t*'in içindeki potansiyel, anlaşıldığı kadarıyla yaratılışa uymayan, varoluşun özünden uzaklaşma durumunda, yeniden 'yaratılmaktadır'.]

⁴⁰ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 40, 32-33. Krş. Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 300, 7-11: ...'Ben'dir, O (Tanrı), öze dokunur. Ustalar der ki: Bütün yaratıklar evrensel bir kelime olan 'Ben' diyebilir. Sadece 'toplam', '-dir' kelimesini, Tanrı dışında hiç kimse doğru dürüst söyleyemez.

⁴¹ *İht*'in hem yaratılmış olduğu vurgulanır hem de salıverilmeyi gerektirir. Akabinde yapılan yan yana ve karşı karşıya getirilen vurgudaysa *wesenenin* hem yaratılmamış olduğu hem de doğuştan/doğal olarak salıverildiğinin hatırlatılması, *wesenedeki* gizemi artırır.

yoktur; fakat yalnızca cehalet (*ignorance*) mevcuttur. İçsel-bilgi, ruhumuzun varlığındaki idrak⁴² olarak temellenir. Yine de bu içsel-bilgi, ruhun varoluşu/varlığı değildir, sadece buraya yerleşip kökleşir.⁴³ Ne akıl (idrak) ne de irade, ruhun varoluşuna/varlığına erişecektir; (çünkü) bir kimsenin hiçbir şeyi bilmediği bir yerde O, kendi kendisini bildirir ve ifşa eder.⁴⁴

Meister Eckhart, ruhun varoluşu ve varlıksallığı (varlık olma hâli) arasındaki fark olarak gördüğü Varlık hakkında düşünür. Bu farklılığın mahalli/yeri, insandır. (Böylece) insan tek başına; Varlığın iki yönlü olma yolunu gösterir: Yaratılan her şeydeki hiçlik ve ruhun zeminindeki 'meydana gelen tamamlanmışlık' (ruhun temelindeki hüner/başarıyla tamamlama). Ruhun varoluşu dediğimiz öz (*wesene*), bir destek (*suppositum*) olarak anlaşılabilir; çünkü insan kendi iç benliğinde bir süreçtir, bir olaydır. İnsan, doğasını, "tüm temel gerekçelerin en asilinden; daha da iyisini söylemek gerekirse: gerçekten, Baba'nın ebedî sözünü ortaya çıkardığı aynı zeminde"⁴⁵ verimli hâle geldiğinde serbest bırakır.

"Çalışmak ve olmak birdir; Tanrı ve ben bu başarıyla tamamlamada biriz (*gewürke*)."⁴⁶ Gerçek manasıyla Varlık, sadece gerçek salıvermenin içinden anlaşılır; fakat bu salıverme, ruhun merkezinde bulunan Kelime'nin doğmasıyla sonuçlanır. Bu doğum ve Oğul'un Tanrı'daki ebedî doğumu bir ve aynıdır. (Özgürlüğüne) salınan bir kimse, her anda, kendi kutsallığında sonsuz Kelime'yi doğurma hâlinindedir. Bir doğum olarak Tanrı ve insanın kimliği Varlık'tır. Varlıksallık denilen Varlık olma hâli, bunun sonrasında olup bir daha fazlası değildir. Varlık hakkında, bu anlatılmayan doğumun cehaleti dışında bir bilgi mevcut değildir; söylem yoktur, sadece bir tamamlanma vardır. Bu münasebetle Varlık, salıverilmeden farklı bir varoluş olarak ele alınamaz.⁴⁷

Engizisyon mahkemesinin, Meister Eckhart'ın Tanrı ile insan arasındaki kimlik öğretisini panteist bulup reddetmesi örneğinde yaptığı gibi ele alınırsa tam da salıverilme olayı dışında Varlık anlaşılabilir olur. Her şeyin 'hiçliği' ve insanın doğal olarak aşıkârlığı, birbirine aitiklikle tamamlanırsa, kişi kendisini kendisi olmaya salıvermiş olmaktadır. Ancak yine de kişi, tamamlanmasını (kemalini) müteakkip kılammıştır. Kierkegaard'ın deyimiyle *ölümcül hastalık olan umutsuzluk*⁴⁸ devam etmektedir. Buradaki umutsuzluk, uyumsuzluktan ziyade, kendisinin neliğine, eksikliğinin farkındalığında yönelen bir ilişkinin neticesidir. Sonlunun Sonsuza bağlanma özlemiyle sıkışması neticesinde insan kendi olma sürecini/varoluşunu –kendisinden sonra hiçbir şey bırakmadan ölüme giden umutsuzluk hastalığı olarak – yaşamaktadır. Güçsüzlüğünün bilinçsiz umutsuzluğundan, meydan okuyan bilinçli ve erdemli inançsızın umutsuzluğuna sığramayı (insanın estetik ve etik evrelerini), dinsel evreyle tamamlaması ondan beklenilmektedir. Çünkü erdemli ve inançsız umutsuz, ölümü bir geçiş olarak kabul edememektedir ve bunu son olarak görüp üzülmeye (melankolikken) bir teselli/umut görememektedir. Varoluşunu inanca kurban etmemektedir ve her şeyi kaybetmeyi göze alan inancı bir teknik olarak 'kullanamadığından', sonsuzla temas kuramamaktadır. Onda nihilden –hiçlikten/fakr'dan fenâ'ya doğru hareketten–, her şeyde her şeyi şimdide yaşamaya –bekâ'ya– sığrama (inanç) yoktur ve Kierkegaard'ın deyimiyle 'günahkârdır' ve tamamlanmamıştır.

Heidegger, 1 Temmuz 1935 tarihinde, psikiyatrist ve felsefeci Karl Jaspers'e (1883-1969) yazdığı bir mektupta, hâlâ açık bir yarasa veya çözülmemiş bir sorunu olduğunu ifşa eder ve kendi *birth* (doğuşunun/başlangıcının) kendi bedeninde 'bir *Thorn* (kendi etinde bir diken)' olduğunu vurgular.⁴⁹ *Thorn*, Kierkegaard'ın özellikle *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk* adlı eserinde⁵⁰ ilk defa geçen bir

⁴² "The inner-knowledge is based as the intellect upon our soul's being."

⁴³ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 39, 15-17. Metinde iki defa 'wesene' (öz) geçiyor.

⁴⁴ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 14, 39.

⁴⁵ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 31, 2-4.

⁴⁶ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 114, 4-5.

⁴⁷ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", s. 309.

⁴⁸ Soren Kierkegaard, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Ayrıntı Yayınları, Ankara, 1997.

⁴⁹ Barbara Dalle Pezze, *Martin Heidegger and Meister Eckhart A Path Towards Gelassenheit*, The Edwin Mellen Press, USA, 2008, s. 12.

⁵⁰ "Geçici bir sefaletin, ölümlü dünyanın bir cefasının bizden çekilip alınabileceğini umut etmenin reddedilmesi, başka tür bir umutsuzluk değil midir? Bu, umudu içinde kendi olmak isteyen bu umutsuzun reddettiği şeydir. Ama bedendeki bu dikenin (ister gerçekten var olsun veya ister duygular böyle olduğuna

septomdur ve bunu "tendeki diken" olarak yorumlamak mümkündür. Kendini saliveren bir insanda bu diken (*thorn*) hâlâ mevcuttur.

4. Tanrı'yı Salivermek

«-Tanrı'yı niçin seviyorsun?

- Çünkü Tanrı hakkında hiçbir şey bilmiyorum.

- Hakikati için seviyorsun?

- Çünkü hakikat hakkında da hiçbir şey bilmiyorum.

- Peki adaleti niçin seviyorsun?

- Adalet hakkında da aynı durumdayım.

- İyiyi niçin seviyorsun?

- İyi hakkında da aynıyız, çünkü öyleyiz.

- Yaşamı niçin seviyorsun?

Hakikaten hepsi böyle! Bilmiyorum! Ama hayatta mutluyum.»⁵¹

Bu yüzden kendi zemininden (kalkarak) eyleyen gerçek bir adama sorarsan: 'Yaptığın şeyi neden yapıyorsun?' Doğru cevap şu olacaktır: 'Bunu yapıyorum, (nedenini bilmemekle beraber) çünkü yapıyorum.'⁵² Nedensiz çiçek açan bir gül olarak insanın yaşamı, kendi özünden çıkan, açıklanamayan bir çiçek açmasıdır. Her kim ki kendi yaptıklarıyla, bir şeye bakanlar yahut bir neden için çalışanlar bilin ki onun kölesi ve uşağıdır.⁵³ Tanrı hariç dünyadaki her şeyi terk etmek, hiçbir şeyi terk etmektir. (Bir şeyi bile terk edememektir.) Serbest bırakmanın kesin sonucu olarak Tanrı ortadan kaybolur, *birbirine karışır*.⁵⁴ (Böylece) Ruh, Tanrı sayesinde dönüm noktasına gelir⁵⁵ ve daha önce

inandırın), soyutlama ile bertaraf edebilmesinin mümkün olamayacağı kadar derine nüfuz ettiği konusunda ikna olursa, bu durumda sonsuza kadar bu diken kendine mâl edecektir. Bu diken onun için bir skandal konusu hâline geliyor, daha doğrusu ona tüm varlıktan bir skandal konusu oluşturma olanağı veriyor, bu durumda meydan okuma ile kendi olmak istiyor, dikene rağmen, dikensiz kendi olmak istemiyor (bu, onu soyutlama yoluyla bertaraf etmek olurdu ki bunu yapamaz veya yazgıya boyun eğmeye yönelmek olurdu), hayır! Dikene rağmen veya tüm yaşamına meydan okuyarak dikenle birlikte kendi olmak, onu kapsamak ve işkencesinden eşsizliğini çıkarmak istemektedir. Çünkü özellikle Tanrı için her şeyin mümkün olduğu saçmalığıyla bir kurtuluş şansını ummak, hayır! hayır! Bunu istemiyor. Ya bir başkasından yardım ummak? Hayır, bunu hiçbir şekilde istemeyecektir; yardım istemek yerine cehennem tüm işkenceleri ile birlikte kendi olmayı yeğleyecektir. Ve bu, "acı çeken insanın kendisine yardım edilmesinden başka bir şey istememesi çok doğaldır, yeter ki biri bunu yapabilsin..." demek kadar doğru mudur? Temeldeki çelişkisi şudur: Seçilmiş kişi midir? Etindeki diken olağanüstü bir görevin işareti midir ve eğer bir amaca yönlendirilmiş ise Tanrı gözünde bu geçerli midir? Veya etindeki diken sıradan insanların arasında yer almak için bu dikenin altında küçülmesinin gerektiğini mi belirtir? Ama bu konuda fazla söze gerek yok, yalana kaçmadan kiminle konuşuyorum demeye, hakkım var mı?" Bkz. Kierkegaard, *Ölümciil Hastalık Umutsuzluk*, s. 85-86, 95.

⁵¹ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, II, 27, 7-10.

⁵² Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 92, 3-6.

⁵³ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, II, 253, 4 vd.

⁵⁴ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 180, 18.

⁵⁵ Ruhun dönüm noktası (*breakthrough*), Tanrı'nın saliverilmesiyle daha önce hiç gitmediği topraklara varacaktır. Burada çöl metaforunun kullanılması manidardır. Sanki Tanrı'dan evvel bir yer varmış da buraya gidiliyormuş gibi ifadeler arka arkaya sıralanır: Tanrı'nın ötesindeki 'taşınmaz dinlenme'ye, 'isimsiz hiçliğe', 'tabiatsız doğaya', 'çıplak Tanrılığa' gidilmektedir: Tanrı aradan çekiliyor ve Zat 'öncesi' veya 'esnasında yakınlığında bir' O görünmektedir. İsimler ve Sıfatlar yani anlamak ve anlamlandırmak için özneye verdiğimiz hitaplar, bir anda önümüze engeller olarak gelmektedir. Doğum olamamaktadır ve nüfuz edilememektedir. 'Putlaştırdığımız kelimelere' tapıyormuşuz gibi itham edilmektedir. Aslında burayı tümel, tikel, tekil belirlenimleri üzerinden düşünmek imkân dâhilindedir. Bunu da zat, sıfat ve fiillerle ilişkilendirmek gerekir. Zat, ilgili yerde, belirlenim olan sıfatın şahsiyet olmağı üzerinden tarif edilmiştir. Yani bir tür tikel kabul söz konusudur ve buna da Tanrı denilmiştir. Heidegger'de de Tanrı'nın, bir tikeli ima edici olarak bir var olanı ifade ettiği gözlemlenmektedir. Ancak bu bir var olanın var olan ve bir tikel olan bu

hiç kimsenin gitmediği, ıssız çöle ulaşır. Bu bulunuş (*breakthrough*), ruhu Tanrı'nın ötesindeki 'taşınmaz dinlenmeye, 'isimsiz hiçliğe', 'tabiatsız doğaya', 'çıplak Tanrılığa'⁵⁶ götürür.⁵⁷ "Tanrı ve Tanrılık, yeryüzü ve gökyüzü kadar birbirinden farklıdır."⁵⁸ "Ruhun kaynağı, 'Baba veya Yaratıcı olarak anlaşılan 'Tanrı'nın ötesindedir.' Tanrı da (Kendisini) 'Tanrı'ya bırakmalı. O, Kendisi'nin farklılıklarını öldürmelidir. Çünkü O, ilâhî kişilik ve sıfatlar gibi diğerlerinden farklı özelliklerini elinde bulundurduğu sürece ruhun temelini asla bilemeyecektir:

Tanrı, insanların tavırlarında ve kişiliklerinde var olmaya devam ettikçe buraya, bir ân bile asla bakmayacak. Burada bahsedilen tek kuşatıcı Bir (olan Tanrı) adaptan ve özellikten yoksun olduğu için bunu anlamak kolaydır. Eğer Tanrı oraya bakarsa tüm kutsal isimlerini ve kişiliğini kaybedecek. (Tanrı) bakmayı isterse bahsedilen bu isimlerini ve özelliklerini tamamen dışarıda bırakmalıdır.⁵⁹ İsimlendirilebilir bir Tanrı, mesela Yaratma ve Kurtarıcılık gibi bir 'nedene' sahiptir. O zaman O'nun 'neden'inde Varlık yoktur. Varlık, kendi hakikatini bahsetmek isterse Tanrı ve insan, kendilerinin 'neden'lerini terk etmelidir. Bütün 'nedenler/niçinler', bir *ih*t ile bağlantılıdır; *öz* ise nedensizdir. "Bütün hayatımız, *öz* (*wesene*) olmalıdır."⁶⁰ "Beni Kendisi'nden ayırabilmesini Tanrı'dan isterim (ya da O'na arz ederim); zira benim asli varlığım (*min wesentlich wesene*), Tanrı'nın üstündedir."⁶¹ Tanrı'nın üstünde hiçbir şey yoktur. Bir şey olsaydı o şey Tanrı olurdu. Bu nedenle Meister Eckhart'ın sözünü ettiği atılım, şimdi *wesenenin* yadsınması olarak anlaşılan, tekrar hiçliğe götürür. Tanrı'nın zeminiyle ruhun zemini arasındaki faal kimlik (etkin kendilik/aktif özdeşlik temsil edilemez) gösterilemez. O, Kendisini, *öz-olmayanda* tamamlar. "Ruh, hiçliğe ulaşır ve hiçlik içinde eyleyen (yaratan) Tanrı'yı izler."⁶² Burada *öz-olmayan* (*unwesene*), hiçliğin karşısında karşıtı (yarımı)dır. (*Öz-olmayanın* karşıtı olan hiçlik şöyledir:) Tanrı'yla Tanrılık ve varlıksallığın karşıtı olduğu için Varlık, hiçliktir."⁶³

Öncelikle Tanrı, Hakikat, Adalet ve İyi kavramları şey başlığında toplanan idelerdir. Bunların neligini soran bir zihinden çatışkılı cevaplar gelecektir. Bu şey başlıklarını, sevmek fiiliyle ilişkisinde yakından bakıp kuşatmak isteyen akademik bir sorgulama nereye kadar mümkündür? Aslında 'ilişki tam da bir bilinemezlik sürecidir' ve bilmek kontrolün gücü altında ilişkiyi, eşit düzlemde çıkarmaktır. Bilmek, nedenlere vâkıf olup kuşatmak ve bir adım ötede kontrol etmek anlamında kullanılınca (hırs ve tutku hâlinde) istemek ve sahip olmakla birleşmekte dolayısıyla bilgi, –Francis Bacon'ın ifadesiyle– güç olmaktadır. Bu yüzden bilinmeyen; korkulduğu ve kontrol edilemediği için saçmaya indirgenmekte ama saçma kabul edilenin ispat zorunluluğu, bilinmeyi kabul edene havale edilmekte o da kendisini 'haklılaştırmak/aklılaştırmak zorunda' hissetmeye başladılar ki bu durum daha önceleri olmayan bir düşünme biçimiydi. Ancak saçmaya indirgenen şeyin ispat edilmesi yani haklılaştırılması/aklılaştırılması neden talep edilmektedir? Düşünmeyen hesaplayıcı 'akıl', işte

Tanrı'nın da soyutlanması yani tanrısalığı iması vardır. Burası tikelin tümele evrildiği yerdir. Zat 'ötesi' O denilirken belirlenimsiz ve tümel olan ifade edilmiştir. Zaten İbn Arabî'de Zat, belirlenimsiz ve tümel olandır. Kayıtlanmayı kabul ederken isim ve sıfatları (tikelliği) kabul etmektedir ve fiillerde de tahakkuk etmektedir. Dolayısıyla O ve Zat, birbirinin yerine kullanılmak bakımından bağlamına göre aynı anlamda kullanılabilir. Zira Zat, belirlenimlenerek inzal olurken aynı zamanda her basamakta var-dır olandır.

⁵⁶ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 180, 15.

⁵⁷ Meister Eckhart'ın tek tırnak içinde verdiğimiz ifadeleri, Zat öncesi O'yu işaret eder gibi görünmektedir. İsimsizlik ve sıfatsızlık negasyonu hâlâ kelimelere dökülebilmektedir. Demek ki Wittgenstein'in susulması gereken yer dediği yere gelinememiştir. ("Üzerine konuşulamayan konusunda susmalı." Filozofun *Tractatus* eserinin son cümlesidir.) Yahut İbn Arabî'nin *Geri Gönderilenler* dediği makamda olmanın özelliği bu olmaktadır. *Geri Gönderilenler*, miraçtan dönen yani tekamülünü tamamlasa da tümellik üzerinde kalmayıp tekilik üzerinden iş yapandır.

⁵⁸ Pfeiffer, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, s. 180, 15.

⁵⁹ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 43, 3-9.

⁶⁰ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 132, 2.

⁶¹ Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, II, 502, 6.

⁶² Meister Eckhart, *Die Deutschen Werke*, I, 151, 11. The text repeats '*unwesene*.' (Metinde, 'öz-olmayan' tekrarlanmıştır.)

⁶³ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", 112-113.

şüpheye dayanan bilimsel yöntem, güvene dayanan dinde de uygulanmaya ve rasyonel açıdan doğrulanabilir şeyler gibi yorumlanmaya başladı.⁶⁴ Osho der ki: "Sufizm, seni ikna etmek için çaba harcamaz ve kendini, sadece ona katılmak için hazır olanlara açar. Sevginin ve katılımcılığın, uyumlanmak adına temel olduğu bir yolu, korkusunu tartışmanın içine gizleyerek engelleyenler vardır ve ancak sadece cesur olanlar, bilinmeyenine içine atlayabilir. ...Düşünmek sana sadece öğrenilmiş ve deneyimlenmiş olanı, yani eskiyi verebilir. ...Bilinmeyen, senin geçmişinden gelmez. Bilinmeyen, gelecekte giriş yapar."⁶⁵ O hâlde, bilinmeyene gizem demek yerinde olacaktır. Düşünmenin, analitik düzeyde bir fiil olarak tutulmasını ve sentezleme yapmadığını yani yeniyi söyleyemediğinin 'iddiasına' ise temkinli yaklaşmak gerekmektedir. Bu akıl yürütme biçimleri, "felsefe, teoloji ve mitolojinin, devrin bilimine daima cevap vermesi"⁶⁶ kabilinden karşılaşmaktadır. Mutlaklaştıran "isimlendirme ile asla tam olarak gerçekleşmeyen ama isimde devinen olayın birbirinden Derrida'nın *différance*'sını"⁶⁷ benimseyerek farklılaştırmak gerekmektedir. Heideggerian ve postmodern İtalyan filozof Gianni Vattimo (1936,-), "zayıf düşünce" dediği şeyle hem teizmin hem de ateizmin mutlaklaştırmalarının önüne geçmeye çalışır. Zira ona göre "artık mutlak doğrular yoktur, sadece yorumlar vardır."⁶⁸ Böylece Vattimo'nun "ideal toplumu, hakikate değil, yardımseverliğe (yani merhamete) dayalı olmalıdır."⁶⁹ Vattimo'nun çizgisinde bir devamlılığı sürdüren Caputo da, "Tillich'in dinsel hakikatin özü gereği sembolik doğasına yaptığı vurguyu takdir etse de varlığımızın temel merkezine istikrar kazandırarak yaşam için vazgeçilmez olan sonsuz akış ve oluş sürecini frenlediğinden Tanrı'ya "varlığın temeli" demekten sakınır.⁷⁰ Zira Caputo'ya göre "dinsel gerçeklik, bilginin olmadığı gerçekliktir."⁷¹ Böylece Caputo ve Vattimo ile apofatiğin önemine varılır.⁷² Apofatik⁷³, ironinin retorikteki karşılığı olarak gündeme gelir. Bilgisizlik, insan tabiatına yerleşir. Meister Eckhart bu sanatsal tarzı negatif teolojisinden kaynaklanan vaazlarında sıklıkla kullanmaktadır.

Heidegger, Mayıs 1952'de Bavyera radyosunda şu hükümde bulunur: "Bilim düşünmez; düşün(e)mez çünkü onun yaklaşımı ve yardımcı araçları, onun -düşünürler gibi- düşünemeyeceği şekildedir."⁷⁴ 'Bilim, düşünmez' derken Heidegger, bilimin karşısına sanatsal düşünmeyi (poetik düşünme/meditatif düşünme⁷⁵) getirmektedir.⁷⁶ Zira şeyin şeyliği en iyi biçimde bu pencereden gözlemlenmektedir. Şeyin kökten karakterine doğru daralmayan bir yol, orijinal düşünmeye "meditatif düşünme"ye (*meditative thinking*) yol açar. Olan her şey(-)dir. Şeyin özü (şeyliği), serbest ve kararlı meditasyon gibi görünür. Dolayısıyla sevmek ve nedensizlik, ancak sanatsal düşünmeyle bir araya gelebilmektedir. Schürmann'ın metninde Eckhart analizinin bu nedenle Heidegger'in sanatsal düşünme dediği teknik üzerinden analiz edildiği gözlemlenmektedir.

Predigten'de Eckhart, inziva (*Abgeschiedenheit*) hakkında şöyle konuşur:

İsa Mesih, Marta adındaki kadına; "Kim temiz olmak isterse yapacağı tek şey, inzivaya çekilmektir." demiştir. ... Tüm erdemler, yaratılanlardan etkilenirken inziva, katıksız olarak mahlûkattan arınmış ve bu yüzden tüm erdemlerin üstünde bir rütbe kazanmıştır.

⁶⁴ Karen Armstrong, *Tanrı Savunusu*, çev. Şahika Tokel, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2019, s. 17.

⁶⁵ Osho, *Kumların Bilgeliği*, çev. Emre Özdal, Omega Yayınları, İstanbul, 2014, s. 20.

⁶⁶ Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s. 430.

⁶⁷ Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s. 436.

⁶⁸ Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s.434.

⁶⁹ Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s.434.

⁷⁰ Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s.435.

⁷¹ Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s.436.

⁷² Armstrong, *Tanrı Savunusu*, s.437.

⁷³ Apofatik (Yunanca *Apophemi*, "Hayır demek"), Konuşmacının veya yazarın bir konuyu inkâr ederek veya gündeme gelmemesini söyleyerek gündeme getirdiği bir retorik cihazdır. Bu bakımda, ironinin retorikteki karşılığı olarak görülebilir.

⁷⁴ Dominique Lecourt, *Bilim Felsefesi*, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınları, Ankara, 2006, s. 8.

⁷⁵ *Besinnliches Denken / besinnen*: Bir şeyi farklı veya daha iyi düşünmek, içinde gelişen bir anda hatırlamayla sezmedir.

⁷⁶ Schürmann, "Heidegger and Meister Eckhart on Release", s. 304.

... Üstatlar, aşka önem verirken; ben inzivayı aşktan daha değerli buluyorum. Zira aşkın tezahürü olan iyi şeyi yapmak, bir anlamda beni Tanrı'yı sevmeye zorlarken; inzivada, Tanrı, beni zorluyor. ... Aşk beni Tanrı'ya doğru götürür ve her şeyi, Tanrı rızası için yapmaya zorlar; inziva ise Tanrı'yı bana doğru getirir. Tanrı'nın bana doğru gelmesi, benim Tanrı'ya doğru gitmemden daha faziletli bir iştir... İnzivayı aşka tercih etmemin bir sebebi daha vardır: Aşk, benim Tanrı için tüm acı ve musibetlere katlanmamı sağlar. Ancak inzivada sadece ve sadece Tanrı'ya karşı alıcı konumda olurum. Zira insan acı çekerken bu acıya vesile olan bazı yaratıklar devreye girer. Hâlbuki inzivada tüm masivadan tecerrüd söz konusudur. Yine musibet esnasında kişi, acı ve sıkıntının nereden geldiğini bilmek için eşyaya bakmak zorunda kalır. Ancak inzivada kişi, eşyadan tamamen sarfinazar eder.⁷⁷

İnzivanın (*Abgeschiedenheit*), düşünmenin bir türü olan meditatif düşünme olup olmadığı tartışılmalıdır.

Üstat Eckhart'ın inzivayı tevazuyla karşılaştırarak bunların karıştırılmaması yolunda çabaladığı görülür: İnzivanın, tevezudan da önce geldiğine inanıyorum. Zira mükemmel inziva olmadan mükemmel tevazu yaşayabilir; ama tersi mümkün değildir. İnzivada benimle 'hiç' arasında başka bir nesne yoktur. İki fazilet, tek fazilete göre her zaman daha üstündür. Tevazu mutlaka bir başka yaratığa boyun eğmenin, minnet etmenin gölgesinde gelişir... Oysa inzivada böyle bir durum yoktur. İnzivanın ne altında ne de üstünde boyun eğeceği herhangi bir husus görürsünüz. ...İnziva, hiç kimseye ne mutluluk ne de üzüntü verir; ne eşitliği ne de eşitsizliği barındırır. İnziva sadece var olma derdine düşer; şu veya bu olmak gibi bir isteği yoktur. İnzivada kişi, hiçbir şeyi arzulamaz. Kimse üzerinde bir yük teşkil etmez. Ben tüm faziletli eylemlere baktığımda, hatanın bir tek zerresinin bile olmadığı, kişiyi, Tanrı'ya götürecek yegâne yolun, inziva olduğunu biliyorum.⁷⁸

Son olarak inziva, merhametle karşılaştırılır: Merhameti, diğer insanların acıları ve problemleri için üzüntü duymak olarak görürken, inzivada böyle bir hâlin olmadığını ve hiçbir şeyin kendisini üzme fırsat vermediğini söyler.⁷⁹ Merhametin, eden ve olan yönünü kapsamayan bu tanıma katılmak mümkün görünmemektedir. Merhametli olan ve merhamet eden, zayıfın ezilmesine izin vermez ve savaşır. Merhamet, kuru bir vicdan sancısı ve seyirciliği değildir.

Meister Eckhart, İbn Sînâ'yı da anarak şöyle söyler: "İbn Sînâ adında bir üstat, 'ruhun, inzivadan daha yüce bir basamağı yok.' demiştir. Münzevinin baktığı her şey hakikattir. İstedığı her şey kendisine verilir. Temennisine boyun eğilir. Allah hiç kimseye vermediğini, münzeviye verir... Münzevi dünya nimetlerinden ne zevk alır ne de ondan lezzet duyar.⁸⁰ (İşte böylece)...Meister Eckhart'a göre inzivayla kişinin kalbi, "alıcılığa hazır olan kalp hiçliğe yöneltilmiş"tir.⁸¹ Eckhart'ın inzivayı açıklarken İbn Sînâ'dan bir cümle alıntılanması, konuya sadece mistik düzlemde değil felsefi düzlemde de yaklaştığını göstermektedir.

Eckhart, ruhun dönüm noktasına varması için (isimlendirilen ve sıfatlandırılan özellikle yaratan ve kurtuluş ihsan eden) Tanrı'nın salverilmesini talipten istemektedir. Bu sebeple Tanrı dışında her şeyi ve kendisini bile salveren aslında hiçbir şeyi salıvermiş değildir. 'Burası senin çölle yüzleştiğin yerdir' denilmesi, Osho'nun dinle temas ettiği yerdir demesini çağrıştırmaktadır. Bu yaşam tarzı, *kaygı çukuru* veya *çöl* metaforu üzerinden yolda olmaya devam etme şeklinde hayatı sürdürme sanatıdır veya adı hemen veril(e)meyen, işaret edilen bir "O" veya "şey(ler)in" mekânsızlık ve zamansızlık ekseninde "mekân ve zaman"la sınırlanan insanın direnmesidir. "Bir gün her bilinç çölle yüzleşecektir. ...Çöl, senin yok olmaya başladığın noktadır. ...Çölle yüzleşmeye başladığında din hakkında düşünmeye başlarsın. İşler iyi giderken kim dinle uğraşır ki? ...Çölü nasıl aşmalı? *Anlamsızlık çölünü, keder çölünü, absürtlük çölünü* nasıl aşmalı? ... Çölden geçmekle, büyük bir olgunluk ve büyük bir uyumluluk kazanacaksın."⁸² Anlaşıldığı kadarıyla insan, "anlamsızlık", "keder"

⁷⁷ Eckhart, "Predigten", s. 138-139'dan akt. Ömer Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014, s. 240-241.

⁷⁸ Eckhart, "Predigten", s. 139-140'tan akt. Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, s. 241.

⁷⁹ Eckhart, "Predigten", s. 138-39'dan akt. Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, s. 241-242.

⁸⁰ Eckhart, "Predigten", s. 140'tan akt. Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, s. 242.

⁸¹ Eckhart, "Predigten", s. 140'tan akt. Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, s. 243.

⁸² Osho, *Kumların Bilgeligi*, s. 24-25.

ve "absürtlük" (saçma) başlıklarıyla gelen "şeyler/meseleler" üzerinde kafa yormak durumundadır. Kimileri bu çöllerini aşamadıkları için kendilerini psikiyatri kliniklerinde bulmaktadır, buralarda da sorun dondurulmaktadır. Kimileri de 'aşmaktadır'.

İşler yolunda ve konformizm doruktayken böyle uç kaygılar olmayacaktır. Eckhart, artık ruhun ruhu dediği kaynağı yani yaratılmamış kıvılcımı, 'Baba' ve Yaratıcı Tanrı'da aramadığını ifade etmektedir. Eckhart'ta Tanrı ve Tanrılık ayrımıyla Tanrı'da Tanrılığa salıverilmektedir. Tanrı'dan farklılıkları öldürmesi beklenmektedir. Farklılık nedir denilirse isim ve sıfatlardır cevabı gelecektir. Zira isimlendirmek nedenlendirmektir ve nedeni olanın da varlığı yoktur ve bağımlılığı (köleliği) vardır. Şeyi isimsiz arama olayı, bilimsel teknikle iş yapanlar açısından hiç anlaşılamayan ve düşünilemeyen olması bakımından, güçlü bir şekilde reddedilebilmektedir. Bu nedenler ve niçinler, *iht* (bir şeyin yaratılmış yanı) denilene bağlıdır ve yaratılmayan öz (*wesene*) ise nedensizdir. Eckhart'a göre hayatımızda yaratılmamış öz (*wesene*) olmalıdır. Burada murat edilen durum, yaratılmayan öze varlık bahşedilirse gerçekleşecek olan ruhun kaynağına inmektir. Eckhart, Varlık'a varmak istediğinden ötürü, yaratılmamış özü (*wesene*) de yadsıyacak bir *un-weseneye* ihtiyaç vardır. Aslında reddetme (negasyon), zıt görünen (paradoks olan), aranan yarımıdır. Arama varsa tamamlanma hâlâ gerçekleşmemiştir. Zıtlıklar ise sadece Zat olanda bertaraf olmaktadır. İnsan, zıtlıkları bertaraf etmeyi 'istiyorsa ve yolda ise', dolayısıyla bu mahalleri istiyor demektir.

Bir rahip ve felsefe öğretim üyesi olan Schürmann'ın metni üzerinden Meister Eckhart'ın salıverme (*Gelassenheit*) ve inziva/halvet (*Abgeschiedenheit*) teknikleri olan ayrılma (*Detachment*) tecrübesinin nelğini anlamaya çalıştık. Şeylerle otantik karşılaşma yani saf tecrübeyi gerçekleştirme, eşyanın hakikatini (şeyliği) algılamak içindir; bu da ancak usta-çırak ilişkisiyle, seyrisülûkla mümkündür. Fakr ile fenâdan bekâya geçiş mahallinde cereyan eden saf tecrübelerdir. Düşünmenin, saf bakışın, fenomenolojik perspektifin en keskin ve derin hâlleri burada cereyan etmektedir. Müşahadeden mükâşefeye geçiş mahalleridir. Bunu gerçekleştirmek için özel bir insan (kâmil insan) olmak gerekmektedir. Bu yolda azim, sabır, cesaret göstererek ölüm korkusuyla baş edilmekte hatta kendini kurban vermektedir. Meister Eckhart, bu sınırdaki duruma getirilmiş mümtaz bir şahsiyettir. Beş ana başlıkla (Yaratılış ve âlemin ezeliği, teslisin reddi, ruhta yaratılmayan mahal, Tanrı'nın sıfatsız ve isimsizliği, zâhiri ibadetlerin –tövbe gibi– küçümsenmesi ve din adamlarının tüccar olması)⁸³ mahkeme edilmiş, aforoz edilmiş ve en nihayetinde ölüm cezasına çarptırılmıştır. Her ne kadar kritik etmiş olsak da bu konunun yaşanması apayrı, eşsiz bir düzlemdir. İhlasın anlatılmadığı ama örneklendiği zeminlerdir.

Eckhart, *Orta Çağ Avrupa'sı kadın mistisizmini takip edip yaymakla, İbn Rüşd'le suçlanmaktadır*. Helen kültüründen gelen Aristoteles ve onun halefi İbn Rüşd'ün argümanı olan âlemin ezeliği bahsinde Eckhart şunu söylemiştir: "(Tanrı), dünyayı yaratmadan evvel, Tanrı değildi."⁸⁴ Zira fiili olmayanın zatı yok demektir. Latince eserlerde yazılan bu ifadeyle Eckhart, "Âlemden önce Tanrı ne ile meşguldü?" sorusunu cevaplandırmaktadır; nesnelere çoğalmasını yoktan yaratmayla açıklayan yaygın yargıya kökten eleştirel bakmaktadır. Ayrıca Eckhart'a göre "Eşyada bir sonsuzluk kökü mevcuttur."⁸⁵ Bu nedenle, kökü sonsuzlukta olan eşyayı, geçici kılan kullanmayla meşgul olan insan, otantik karşılaşma yaşayamamaktadır. Böyle bir insan, eşya ve fakr⁸⁶ etkileşimine, salıverme (*Gelassenheit*) ile gir(e)memiştir.

Wittgenstein (1889-1951)⁸⁷ "felsefe yaparken, kişi kaosa inmeli, orada da rahat edebilmeli" demektir.⁸⁸ Bu kaos, paradoks biçiminde bizleri sıkıştırılmaktadır. Kaosu herkes için kozmosa

⁸³ Dilek, "Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci", s. 154-161.

⁸⁴ Eckhart'tan akt. Dilek, "Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci", s. 161.

⁸⁵ Eckhart'tan akt. Dilek, "Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci", s. 161.

⁸⁶ Bir tabakat yazarı Sülemî'nin (ö. 73/692) ifadesiyle fakr, "hiçbir şeyin insana sahip olmamasıdır." (Ebu Abdurrahman Sülemî, *Tabakatü's-Sufiyye*, Kahire, 1969, s. 215'ten akt. Müfit Selim Saruhan, *İslam Ahlak Felsefesinde Bilgi ve Hürriyet*, Divan Kitap Yayınları, İstanbul, 2017, s. 15.)

⁸⁷ Ludwig Josef Johann Wittgenstein, Avusturya doğumlu filozof, matematikçi-mantıkçı, duvarcı ustası ve asker kimlikleriyle meslekî çeşitliliği olan birisidir. Dil felsefesine ve modern felsefeye hatırı sayılır katkıları olmuştur. Felsefesinde birinci dönemi ve ikinci dönemi olduğu kabul edilmektedir. Bir ilk dönemin eseri kabul edilen *Tractatus*'un son cümlesinden de anlaşıldığı kadarıyla ikinci döneme girmiştir. İlk dönemde bir mantık ve dilsel analiz çalışması yapmasını, ikinci döneminde keskin bir şekilde yadsır. Yoğun bir özleştirme yapar ve felsefenin şiirin önünde dize gelmesini işaret etmektedir: "Şöyle söylemekle sanıyorum, felsefeye

taşımak iddiası, yine Wittgenstein'in dediği gibi 'başkasının derinlikleri ile oynamak!' ⁸⁹ ihtarında olduğu gibi herkese aynı reçeteyi sunmak olabilmektedir. Ancak dünyada hemen hemen herkesin bir dikenini (*thorn*) mevcuttur. Salıverme ve inzivayla isimlendirilen kopma tecrübeleri güncelliğini korumaktadır. Reiner Schürmann, Meister Eckhart'ın hatırlattığı bu kadim tecrübeleri kritik ederken günümüze getirmektedir. Biz de bu kritik üzerine araştırma yaparken hem tez savunmamız öncesi bir değerlendirme yapmak hem de bu güncellenmenin önemine –ölümcül hastalık umutsuzluğun yaygınlığı nedeniyle– vurgu yapmak istemekteyiz. Günümüz insanının olmanın yerine, sahip olmayı nesnelere bağımlılıkla ortaya koymasının ve şey/leri nesnelere geriletmesinin/indirgemesinin gittikçe kâmil insan modellemesinden uzaklaşma hâlinde hayvaniliğe evrildiğini vurgulamaya çalıştık. “Felsefeye haddinden fazla değer vermektense ve bu nedenle de ondan fazlasıyla bir şeyler beklemekten vazgeçmenin zamanı gelmiştir. Dünyanın bugünkü buhranında gerekli olan şudur: daha az felsefe ama düşünmeye daha fazla saygı; daha az edebiyat ama hecelemeye daha fazla ihtimam.” ⁹⁰ Bunun imkânına yaklaşmamız için, akademik teknisyenlikten düşünürliğe geçiş gerekmektedir. Wittgenstein'in ve Heidegger'in de fark ettiği gibi, düşünmenin sanatsal doğası açığa çıkarılmalıdır.

Bu tespite konu olan zirvede düşünmenin, felsefenin *dâhilinde bir imkân* olmakla beraber, felsefenin *kendisi adına bir imkân* ol(a)mayacak olan; “Heidegger'in *Der Satz vom Grund* (eserinde zikrettiği gibi) felsefeye ait ama felsefenin bu çağda gerçekleştiremeyeceği, felsefenin tecrübe edemeyeceği veya üstüne alamayacağı bir imkândır.” Caputo (1940-) ⁹¹, ‘felsefede bulunan ama felsefe için olmayan bu olasılığın’ gerekçesini kendisi şöyle vermeyi tercih edecektir: “Zira bu, felsefenin ‘üstesinden gelmekle’, felsefenin tam da kendisi için belirlediği, fakat prensipte yerine getirmeye muktedir ol(a)madığı bir görevle, yani *Varlık Düşüncesi (Seinsdenken)* ile alakalıdır.” ⁹² Anlaşıldığı kadarıyla modern Batı felsefesinde zirveye yine Varlık bilinmezi yerleştirilmektedir.

Bu konuda soruna önemli bir açılım Rıza Şah Kazımî'den gelmektedir. Kazımî; “Varlık, daha alt mertebede bulunmaktadır: Varlığın zorunlu olarak, Mutlak'ın bir sıfatını oluşturduğu hatırlanmalıdır. (Esasen) *Mutlak'ın bilinmesi* (iki şekildedir); ilk önce geçici ve sıfatla bilme denilen *Varlık* olur; daha sonra sıfatsız bilme olan, *Zat* olur.” ⁹³ “Varlık ile Tanrı özdeşleştirilmesi iki soruya neden olmuştur:

1. Varlık, bizatihi Tanrı'nın kendisi midir?
2. Yoksa 'Tanrı(lık)', varlığın belirli bir durumunu mu ifade etmektedir?

Eckhart, aslında her ikisini de kapsayan bir yaklaşıma sahiptir.” ⁹⁴ denilmektedir. Bu makalede gelinmek istenen nokta, ideolojik ve politik nedenlerle karşı karşıya getirilen Tanrı ve Varlık ‘zıtlığından’ ziyade, Tanrı-Varlık-Varlıksallık-O-Zat dizgesinde ‘Tanrı’yı salıvermek’ aşamasının değerini göstermektir. Ruhun dönüm noktası yani Ruhun ruhu (‘kıvılcımı’) sıçramasıyla ruhun yaratılmayan (*wesene*) yönü kritik edilmek istenmiştir. Zira bu kıvılcım çakılırsa saf tecrübe gündeme gelebilmektedir. Fakr-fenâ-(fenâda fenâ)-bekâ güzergâhının yolcusu, insan-ı kâmil mahallinin

ilgili tutumumu özetlemiş oluyorum: Felsefenin aslında şiir olarak kurulması gerekir. Buradan da bana öyle geliyor ki, düşüncemin ne denli şimdiye, geleceğe ya da geçmişe ait olduğu çıkar. Çünkü böylelikle, yapabilmek istediğini tam yapamayan biri olduğumu itiraf ediyorum.” (Ludwig Wittgenstein, *Yan Değiniler*, çev. Oruç Aruoba, Altıkkırkbeş Yayınları, İstanbul, 1999, s. 23.)

⁸⁸ Wittgenstein, *Yan Değiniler*, s. 53.

⁸⁹ Wittgenstein, *Yan Değiniler*, s. 21.

⁹⁰ Martin Heidegger, *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013, s. 56.

⁹¹ John David Caputo (26 Ekim 1940 doğumlu), Syracuse Üniversitesinde Thomas J. Watson Emeritus Din Profesörü ve Villanova Üniversitesinde David R. Cook fahri felsefe profesörü olan Amerikalı bir filozoftur. Caputo, postmodern Hristiyanlık ve kıtasal din felsefesiyle ilişkili önemli bir figür ve zayıf teoloji olarak bilinen teolojik hareketin kurucusudur. Caputo'nun hermeneutiği, fenomenoloji, yapı-söküm tekniği ve teolojiye odaklanır. Burada *The Mystical Element In Heidegger's Thought (Heidegger'de Mistik Elementler)*, (Fordham University Press, New York, 1986) isimli eserinden istifade edilmiştir.

⁹² Martin Heidegger, *Der Satz vom Grund*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1997, p. 56; John D. Caputo, *The Mystical Element In Heidegger's Thought*, Fordham University Press, New York, 1986, p. 2.

⁹³ Rıza Şah Kazımî, *Şankara, İbn Arabî ve Meister Eckhart'a Göre Aşkına Giden Yollar*, çev. Tahir Uluç, İnsan Yay., İstanbul, 2012, s. 32-33.

⁹⁴ Dilek, “Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci”, s. 160.

ışıldaması fark edilmesi mümkün olabilecek midir? Düşünmenin en keskin hâlinin neden mistisizmle birleştiği vurgusu anlaşılılmaya çalışılmaktadır. Bu noktaya gelinmesinde, farklı düşünme formlarının teknik olarak devreye sokulmasının ayırıcı ve önemli bir payı var mıdır?

Makalede hedeflenen diğer bir yön de tasavvufta, hikmetleri irdelemede göze çarpan düşünme formları olarak müşahede ve mükâşefedir. Sezgicilikle düşünür olma bileşkesi, şayet ileri zevkler olan *müşahede* ve *mükâşefe*yle bağlantılı değilse, 'aşağı mertebeleri' göstermektedir. Bunlar arasında dahi bir sıralama ve üstünlükle bağlayıcılık düşünülürse mükâşefe, İbn Arabî'ye göre müşahedededen daha tam olmaktadır:

Bilmelisin ki mükâşefe anlamlarla ilgiliyken müşahede zatlarla ilgilidir. Müşahede isimlendirilene ait iken mükâşefe isimlerin hükmüne aittir. Bizce mükâşefe, müşahedededen üstündür, çünkü Hakkın zatını müşahede mümkün olsaydı, müşahede daha tam olurdu. Hâlbuki Hakkın zatını müşahede, mümkün değildir. Bu nedenle mükâşefenin üstün olduğunu söyledik, çünkü daha latiftir. Mükâşefe kesif olanı latifleştirirken müşahede latifi kesifleştirir. Allah ehlinin büyük bir kısmı, bu görüştedir. Örnek olarak Ebû Hamîd, İbn Fûrek ve Münzirî'yi verebiliriz.⁹⁵

'Ruhun ruhunun nelîği (mahiyeti) açısından mükâşefe bir teknik imkân mıdır?' problematiği, araştırmamızın ana sorunsallarından birisidir. Düşünme, mükâşefe hâlini alırsa İbn Arabî'nin aklın getirisi olarak gördüğü negatif teolojide kalma aşılıp onun üstündeki olumlamları görebilecek midir? "Allah kendisinden bir ruh ile sana yardım etsin, bilmelisin ki: Allah'ı bilmedeki hayretimizin sebebi, iki yolla Allah'ın zatını bilme isteğimizdir. Bu iki yol, aklî kanıtlar yolu ve müşahede diye isimlendirilen yoldur. Akılla kanıtlama yolu, müşahedeyi dışlar, vahye dayalı kanıt ise, onu ima etmiş ancak açıkça ifade etmemiştir. Bu meyanda akılla kanıtlama yöntemi, Allah'ın zatının hakikatini idraki imkânsız sayar. Kastedilen, Hakk'ın kendiliğinde bulunduğu zatına ait subûti (olumlayıcı) özellik yönünden bilinmesidir. Akıl, kendi düşünce gücüyle, sadece bazı olumsuzlayıcı nitelikleri algılayabilir ve onu *bilgi* diye isimlendirir."⁹⁶ İbn Arabî'de akılla idrak, alıntıdan da anlaşıldığı üzere, müşahedenin de altındadır. Çünkü vahiyle ve peygamberlere imanla 'tamamlanmadığı' ifade edilmektedir. Aklın gelebileceği üst sınırın negatif teoloji yapmak olduğuna yer verildiği gözlemlenmektedir. Eckhart'ta negatif teoloji yapmaktadır: Onun teolojisinin esasları, 'suretlerden sıyrılmalı', 'misallerden çıkılmalı', 'bütün meseller kırılmalıdır' şeklindedir.⁹⁷ Schürmann, Eckhart'ın negatif teolojiden öteye gidişini Tanrı'yı salıvermek başlığında yakalamak arzusundadır. Ancak subûti özelliklerin Meister Eckhart'ta bertaraf edildiği gözlemlenir. Yaratan, Kurtarıcı, 'Baba' nitelikleri Tanrı'dan uzaklaştırarak yani Tanrı'nın salıverilmesiyle *yaratılmamış ruhun ruhunu*, ruhun dönüm noktasını (*breakthrough*) yakalayarak gerçekleştirir. Negatif teolojiyle eşsiz yükseklerle çıkılmaktadır ama subûti özelliklerin ıskalandığı gözlemlenmektedir. Din, subûti özellikler üzerine inşa edilmektedir. Ancak mistisizm negatif teolojiyle tenzihi zirveye taşımaktadır. Bu kadar uzaklaşmanın en yakına getirilmesi ve zamansal kılınması gerekmektedir. Saf tecrübe bu işi görmektedir yani şah damarından da yakınlığa getiriliş ise hayret ve korkunun mezceldiği bir marifetin kökeninde duran inzivayla mümkün görünmektedir.

Kaynakça

ARMSTRONG, Karen, *Tanrı Savunusu*, çev. Şahika Tokel, Pegasus Yayınları, İstanbul, 2019.

CAPUTO, John D., *The Mystical Element In Heidegger's Thought*, Fordham University Press, New York, 1986.

DALLE PEZZE, Barbara, *Martin Heidegger and Meister Eckhart A Path Towards Gelassenheit*, The Edwin Mellen Press, USA, 2008.

DİLEK, Selman, "Meister Eckhart'ın Engizisyon Süreci", *Divân Disiplinlerarası Çalışmalar Dergisi*, 24 (2019-1), sayı: 46, s. 143-188. DOI: 10.20519/divan.614155.

⁹⁵ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, çev. Ekrem Demirli, Litera Yayınları, İstanbul, 2009, IX, s. 239.

⁹⁶ İbn Arabî, *Fütûhât-ı Mekkiyye*, II, 324.

⁹⁷ Yılmaz, *Alman Mistik Düşüncesi*, s. 208-209.

ECKHART, Meister, *Deutsche Predigten und Traktate*, der. ve çev. J. Quint, Munich, 1955.

ECKHART, Meister, *Die Deutschen Werke* (vol. I, II, V), Kohlhammer, Stuttgart, 1936.

EGLLEN, Mehmet Serdal, "Yunus Emre ve Meister Eckhart'ta Varlık Tasavvuru", *Hikmet Yurdu*, IX (Temmuz-Aralık, 2016/2), sayı: 18, s. 163-176. DOI NUMBER: 10.17540/hikmet.20161820364

HEIDEGGER, Martin, *Der Satz vom Grund*, Vittorio Klostermann, Frankfurt am Main, 1997.

HEIDEGGER, Martin, *Hümanizm Üzerine*, çev. Yusuf Örnek, Türkiye Felsefe Kurumu Yayınları, Ankara, 2013.

İBN ARABÎ, *Fütûhât-ı Mekkiyye* (18 cilt), çev. Ekrem Demirli, Litera Yay., İstanbul, 2009-2012.

KAZİMÎ, Rıza Şah, *Şankara, İbn Arabî ve Meister Eckhart'a Göre Aşkına Giden Yollar*, çev. Tahir Uluç, İnsan Yayınları, İstanbul, 2012.

KIERKEGAARD, Soren, *Ölümcül Hastalık Umutsuzluk*, çev. M. Mukadder Yakupoğlu, Ayrıntı Yayınları, Ankara, 1997.

LECOURT, Dominique, *Bilim Felsefesi*, çev. Işık Ergüden, Dost Yayınları, Ankara, 2006.

OSHO, *Kumların Bilgeliliği*, çev. Emre Özdal, Omega Yayınları, İstanbul, 2014.

PFEIFFER, Franz, *Meister Eckhart, Predigten und Traktate*, Leipzig, 1857 and Aalen, 1962.

SARUHAN, Müfit Selim, *İslam Ahlak Felsefesinde Bilgi ve Hürriyet*, Divan Kitap Yayınları, İstanbul, 2017.

SILESIUS, Angelus, *Mistik Şiirler (Der cherubinische Wandersmann)*, Sedat Umran., Ruh ve Madde Yayınları, İstanbul, 1989.

SCHÜRMAN, Reiner, "Heidegger and Meister Eckhart on Releasement", Hubert Dreyfus & Mark Wrathall (Ed.), *Heidegger Reexamined, Volume 3; Art, Poetry, and Technology* (içinde s. 295-319), Routledge, New York and London, 2002.

STEINER, Rudolph, *On Bir Avrupa Mistiği*, çev. Selma Övünç, Dharma Yayınları, İstanbul, 2002.

WITTGENSTEIN, Ludwig, *Yan Değiniler*, çev. Oruç Aruoba, Altıkkırbeş Yayınları, İstanbul, 1999.

YILMAZ, Ömer, *Alman Mistik Düşüncesi*, İnsan Yayınları, İstanbul, 2014.

ANKARA ULUSLARARASI SOSYAL BİLİMLER DERGİSİ YAYIN İLKELERİ

1. Yayınlanması istenen makalenin Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulu tarafından belirlenen yazım kuralları çerçevesinde yazılmış olması şarttır. Eserdeki imla ve bilgi hatalarını düzeltmek yazarın sorumluluğundadır.
2. Yayınlanması için gönderilen makaleler, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından incelenmek üzere hakemlere gönderilir.
3. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu, hakemlerden gelen raporları inceleyerek makalenin yayınlanıp yayınlanmayacağına karar verir. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu hakem raporlarından bağımsız olarak makaleyi yayınlama hakkını saklı tutar.
4. Hakemler tarafından düzeltme istenen makaleler yazarlarına geri gönderilir. İstenen sürede dönüş yapmayan yazarların Editör Kuruluna ulaştırılmayan çalışmaları yayından düşürülür.
5. Editör Kurulunda onaylanan çerçeve dahilinde düzeltilmesi yapılan makaleler Yönetim Kurulu'na sevk edilir.
6. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yönetim Kurulunca yayınlanması onaylanan makaleler yayınlanmak üzere sıraya alınır.
7. Yazar, Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Editör Kurulu tarafından kendisine tebliğ edilen (makale düzeltme süresi, yazım kuralları vs.) hususlarını zamanında yerine getirmek zorundadır.

YAZIM KURALLARI

1. Derginin yazım dili Türkçedir. Ancak İngilizce yazılmış çalışmalar da yayınlanabilir. Yazım ve noktalamasında ve kısaltmalarda TDK İmlâ Kılavuzu'nun en son baskısı esas alınır. Gönderilen yazılar dil ve anlatım açısından bilimsel ölçülere uygun, açık ve anlaşılır olmalıdır. İmlâ Kılavuzu ve Türkçe sözlüğe, <http://www.tdk.gov.tr> adresinden de ulaşmak mümkündür.
2. Yayınlanmak üzere gönderilen yazılar, özetler ve kaynakça dâhil 25 sayfadan fazla olmamalıdır.
3. Makalenin başlangıç kısmında, Türkçe ve İngilizce olarak hazırlanmış makale başlıklarını da içeren 250 kelimeyi aşmayan özet ile Türkçe ve İngilizce beş anahtar kelime bulunmalıdır.
4. Yazar adı, ortaya, italik koyu, 11 punto olarak yazılmalı; unvanı, görev yeri ve elektronik posta adresi dipnotta (*) işareti ile 9 punto yazılarak belirtilmelidir. Diğer açıklamalar için yapılan dipnotlar metin içinde ve sayfa altında numaralandırılarak verilmelidir.
5. Yazı karakteri Times New Roman, 11 punto, satırlar tek aralıklı, dipnotlar 9 punto ve tek aralıklı yazılmalıdır.
6. Makalelerde sayfa numarası kullanılmamalıdır.
7. Ankara Uluslararası Sosyal Bilimler Dergisi Yayın İlkeleri'ne uygun olarak düzenlenmeyen makaleler değerlendirilmeye alınmayacaktır.

SAYFA DÜZENİNE İLİŞKİN ESASLAR

1. Paragraf yazısı, ilk satır 1 cm, paragraflar arası önceki 3 nk, sonra 3 nk, iki yana dayalı, satır aralığı tek olmalıdır.
2. Sayfa düzeni normal, sayfa yapısı üstten 2,5 cm, alttan 2,5 cm, sol 2,5 cm, sağ 2,5 cm, cilt payı 0, üst bilgi 1,25 cm. alt bilgi 1,25 cm olmalıdır.
3. Alt başlıklar kendisinden önce gelen başlıkla aynı hizada olmalıdır. Alt başlıkların yalnızca ilk harfleri büyük harfle başlamalıdır.

DİPNOT YAZIMINDA KULLANILACAK KAYNAKLARIN YAZIMI İLE İLGİLİ ESASLAR

1. Göndermeler (referanslar), Ankara Sosyal Bilimler Dergisi'nde dipnotlar sayfa altında numaralandırılarak verilecektir.
2. Atıfta bulunulan kaynağın tam kimliği verilecektir, atıfta bulunulmamış eserler kaynakçada gösterilemez.
3. Aynı kaynağa yapılan atıflarda kitaplar için, a.g.e., makaleler için a.g.m., tezler için a.g.t., aynı sayfa için Aynı yer kısaltmaları kullanılmalıdır.

KAYNAKÇA YAZIMINDA UYULACAK ESASLAR

1. Kaynakçada yazar soyadı başta, adı ise sonda verilmelidir.
2. Kaynaklar alfabetik sıra ile verilecek.
3. Makalelerde sayfa numaraları tam olarak belirtilecektir.

Atıf İçin Örnekler:

Kitap:

Halil İncik, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009, 11. bs., s. 115.

Sonraki atıflarda: İncik, a.g.e., s. 123.

Yazarın birden fazla eseri olması halinde, sonraki dipnotlarda: İncik, Klasik Çağ, s. 123.

Makale:

İsmail Hakkı Uzunçarşılı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), s. 101.

Sonraki atıflarda: Uzunçarşılı, a.g.m., s. 101.

Kaynakça İçin Örnekler:

Makalelerde kullanılan kaynak ve araştırmalar makale sonunda bu başlık altında gösterilmelidir. Kaynakça, bu başlık altında yeni bir sayfadan başlamalı ve 9 punto yazılmalıdır. Sadece metin içinde atıfta bulunulan kaynaklar yer almalı ve yazarların soyadına göre alfabetik olarak düzenlenmelidir:

Kitap:

İncik, Halil, Osmanlı İmparatorluğu-Klasik Çağ, 1300-1600, çev. Ruşen Sezer, Yapı Kredi Yayınları, İstanbul 2009.

Makale:

Uzunçarşılı, İsmail Hakkı, "Osmanlılarda İlk Vezirlere Dair Mütalea", Belleten, c. III/ sy. 9 [veya III/9] (1939), ss. 99-106.